

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİM DALI
YENİ TÜRK EDEBİYATI BİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**1924-1928 YILLARI ARASINDA GAZETE VE DERGİLERDE
ÇIKAN ROMAN DEĞERLENDİRMELERİ ÜZERİNE
BİR İNCELEME**

ZEYNEP FATSA
2501191191

TEZ DANIŞMANI
DOÇ. DR. NURİ SAĞLAM
İSTANBUL - 2021

ÖZ

1924-1928 YILLARI ARASINDA GAZETE VE DERGİLERDE ÇIKAN ROMAN DEĞERLENDİRMELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Zeynep FATSA

Bu çalışmada, 1924-1928 yılları arasını kapsayan dönemde gazete ve dergilerde tenkit hakkındaki yazılar ile yerli ve yabancı yazarların romanlarına yönelik eleştirel yazılar incelenmiştir.

Üç bölümden oluşan tezin ilk bölümünde tenkidi edebî tür olarak inceleyen yazılara yer verilmiş, incelenen dönemde tenkidin tanımına, amacına yönelik görüşler ortaya konulmuştur. İkinci bölümde Türk romanı ve romancılarına, üçüncü bölümde ise yabancı roman ve romancılara dair yapılmış olan değerlendirmeler incelenmiştir. Sonuçta ise münekkit ve yazarların değerlendirdikleri romanlara hangi açıdan yaklaştıkları kısaca belirtilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Dönemi, Mütareke, Edebî tenkit, Roman, Türk romanı, Yabancı roman, Gazete, Dergi.

ABSTRACT

AN EXAMINATION OF NOVEL REVIEWS PUBLISHED IN NEWSPAPER AND PERIODICALS BETWEEN THE YEARS 1924-1928

ZEYNEP FATSA

In this research, writings about criticism which published in newspapers and periodicals in the period between 1924 and 1928 and critical articles on the novels of local and foreign authors were examined.

In the first chapter of dissertation, which consist of three chapters, includes writings studying criticism as a literary genre in addition to the introduction of opinions on the definition of criticism, its purpose in the aforementioned period. Reviews on Turkish novels and novelists and the reviews on foreign novels and novelists by critics were analyzed in the second and third chapters respectively. In the conclusion part, the main approaches with which the critics evaluated the novels and what they referred to as the object of criticism were stated briefly.

Key words: Republican Period, Armistice, Literary criticism, Novel, Turkish novel, Foreign novel, Newspaper, Periodical.

ÖN SÖZ

Bu tezde, 1924-1928 yılları arasında gazete ve dergilerde yayımlanan roman değerlendirmeleri incelenmiştir. Tezimizin ilk bölümünde, tenkit ve münekkit kavramları üzerinde kısaca durulmuş, incelediğimiz dönemde bu kavramlar hakkında çıkan makaleler ele alınmıştır.

Birinci bölümde, söz konusu dönemde tenkit üzerine yayımlanan makaleler incelenmiştir. Bilhassa romanı edebî bir tür olarak tetkik eden makaleler ele alınmıştır. Roman türüne, yazarların ve münekkitlerin nasıl yaklaşmış olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

İkinci bölümde, incelemiş olduğumuz dönemde karşılaştığımız Türk romanı ve romancılarına dair yazılan tenkidî makaleler ele alınmıştır. Bu dönemde, edebiyatçılarımızın muhtelif romanları hakkında kaleme alınan tenkitler incelenmiştir.

Üçüncü bölümde, yabancı roman ve romancılar üzerine yapılan değerlendirmeler incelenmiştir. Münekkitlerin, yabancı romancıları değerlendirirken, o romancılar hakkında sıklıkla biyografik yazılara da yer vermesi bu yazıların tezimizde önemli bir yer teşkil etmesini gerekli kılmıştır.

Sonuç bölümünde, ele aldığımız dönemde incelemiş olduğumuz edebî tenkitler ışığında, münekkitlerin değerlendirmiş oldukları romanları ağırlıklı olarak hangi açılardan inceledikleri üzerinde kısaca durulmuştur.

Kaynakçada ise tezimizi yazarken roman ve romancılara dair tespit ettiğimiz değerlendirmelerin künyeleri sıralanmış, çalışmamız sürecinde faydalandığımız diğer kaynaklar da künyede yer almıştır.

Tezimizin amacı, 1924-1928 yılları arasında roman değerlendirmelerinin nasıl bir gelişim gösterdiğini, eleştiride bulunurken genellikle hangi yazarlara ve eserlerine öncelik verildiğini, edebî tenkidin nasıl olması gerektiğini süreli yayınlar üzerinde tespit edebilmektir. Konumuz bu şekilde devam ettirilmeye açıktır.

Tez yazma sürecinde, karşılaşmış olduğum problemlerde her zaman kendilerine danışabildiğim ve desteklerine ihtiyaç duyduğum sevgili aileme ve dostlarıma teşekkür ederim. Maddi ve manevi desteğiyle hayatımın her bir aşamasında yanımda olan sevgili annem Mine Köse'ye, tezimin her aşamasında kendisine danıştığım ve engin bilgisiyle bana hep destek olan babam Mehmet Fatsa'ya, kardeşliğin ne kadar güzel olduğunu hissettirip her zaman yanımda olan ağabeyim Abdullah Fatsa'ya sevgilerinden ve desteklerinden dolayı teşekkür ederim. Konu seçiminde beni teşvik eden, sabrıyla ve yol göstericiliğiyle her türlü problemin üstesinden gelmemi sağlayan, duruşuyla, içtenliğiyle ve sonsuz desteğiyle beni karamsarlığa düştüğüm zamanlarda bile teşvik eden, kendisini daima örnek aldığım ve alacağım saygıdeğer tez hocam Doç. Dr. Nuri Sağlam'a sonsuz teşekkürlerimi sunuyorum.

İstanbul, 2021

Zeynep FATSA

İÇİNDEKİLER

ÖZ	iii
ABSTRACT	iv
ÖN SÖZ	v
KISALTMALAR LİSTESİ	ix
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM TENKİT ÜZERİNE YAZILAR

1.1. Tenkit ve Münekkit Kavramları Üzerine	7
1.2. Romana Tenkidî Bir Bakış	12

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK ROMANI VE ROMANCILARI ÜZERİNE YAPILAN DEĞERLENDİRMELER

2.1. Hüseyin Rahmi Gürpınar Üzerine	21
2.2. Müfide Ferit Tek Üzerine	37
2.3. Reşat Nuri Güntekin Üzerine	40
2.4. Halide Edip Adıvar Üzerine	44
2.5. Yakup Kadri Karaosmanoğlu Üzerine	46
2.6. Mehmet Rauf Üzerine	49
2.7. Diğer Türk Romancıları	54

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YABANCI ROMAN VE ROMANCILAR ÜZERİNE YAPILAN DEĞERLENDİRMELER

3.1. Tolstoy Üzerine	64
3.2. Jules Verne Üzerine	85
3.3. Pierre Loti Üzerine	90
3.4. Turgenyev Üzerine	96
3.5. Charles Dickens Üzerine	102
3.6.Émile Zola Üzerine	112
3.7. Edmondo De Amicis Üzerine	120
3.8. Maupassant Üzerine	122
3.9. Louisa Alcott Üzerine	124
3.10. Blasco Ibanez Üzerine	127
3.11. Pierre Benoit Üzerine	129
3.12. Marcel Proust Üzerine	132
3.13. Diğer Yabancı Romancılar	136
SONUÇ	143
KAYNAKÇA	148

KISALTMALAR LİSTESİ

A.e.	:	Aynı eser
A.g.e.	:	Adı geçen eser
Bkz.	:	Bakınız
C.	:	Cilt
Çev.	:	Çeviren
Haz.	:	Hazırlayan
s.	:	Sayfa/Sayfalar
S.	:	Sayı
t.y.	:	Basım tarihi yok

GİRİŞ

Tenkit, yaygın kullanımıyla eleştiri, “*Bir edebiyat veya sanat eserini her yönüyle değerlendirek anlaşılmasını sağlamak amacıyla yazılan yazı türü*” olarak tanımlanmıştır.¹ 1924-1928 arasında gazete ve dergilerde yayımlanan roman değerlendirmelerini ele alacağımız tezimiz, konusu itibarıyla edebî tenkit sahasına girmektedir.

Tâhirülmevlevî, tenkidi, edebî bir tür olarak “*bir eserin iyi veya fena olduğuna, onun güzel sayılıp sayılmayacağına dair hüküm vermek manasında*” kullanmıştır. Türk edebiyatında Tanzimat’tan sonra başlamış olan Batılı anlamdaki tenkit türü, pek çok aşamadan geçerek günümüze gelmiştir. Mensup olduğumuz siyasi ve sosyal şartlar değiştikçe, ortaya konulan eserlere bakışımız da değişmiştir.

Batılı anlamda bir tenkit anlayışı edebiyatımızda geç bir dönemde ortaya çıkmış olsa da bir eleştiri fikrinden tamamen uzak olduğumuzu söylememiz mümkün değildir. Her devir, içinde bulunulan sosyal ve siyasi şartlar neticesinde bir tenkit fikrini de beraberinde getirir. Üzerinde çok durulmamış olunmasına rağmen klasik edebiyat dönemimizdeki tezkirelerin, önemli bir tenkit fikrine sahip olduğunu ifade edebiliriz.

Bir eserin iyi ve kötü yönlerini ifade etmek için kullanılan tenkit kavramı Fransızca “*critique*” kelimesini karşılamak amacıyla kullanılmıştır. İncelemiş olduğumuz dönemde tenkit kavramının “*intikad*” şeklinde de kullanıldığını görürüz. Bu farklı kullanışlar Türk edebiyatı içinde çeşitli görüş farklılıklarına da sebep olmuştur. Âlim Gür’ün aktarmış olduğu üzere Şemsettin Sami Kâmus-ı Türkî’de tenkit yerine intikad ifadesini kullanmanın daha doğru olduğunu ifade etmiştir². Muallim Naci’ye göre tenkit Edebiyat-ı Cedide’de Fransızların ‘critique’ dedikleri ‘*mu’âhaze-i edebiye*’ manasıyla kullanılmaya başlanmışsa da Arapça’da ‘nakd’ maddesi tef’îl bâbından gelmediğinden, bunun yerine “*intikad*” ve “*tenkad*” kelimelerinin kullanılması daha doğru olur.

“Critique” kavramının karşılığı olarak Tanzimat döneminin ilk zamanlarında daha çok “*muahaze*” ve “*muhâkeme*” terimleri kullanılmıştır. Görüldüğü üzere,

¹ Eleştiri. (t.y.). Türk Dil Kurumu Güncel Türkçe Sözlük içinde. Erişim adresi: <http://www.tdk.gov.tr>

² Âlim Gür, **Türk Tenkit Tarihi**, 2. Baskı, Konya, Palet Yayınları, 2013, s. 14.

kelimenin kendi anlamından kaynaklı tartışmalar bile uzun zaman edebî ve fikrî hayatımızın gündeminde olmuştur.

Tanzimat döneminde tenkide örnek olarak, “*Mes’ele-i Mebhûsetün Anhâ*” adıyla anılan ilk dil tartışmasını örnek olarak gösterebiliriz. Bu tartışma dönemin yazarları tarafından uzun süre edebiyat sahnesindeki yerini korumuştur. Tanzimat ile birlikte edebî eserlerimizde ve tenkidî yazılarımızda dilde sadeleşme, sosyal hayatı anlatma gibi mevzular öncelik kazanmıştır. Münekkitlerimiz, bu konulara öncelik vermeyen yazarları yeri geldikçe çok ağır bir dille eleştirmişlerdir.

Tenkit mahiyetinde gösterilebilecek bir diğer çalışma da Namık Kemal’e aittir. 1866 yılında yayımlanan “*Lisân-ı Osmâni’nin Edebiyatı Hakkında Bazı Mülâhazâtı Şamildir*” adlı makale âdetâ dönemini yansıtan bir yazıdır. Bu uzun makalesinde Namık Kemal, dil anlayışımızın nasıl olması gerektiğini, yenileşme dönemimizde yapılması gerekenleri ortaya koymuş, şekilden çok muhtevaya önem vermenin gerektiğini söylemiştir.

Tenkidin nasıl olması gerektiğine dair ortaya konulan ifadeler dikkatle takip edilmelidir. Âlim Gür’ün söylemiş olduğu gibi bu dönemde tenkit hakkındaki görüşlerini ortaya koyan en önemli isimlerden biri de Beşir Fuad’dır.³ Beşir Fuad, tenkidin şahsa değil esere yönelik olması gerektiğini söylemektedir. Münekkidin en çok eleştirilme sebeplerinden biri de bu olmuştur.

Tenkidin münferit ve tahlilci olduğunu söyleyen Orhan Okay, edebiyat tarihçisi ile münekkit arasındaki benzerliklere ve farklılıklara dikkat çekerek bir esere yaklaşımın, dogmatik, determinist, empresyonist, fizyolojist, pozitivist vb. gibi tenkit teorilerine sahip olabileceğini ifade etmiştir.⁴ Bir edebî eserin devrinin siyasi, sosyal, ekonomik, psikolojik pek çok özelliğiyle ilişkisi vardır.

Servet-i Fünun’daki tenkit anlayışının nasıl olduğuyla ilgili önemli bir çalışma ortaya koymuş olan Bilge Ercilasun, bu devir tenkit anlayışının daha çok Fransız tenkidine ve bilhassa Hippolyte Taine’e dayandığını söylemiştir.⁵ Servet-i Fünun döneminde, Tanzimat’ta temelleri atılmış olan türlerin daha fazla ilerleme

³ Âlim Gür, a.g.e. s. 14.

⁴ Orhan Okay, *Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine*, 3. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, 2016, s. 10-11.

⁵ Bilge Ercilasun, *Servet-i Fünun’da Edebî Tenkit*, 4. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2018, s. 67.

kaydetmiş olduğunu söylemek mümkündür. Servet-i Fünun nesli, Batılı tenkitçilerin fikirlerinden geniş olarak yararlanmışlardır.

Bilge Ercilasun'un ifade ettiği üzere, Servet-i Fünuncular tenkidin mutlak kaidelere bağlanmasına taraftar değillerdir.⁶ Onlar tenkidî hükümlerin şahsi olduğu görüşündedirler. Bu düşüncenin, Servet-i Fünun yazar ve münekkitlerinin kendi sanat anlayışlarından da kaynaklandığını söylememiz mümkündür. Ercilasun'a göre Servet-i Fünuncular kendi çağdaşları olan Fransız tenkitçilerini de tanımışlardır. Bunlar Ferdinand Brunetiere, Emile Faguet, Anatole France'tır. Ancak Servet-i Fünuncular bu yabancı münekkitleri tanıtabilecek yazılar yazmamışlardır.

Tenkit hakkında dikkate değer örnekler ortaya koyan bir kişi de Mehmet Rauf'tur. Onun için tenkit, sadece yayımlanmış eserler hakkında fikir beyan ederek yarının edebiyatını hazırlamak ve bunu okuyucuya sunup hissettirmekten ibarettir.⁷

Millî edebiyat döneminde de pek çok tenkidî yazıya rastlamak mümkündür. Tenkitle ilgili olarak birkaç şahsiyet ön plana çıkmıştır. Bu dönemle ilgili bilgi veren Âlim Gür, millî edebiyat safhasının polemik ve edebî tenkit bakımından çok hareketli geçtiğini söylemiştir.⁸ Bilhassa Ömer Seyfettin ve Ali Canip tarafından *Genç Kalemler*'de çok sayıda polemik ve tenkit yayımlanmıştır. Bunlar, dönemin içinde bulunduğu şartları ve edebiyat ortamını yansıtan önemli bir kaynak mahiyetindedir.

Yine Âlim Gür'ün ifadesiyle, Cumhuriyet döneminde geniş bir şahıs kadrosu tarafından tenkidî yazılar kaleme alınmıştır. Ancak bu yıllar içinde çok az münekkit gerçek tenkit ürünü ortaya koyabilmiştir. İncelemiş olduğumuz dönemden de yola çıkarak söyleyebiliriz ki bu devirde ele alınan tenkidî makaleler daha çok öznel ifadelerle ortaya konulmuştur. Bu durum üzerinde devrin siyasi ve sosyal olaylarının da etkisi vardır. Yeni bir hayat sahnesine çıkmış olduğumuz Cumhuriyet devrinde ele alınan romanlar, tenkidî yazılar belli başlı eleştirilerin hedefi olmuştur.

⁶ Bilge Ercilasun, **Servet-i Fünun'da Edebî Tenkit**, 4. Baskı, Ankara, Akçağ Yayınları, 2018, s. 72.

⁷ Mehmet Rauf, **Tekâmül-i Tenkit Yazıları**, 1. Baskı, İstanbul, Kriter Yayınları, 2019, s. 5.

⁸ Âlim Gür, **Türk Tenkit Tarihi**, 2. Baskı, Konya, Palet Yayınları, 2013, s. 73.

Ahmet Hamdi Tanpınar'ın tenkit hakkındaki görüşleri dikkate değerdir. Tanpınar, tenkidin bize münekkitsiz geldiğini ifade etmiştir.⁹ Ona göre edebiyatımızda, münekkit diyebileceğimiz bir muharrir henüz yetişmemiştir. Bu durum edebiyatımızdaki en büyük sorunlardan biri olmuştur.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte basın-yayın ortamı içinde bir canlanma olmuş, devrin tüm siyasi, içtimai, ekonomik meseleleri pek çok gazete ve dergide ele alınmaya başlanmıştır. İncelemiş olduğumuz dönemde, devrin çeşitli edebiyat ve mizah dergileri bilhassa 'özgürlük, istibdat, kadın-erkek ilişkileri' gibi konuları mevzubahis edinmiştir. Bu dönemde, romanlar hakkında yazılmış olan tenkidî makalelerde, memleketin içinde bulunduğu durum, Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte oluşan özgürlük ortamındaki yaşam tarzı, İstanbul ve Anadolu insanının millî hadiseler karşısındaki temayülü ağırlıklı olarak ele alınmıştır.

Cumhuriyet döneminde, yazılan roman sayısında da bir artış olmuştur. Murat Kacıroğlu, yayımlanmamış doktora tezinde 1924-1928 yılları arasında kaç tane romanın kitap hâlinde neşredildiğini ortaya koymuştur. 1924 yılında on dokuz, 1925 yılında dokuz, 1926 yılında on beş, 1927 yılında on altı, 1928 yılında yirmi üç, toplamda seksen iki adet roman yayımlanmıştır.¹⁰ İncelediğimiz dönemde edebî tenkit yazıları daha çok *İkdam*, *Son Saat*, *Vatan*, *Servet-i Fünun*, *Hayat* gibi belli başlı dergi ve gazetelerde yayımlanmıştır.

Araştırmamızın başlangıç noktası, edebî tenkit türünü teşkil etmektedir. Tenkit mahiyetindeki çalışmaların asıl amacı, eserlerin olumlu ve olumsuz yönlerini belirleyerek nitelikli çalışmalar ortaya koymaktır. Edebî esere yapılan objektif eleştiriler, o eserin bütün inceliklerini ortaya koymayı amaçlar.

Bu bağlamdan yola çıkarak tezimizin "Tenkit Üzerine Yazılar" başlıklı birinci bölümünde, 1924-1928 arasındaki süreli yayınlarda yayımlanmış olan tenkit hakkındaki makaleleri inceleyeceğiz. Tenkidin önemini, münekkidin sahip olması gereken vasıfları, edebî eserlere yaklaşımda tenkidin Türk edebiyatındaki gelişimini sorgulayan bu makaleler, devrin eleştiri anlayışı hakkında bilgi verici olacaktır. Bu

⁹ Ahmet Hamdi Tanpınar, *Edebiyat Üzerine Makaleler*, 11. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, 2016, s.73.

¹⁰ Murat Kacıroğlu, "1919-1928 Arası Türk Romanında Yapı ve Tema", Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, 2007, s. 9.

yazıların içeriği genel olarak, Türk edebiyatının geçirmiş olduğu edebî devrelerde ortaya konulmuş olan eserlerin niteliği hakkındadır. Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte hangi değişimlerden geçtiğimizi ortaya koyması bakımından da dikkate değer olan bu makaleler, yeni bir siyasi değişimin, sosyal hayata ve bunun sonucu olarak edebiyata da nasıl etki ettiğini göstermektedir. Ayrıca incelemiş olduğumuz bu devirde, romana tenkidî olarak yaklaşan makaleler de kaleme alınmıştır. Bizatihi romanın ne olduğunu ve onu diğer bazı edebî türlerden ayıran noktaları belirlemeye çalışan bu yazılar, konumuzun odak noktası hâline gelmiştir. Bu makaleler, münekkitlerin nasıl bir yol izlediğini belirlemeyi amaçlamaktadır.

İkinci bölüm “Türk Romanı ve Romancıları Üzerine Yapılan Değerlendirmeler” başlığını taşımaktadır. Bu bölümde 1924-1928 yılları arasındaki süreli yayınlarda tetkik edilmiş olan Türk romancıları ve romanları ele alınmıştır. Hüseyin Rahmi, Müfide Ferit, Reşat Nuri, Halide Edip, Yakup Kadri, Mehmet Rauf, romancılıkları ve romanları üzerinden değerlendirilen yazarlar olarak ele alınmıştır. Bu dönemdeki yazarlar aynı zamanda münekkit kimliğini de taşımışlardır.

Üçüncü bölüm, “Yabancı Roman ve Romancılar Üzerine Yapılan Değerlendirmeler” başlığını taşımaktadır. Bu dönemde başta Fransız edebiyatı olmak üzere, Rus, İngiliz, İtalyan, Amerikan, İspanyol edebiyatlarına yönelik değerlendirmeler ele alınmıştır. Tolstoy, Jules Verne, Pierre Loti, Turgenyev, Charles Dickens, Émile Zola, Edmondo De Amicis, Maupassant, Louisa May Alcott, Blasco Ibanez, Pierre Benoit, Marcel Proust münekkitlerin romancılıkları yönünden değerlendirdikleri yazarlardandır. Bu dönemde Batılı yazarların romancılık yönlerine olduğu kadar onların biyografilerine, sanat anlayışlarına ve ideolojilerine yönelik bilgiler de verilmiştir.

Sonuç bölümünde, incelemiş olduğumuz dönemde ele alınan edebî tenkitlerden de yola çıkarak, yazarların romanlarına hangi açılardan yaklaşıldığı, münekkitlerin bu romanları tenkit ederken neleri göz önünde bulundurduğu kısaca belirtilmiştir.

Kaynakça kısmında ise tezimizi yazarken roman ve romancılarla yönelik tespit ettiğimiz kaynakların künyeleri sıralanmış, çalışmamız süresince yararlandığımız diğer kaynakların da künyeleri verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

TENKİT ÜZERİNE YAZILAR

Türk edebiyatında yenileşme döneminden itibaren üzerinde en çok tartışılan türlerden biri de tenkit olmuştur. Tanzimat döneminden itibaren Batılı anlamda ilk örneklerini vermeye başladığımız tenkit gerek ele aldığı konular gerek bu konuları ele alış şekliyle pek çok yazar ve edebiyat tarihçisi tarafından incelenmeye değer görülmüştür.

Tanzimat ile birlikte, edebiyatımızda ilk örneklerini gördüğümüz çeşitli türler vasıtasıyla, nesrimiz de gelişmeye başlamıştır. Ortaya koyduğumuz çeşitli eserlerde, klasik edebiyatın kaidelerinden kopup yeni anlayışlara, fikirlere ve edebî türlere yöneldiğimizi görmek mümkündür. Bu edebî yöneliş bizi, fikir sahasında da geliştirmiştir. Romanlar, duygu ve düşüncelerimizin gelişim sahası hâline gelmiştir. Dönemin sosyal ve siyasi olaylarını romanlardaki izlenimlerden yararlanarak tespit etmek mümkündür. İncelemiş olduğumuz dönemde sıklıkla, tenkit ve roman aynı başlık altında ve birbiriyle ilişkili olarak değerlendirilmiştir.

Tanpınar'ın ifadesiyle Tanzimat'ın bizatihi kendisi tenkit fikrinden doğmuş bir harekettir.¹¹ Dolayısıyla bu dönemin yazar ve münekkitleri, geçmişe ve hâle bu bakış açısını dikkate alarak yaklaşmıştır. Yeni edebiyat anlayışını benimseyen yazarlarımızın ortaya koymuş oldukları eserlerde, içtimai bir tenkit fikrine de sahip olduklarını görmemiz mümkündür.

Klasik edebiyatımızın belli bir fikri ortaya koyamayışındaki eksiklik, özellikle tenkit sahasına da geç ulaşmamıza sebep olmuştur. Cenap Şahabettin'in "Büyük Münekkitler"¹² makalesinde de söylemiş olduğu gibi her kavmin edebiyat tarihinde sanat seviyesine varmış, bilim şahikasına yaklaşmış ciddi ve kıymetli bir intikat kapısı açılmıştır. Ona göre biz o kapıyı açmak için henüz kurcalama safhasında bulunmaktayız.

¹¹ Ahmet Hamdi Tanpınar, **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, 20. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, 2012, s. 298.

¹² Cenap Şahabettin, "Büyük Münekkitler", **Servet-i Fünun**, Sayı 1492, 19 Mart 1341, s. 281.

Yine aynı makalede bahsedilmiş olduğu üzere, intikat hissi sanat eseriyle beraber doğmaktadır. Her sanat eserine karşı bir beğenme veya beğenmeme eğilimimiz mevcuttur. Bir esere duymuş olduğumuz hissin sanat derecesine çıkması ve ilim tabakasına yaklaşması da ancak geniş bir irfan ve uzun bir terbiye zevkinin temin edebilecekleri salahiyyete bağlıdır.

1.1. Tenkit ve Münekkit Kavramları Üzerine

İncelemiş olduğumuz dönemde tenkidin mahiyeti ve bir münekkidin hangi özelliklere sahip olması gerektiği hakkında çeşitli makaleler ortaya konmuştur. Bu makalelerden anlaşılabileceği üzere münekkitlerimiz de sıklıkla tenkit edilmiştir.

Tenkidin kâinata bakışın bir sonucu olduğunu söyleyen Bilge Ercilasun, tenkidin bir seçim ve bir zevk tercihinin ifadesi olduğunu söylemiştir.¹³ Yazarların eserlerinde, yazıldıkları dönemin izlerini bulmak mümkündür. Türk edebiyatının devrelerini tasnif ederken karşılaştığımız adlandırma meselelerinde de siyasi ve sosyal olayların etkileri olmuştur. Dolayısıyla edebiyat eserlerimizi değerlendirirken o eserleri, dönemin etkilerinden bağımsız olarak ele almak hayli zordur. Münekkitlerimiz romanlarla ilgili değerlendirmelerinde bu tenkidî bakışı genellikle muhafaza etmişlerdir.

İncelemiş olduğumuz dönemde *Servet-i Fünun* mecmuasında tenkit ile ilgili dikkate değer makaleler yayımlanmıştır. Yaşar Nabi, “Bizde Tenkit ve Münekkit”¹⁴ başlıklı makalesinde münekkitleri ağır bir şekilde eleştirmiştir. Yaşar Nabi, münekkitleri, her gördükleri şeye dış geçirmek için damarlarındaki sönmek bilmeyen hücum hırsıyla her yere saldıran orta çağdaki derebeylerine benzetmiştir. Bu münekkitler tenkidin manasını yanlış anlamışlar ve halka da yanlış anlatmışlardır. Edebiyatla fazla meşgul olmayan ve başarılı bir tahsil hayatı göremeyen kişilerin pek çoğu edebî tenkidi, kıymeti olmayan bir esere hücum etmek olarak görmüşlerdir.

Bazı münekkitler daima saldırı hâlinde bulunurken, bazıları da halk tarafından dikkati celbetmek endişesiyle birtakım eserleri yükselere çıkarıp alkış

¹³ Bilge Ercilasun, **Edebiyat Tarihi ve Tenkit**, 2. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, 2019, s. 215.

¹⁴ Yaşar Nabi, “Bizde Tenkit ve Münekkit”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1668, 2 Ağustos 1344, s. 183.

tutmuşlardır. Yaşar Nabi, bizde tenkidin ne kadar ehemmiyetsiz görüldüğüne dair bir örnek vermiştir. Bu örnekte anlatıldığı üzere, meşhur ediplerimizden biri kıymetsiz bir romanı sırf sevmediği bir edip tarafından beğenildiği için daha okumamış olduğu hâlde methedeceğini söylemiştir. Münekkitlerin bu tavrı, eserlerini yayımlamak isteyen muharrirlerin üzerinde ister istemez olumsuz bir etki bırakmaktadır.

“Bir Tenkit Münasebetiyle”¹⁵ başlıklı makalesinde Sabri Esat, Mehmet Rauf’un *Eylül* adlı romanının intişar ettiği vakitte bir kızın intihar ettiğini haber verir ve edebî eserlerin cemiyet üzerindeki etkilerinin nasıl olduğuyla ilgili düşüncelerini ortaya koyar. Edebî mecmualarda, karamsar ve fenalığı tasvir eden eserler ortaya koyan muharrirlerin, devrin okuyucuları üzerinde gerçekten ne derece etkili olup olmadığı tartışma konusu olmuştur. Bu duruma verilmiş olan bir örnek de Goethe’nin *Genç Werther’in Acıları* adlı romanı olmuştur. Bu eseri okuyan pek çok genç o devirde intihar etmiştir. İnsanları böyle bir duruma sevk eden eserlerin ortadan kaldırılmayıp hâlâ birçok kişi tarafından okunmaya devam etmesi, münekkitlerin üzerinde sıklıkla durduğu bir mevzudur.

Romanların kendi devirleri de dâhil olmak üzere cemiyette nasıl bir etkiye sahip oldukları, münekkitlerin üzerinde durduğu en önemli konulardan biri olmuştur. Safvet Örfi, “Tenkit ve Romancılık”¹⁶ başlıklı makalesinde bir romancının ve münekkidin, nasıl hareket etmesi gerektiğine dair birtakım düşünceler ortaya koymuştur. Ona göre bir muharririn amacı bize macera nakletmek, bizi eğlendirmek veya müteessir etmek değil bizi derin bir mefhumu anlamaya sevk etmektir. Tefekkür etmek gayesiyle insanları, eşyaları ve kâinatı kendi muhayyilesiyle örülü ve kendine has bir bakışla gören muharrir, hayatı bizim gözlerimizin önüne canlı bir şekilde getirmiş olur. Makalenin devamında, romancının eserini ele alış şekliyle cemiyet üzerinde uyandırdığı tesirlere de değinilmiştir:

“Bu meslekte bir romancı eserini öyle belirsiz, öyle ince ve sade bir tarzda tertip edecektir ki onun planını görüp göstermek ve onu keşfetmek bizim olmasa da o, bir macerayı makine gibi söyleyeceğine ve sonuna kadar merak uyandıracak bir tarzı hikâye edecek, şahısların mevcudiyetlerini muayyen bir devrinde ele alacak ve çeşitli intikallere müteakip devrine kadar sevk edecektir. Bu şekilde o, bazen bir muhitte çeşitli ahvallerin tesiri altında değişiyor bazen de değişik

¹⁵ Sabri Esat, “Bir Tenkit Münasebetiyle”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1620, 1 Eylül 1343, s. 242.

¹⁶ Safvet Örfi, “Tenkit ve Romancılık”, **Milli Mecmua**, Sayı 16, 12 Haziran 1340, s. 254.

hisler ve ihtiraslar inkişaf ediyor. Bütün içtimai muhitlerde bunlar nasıl çalkalanabiliyor ve nasıl birbiriyle çarpışıyor bunları gösterecektir.”

Münekkitlerin ortaya koyduğu düşüncelerden biri de devirlerinde az sayıda eser ortaya konmuş olmasıdır. Halit Fahri, hikâye ve romanlarımızın az olduğunu söyleyenlere şaşırdığını ifade ederek her şeyden evvel günlük gazetelerde bile bir salgın gibi eser patlaması olduğunu söyler.¹⁷ Halit Fahri’ye göre, bu gazete sütunlarında *fütürizm* ve *kübizm* gibi akımlardan yararlanan acayip üslup sahibi yazarlar bile her türlü ferde ulaşabilmektedir. Bir yandan da *Köroğlu* gibi halk hikâyeleri, bir taraftan tarihî tefrika nâmı altında *Muhayyelât-ı Aziz Efendi*’ye bile rahmet okutacak bitmez tükenmez tefrikalar gün geçtikçe gazete sütunlarını doldurmaktadır. Bununla birlikte Fransız edebiyatından sadece isimleri değiştirilerek Türk edebiyatına aktarılan pek çok roman bulunmaktadır. Fakat bunca roman bolluğuna rağmen bu eserler, gündelik hayatın tatsız numuneleri olarak gözükmemektedirler. İstisnaları olmakla beraber pek çok münekkit bu romanları beğenmemektedir. Bundan dolayı da bu eserler bir süre sonra unutulup gitmeye mahkûm olacaktır. Münekkitlerin bu romancılara bir diğer eleştirisi de onların bu romanları yalnızca maddi imkân sağlamak amacıyla yazmış olmasıdır.

Halit Fahri, bu eleştirilerden sonra kısaca devrin başarılı romancılarının ismini zikretmiştir: Reşat Nuri, Yakup Kadri, Peyami Safa, Ethem İzzet. Bu yazarlar okuyucuların dikkatini celbeden usta kalemlerdendir. Halit Fahri bu usta isimlerin de eskisi gibi yazmadıklarını ifade etmektedir. Bu yazarlar ya gereksiz münakaşalar içinde asıl eserlerini çalışacak vakit bulamamaktadırlar ya da yevmî gazetecilik hayatının yorucu mesaisi arasında sanat için çalışmaya pek az vakit ayırabilmektedirler. Bunun sonucunda da başarılı olmayan kalem sahipleri bu boşluktan istifade ederek niteliksiz hikâye ve romanlar ortaya koymaktadırlar. Halit Fahri bu açıklamalardan sonra kısaca Fahri Celal’in “*Kına Gecesi*” adlı eserinden bahsederek onun, pek çok renksiz eser içinde kıymetli bir yere sahip olduğunu söylemektedir.

¹⁷ Halit Fahri, “Edebî Tenkit: Kına Gecesi ve Hikâye Edebiyatımız”, *Servet-i Fünun*, Sayı 1672, 30 Ağustos 1344, s. 243.

Bu dönemde münekkitlerin ortaya koyduğu eleştirilerden biri de devrin ruhunu yansıtan, millî değerleri ortaya koyan nitelikli eserlerin yazılmamasıdır. “İnkılap ve Edebiyat”¹⁸ başlıklı makalesinde Fuad Köprülü, millî zaferleri takip eden büyük inkılap yılları içinde bile kıymetli eserlerin ortaya konulmadığını söylemektedir. Bu inkılapların yazarların ruhunda nasıl izler bıraktığı önemli bir meseledir. Eski kıymetlerin geride bırakıldığı ve yeni türlerin, yeni düşüncelerin yeşerdiği bu siyasi iklim içerisinde bilhassa romancılarımızın nasıl eserler ortaya koyduğu ve bu eserleri işlerken devrin hangi kaynaklarından ne kadar beslenmiş oldukları tenkitlerin odak noktası olmuştur. Dünkü ve bugünkü farklılıkları yakından takip eden muharrirler dahi bu farklılıkları eserlerinde işlerken çok fazla etkili olamamıştır. Bu noktada karşımıza dil ve üslup problemleri çıkmaktadır.

Fuad Köprülü, büyük inkılaplarımızın ruhunu ve mahiyetini samimiyetle duyan ve duyuran ciddi bir sanat eserine nail olamadığımızı ifade etmektedir. O, bugünkü edebiyatımızı dünkü edebiyattan sarıh bir şekilde ayıran hiçbir unsurun olmadığını söylemektedir. Yazmış oldukları romanlarda muharrirler, Türk cemiyet mefkûrelerini ortaya koyamamışlardır. Muharrirlerimiz, eski hayattan yeni hayata, yani eski içtimai kıymetlerden yeni kıymetlere geçerken cemiyetimizin geçirdiği buhranları ve o buhranların ruhlar üzerindeki tesirlerini neredeyse hiçbir eserde işleyememişlerdir. Köprülü’ye göre bugünün edebiyatı özellikle de romanlar, Türk milletinin geçirdiği inkılap safhalarını bütün açıklığıyla ortaya koyabilirdi. O eserleri okuyan yabancı bir okuyucu, Türkiye hakkında hiçbir şey bilmeseyse bile bugünkü hayatımızın umûmi istikâmetini ve bu hayatı doğuran içtimai amilleri açıkça anlayabilirdi.

Fuad Köprülü’nün eleştirdiği noktalardan birisi de matbuatımızın Fransız edebiyatından aynen alınmış roman ve hikâyelerle dolmuş olmasıdır. Millî değerlere sahip çıkmamız gereken bir devirde, bu tarz bayağı taklitlerin olması edebiyatımızı geliştirmekten ziyade geriye götürmektedir.

Romancılarımızın pek çoğu bilhassa İstanbul hayatının en kirli ve mütereddi safhalarını anlatmak için büyük bir heyecanla pek çok eser ortaya koymuştur. Fuad Köprülü, memleketimizin her köşesine yayılan bu nüshaların memleket için zarar

¹⁸ Fuad Köprülü, “İnkılap ve Edebiyat”, **Hayat**, Sayı 5, 30 Kanun-ı Evvel 1342, s. 2-3.

verici olduğunu ve genç nesilleri zehirlediğini unutmamamız gerektiğini söylemektedir. Köprülü, bir vakit önce bazı münekkitlerin, hayatı olduğu gibi yansıtmasından ötürü Émile Zola'ya itiraz ettiklerini ifade etmektedir. Bu münekkitler, hayatın sadece rezaletten ibaret olmadığını, hayatta yüksek ahlaki değerlerin de olduğunu söylemişlerdir.

Fuad Köprülü, romanlardaki kahramanların millî ruhtan yoksun, hayata yabancı ve ecnebi harslarıyla dolu olduğunu ifade etmektedir. Bu tipler, ekseriyetle metruk mahallelerde yaşayan, gülünç bir şekilde Avrupalılaştırmış kişilerdir. Bu kahramanlar aslında bizim içinde bulunduğumuz durumu ortaya koymaktadır. Romancılarımızın Türk hayatını ve esrarını orijinal bir şekilde hâlâ ortaya koymuyor oluşu dikkati çeken bir noktadır.

Köprülü'ye göre bütün sanatkarlarımıza, münekkitlerimize düşen vazife yıkılmakta olan sahte ve eski edebiyatın yerine nasıl sağlam bir abide kurabileceğimizi tayin etmektir.

Fuad Köprülü'nün makalesinin sonunda ifade etmiş olduğu düşünceler tüm mevzuu özetleyecek mahiyettedir:

“Bize öyle bir edebiyat lazımdır ki ilahi nağmeleri ile en bedbin ve hasta ruhlara ümit ve faaliyet versin, ferdiyetleri içtimai mefkûreler içinde eritsin, yaratacağı kahramanlarla Türk seciyesinin faziletlerini tecessüm ettirsin, eski hayat şekillerinin uyuşturucu telkinlerine yabancı harsların meşum tahakkümüne isyankâr bir gençlik yaratsın. İşte Türk inkılabı edebiyat ve sanat sahasında böyle bir hareket bekliyor ve ancak böyle bir hareket, inkılabı tamamlayacaktır.”

İncelemiş olduğumuz makalelerden de anlaşılacağı üzere pek çok münekkit, tenkidin mahiyeti hakkında önemli düşünceler ortaya koymuştur. Bununla birlikte romancılarımızın üzerine düşen vazifelere de değinilmiştir. Türk cemiyetinin geçirmiş olduğu siyasi ve sosyal devreler edebiyat sahasındaki hareketlerimizi de etkilemiştir. Tenkidin ne olduğu, münekkidin eserlere nasıl yaklaşması gerektiği gibi mevzular her dönemin başlıca problemleri arasındadır.

Türk edebiyatında, tenkidin mahiyetine ve münekkidin tutumuna dair pek çok eleştiri ortaya konmuştur. Çeşitli eserleri değerlendirebilmenin en önemli yollarından

biri olan tenkidin, bazı eksikliklerin gölgesinde kalması bizi bilimsellikten de uzaklaştırmaktadır.

1.2. Romana Tenkidî Bir Bakış

Tezimizde incelemiş olduğumuz dönemde, romanı bir tür olarak ele alan çeşitli tenkidî yazılar ortaya konulmuştur. Türk edebiyatının Batılı anlamda gelişmesinin en bariz örneği olan romanlar, bazı dönemlerde “hikâye” olarak da anılmıştır. İncelediğimiz dönemde, romanı diğer türlerden ayıran özelliklerin ne olduğu hakkında da çeşitli bilgiler ortaya konulmuştur. Bu ayrımlar yapılırken birtakım romanlardan örnekler verilmiştir. Bu konulara değinilirken tercüme eserlerden de yararlanılmıştır. Romanın mahiyeti hakkında ele alınmış olan bu makalelerden de bahsetmek gerekmektedir.

Nahit Sırrı Örik’in “Roman, Büyük Hikâye ve Hikâye Hakkında Birkaç Mülâhaza” başlığını taşıyan makale serisi incelemiş olduğumuz döneme de ışık tutmuş ve çeşitli tartışmalara sebep olmuştur.¹⁹ Örik, roman, büyük hikâye ve hikâye türlerinin edebiyatımıza Namık Kemal, Recaizade Mahmut Ekrem ve Samipaşazade Sezai tarafından girmiş olduğunu ancak bunların mahiyetlerini ve birbirlerinden ayrılan noktalarını ortaya koyan eserin henüz yazılmadığını ifade etmiştir. Türk edebiyatının Batılılaşma süreciyle ilk örneklerini görmüş olduğumuz roman, bazı yazarlar tarafından hikâye olarak da adlandırılmıştır. Nahit Sırrı’ya göre kuvvetle iddia olunabilir ki, anlatacakları şeyin teferruatını zihinlerinde tayin etmek şöyle dursun, eserlerini kaç kısma ayıracaklarını bile kararlaştırmadan hatta bunun roman mı yoksa bir büyük hikâye mi olacağını da kestirmeksizin sayfaları doldurmaya koyulan pek çok muharrir vardır. Ona göre roman, hayattan alınan büyük bir parça veyahut bir muharririn muhayyilesi, sanat ve ilmi ile halk edilmiş bütün bir hayattır ve asgari hudutları belli olduğundan onu dar bir yere sığdırmak mümkün değildir.

¹⁹ Nahit Sırrı Örik, “Roman, Büyük Hikâye ve Hikâye Hakkında Birkaç Mülâhaza”, **Hayat**, Sayı 77, 17 Mayıs 1344, s. 6.

Nahit Sırrı, romancıların henüz istenilen seviyeye gelmediğini ifade etmekle birlikte önemli birtakım düşünceler ortaya koymuştur:

“Milletimizin Harb-i Umûmi’deki heba olmuş mahrumiyet ve fedakârlıklarını gurur içinde yıkılmış idareye sokmak, mütarekenin ilanı ile başlayıp her gün daha feci bir şekle giren harici ve dâhili vaziyetimize, toprağının hiçbir karışında kendisi için hak hakimiyeti ve hayat tanımamak isteyen, bütün bir cihan düşmanlığı karşısında yalnız yumrukları ve tırnaklarıyla kendisini müdafaa etmiş ve mazhar olmuş bir milletin o tek mil kahramanlık destanlarını solduran millî hâlini tek mil ümitleri, gözyaşları ve muazzam zaferleriyle romanında tamamen yaşatmaya, belki hem de yakın bir istikbalde malik olacağımız çok kudretli bir Türk romancısı elbette muvaffak olacaktır.”

Bir romanda geniş ve önemli devrelerin anlatılacak olması ve ondan talep edilecek şartlar, romanın uzunluğunu gerekli kılabilmektedir. Muharrir çok şey söylemek ve göstermek istediğinden dolayı bu uzunluk mutlak bir zorunluluk hâline gelmiştir.

Nahit Sırrı, dünkü ve bugünkü yazılardan çeşitli örnekler vererek bu durumu izah ederken, Rezaizade Ekrem’in *Araba Sevdası* ile Ercüment Ekrem Bey’in *Gün Batarken* adlı romanlarını değerlendirmiştir. *Araba Sevdası* romanında babasının servetini birkaç sene içinde harcayan *Bihruz Bey* isminde hoppa bir karakter vardır ve romanın mekânı İstanbul’dur. Örîk’e göre basit tafsilat ve sevimli bir lisan ile anlatılan *Bihruz Bey*’in sergüzeşti daha ehemmiyetli vakalarla canlandırılabilir ve esere dikkat çeken vesikalarla kuvvetli tasvirler konabilirdi. Böyle yapılmış olsaydı *Araba Sevdası*, her devri aşırıp geçerek yaşayan romanlar mertebesine yükselebilirdi.

Ercüment Ekrem Bey’in *Gün Batarken* ismindeki kitabı ise Harb-i Umûmi’de, vilayetlerdeki suiistimalleri, İstanbul’daki iğrenç ihtikârların bütün safhasını, hayat tecrübelerine hâkim Türkler yetiştirmek hülya ve sevdasıyla Rum, Ermeni ve Yahudi’ye bütün memleketi soyduran şaşkın bir siyaseti ve mütarekeyi müteakip birtakım gayrimüslimlerin isimleri arkasında iş gören ticaret hayatı hakkında en iptidai malumattan bile mahrum kimseleri, nasıl iflasa mahkûm edip mahvolduklarını anlatmaktadır. Örîk, eserin bütün bunlardan başka Beyoğlu’nun kirli muhiti karşısında İstanbul’un iç mahallelerinde temiz bir ruh bulunduğunu göstermek maksadıyla kaleme alındığı hâlde yine mevzunun kâfi derecede

derinleşemediğini söylemektedir. Ercüment Ekrem, Harb-i Umûmi ve Mütareke Devri'ndeki hayatımıza ait kuvvetli bir roman yazmaya muvaffak olamamıştır.

Roman bir devreyi, tarihi en geniş hududuyla ihtiva edebileceği gibi felsefenin, tıbbın uğraştığı en derin meseleleri de ihtiva edebilir. Nahit Sırrı, tarihî roman yazan bir romancının o şahısların tarih içindeki gerçekliğine mutabık kalmak gibi bir mecburiyetinin olmadığını ifade etmiştir. Romancının dilindeki hatalar da kusur teşkil etmemektedir. Fransa'nın en büyük romancılarından olan Balzac, eserlerindeki üslup hatalarından dolayı tenkit edilmiştir.

Nahit Sırrı bizde de Halide Edip'i, üslubunun, bilhassa *Mev'ud Hüküm* romanında olduğu gibi insanı cidden bezdiren müşkülâtına ve ihmallerine rağmen roman ve hikâye edebiyatının en kıymetli muharrirlerden biri olarak göstermektedir.

Bütün imtiyazlarına ve meziyetlerine rağmen bir romancıda mutlaka bulunması gereken birkaç hassa vardır. Bunlardan biri inandırabilmek kuvvetidir, diğeri de okuyucu alakadar edebilme kudretidir.

Makalenin ilerleyen sayfalarında yine Nahit Sırrı'nın ifade etmiş olduğu gibi bir romanın konusu ne kadar geniş ve dağınık olursa olsun o kitabı bıkmadan, yorulmadan ve sadece içindeki bazı şekillerle tasvirlerin hatırı için değil, doğrudan doğruya şahısların hayatı ile alakadar olarak bu şahısların ümitlerini, korkularını, saadetlerini, ıstıraplarını duyup tadararak okuyabilmemiz gerekmektedir. Bir romanı okuyup bitirdikten ve heyecanla bağladıktan sonra romanın mevkiini ve romancının derecesini tayin edebiliriz. Eseri okuma esnasında duyduğumuz alaka ve zevk bizi sadece eğlendirmek ile sadece merakımızı tatmin etmekle kalmaz. Son sayfayı çevirmeden kitabı elimizden atamamamız sırf bundan olmuşsa, bu roman sadece bir eğlence veya macera kitabıdır, kalbi ve dimağı müteessir edemeyen, oralara kadar yükselemeyen bir kitaptır.

Nahit Sırrı, makalesinin bir sonraki sayısında yine roman ve romancılıkla ilgili düşüncelerini ortaya koymuştur. Başarılı bir muharririn romancılık sanatının bütün inceliklerini bilmesi gerektiğini söyleyen Örik, okuyucunun üzerindeki his ve alakanın kaybolmaması için yazarın fazla şairane tasvirlerden ve üslup oyunlarından uzak durması gerektiğini ifade etmektedir.²⁰

²⁰ Nahit Sırrı Örik, "Roman, Büyük Hikâye ve Hikâye Hakkında Birkaç Mülâhaza", **Hayat**, Sayı 78, 24 Mayıs 1344, s. 3-4.

Nahit Sırrı, büyük hikâyenin roman gibi sıkılmadan okunması için hikâye ettiği şahsiyetlerin hak ve hakikat ile hiç olmazsa muvakkaten inandırıcı olması gerektiğini söylemiştir.²¹ Uzunluğu iki yüz sayfayı geçemeyeceği için büyük hikâye, bir roman gibi bütün bir devreyi tarih ile ihtiva edemez fakat o devreyi tarihin içinden mühim bir cihetle alıp gösterebilir ve bir vakayı anlatabilir.

Örik'e göre roman unvanı altında yazılmış Türkçe kitapların çoğu birer büyük hikâyedir. Bir eserin roman olması için o eserde kuvvetli kahramanlar ve hiç olmazsa geniş ufukların olması gerekmektedir. Romanda hayatın tüm devresi yer alabilmekteyken büyük hikâyede hayatın bir tek safhası bulunmaktadır. Örik, başarılı bir büyük hikâyenin, roman olamaması için herhangi bir kaide olmadığını belirtmiştir.

Küçük hikâyenin mahiyet ve evsafi hakkında beyan mütalaa ederken, roman ile büyük hikâye hakkında söylenenlerin bir kısmı tekrar edilebilir. Çünkü küçük hikâye de roman ve büyük hikâye gibi hayatta mülhem olarak veya hayatta da böyle olabileceği iddiası ile yazılmış bir türdür. Olayın alaka ile okunması ve anlatılan şeyin tabii ve mümkün görünmesi icap eder. Küçük hikâyeci muvaffak olabilmek için canlandırdığı muhit ve şahsiyetleri unutturmamaya gayret etmelidir. Örik'e göre bu muvaffakiyet büyük bir maharettir ve buna mazhar olan kişilerden biri de Maupassant'tır.

Örik'in roman ve hikâyelerin okunma sürecindeki durumu izah eden açıklamaları dikkate değerdir:

“Muharrir, romanda birkaç kere tekrar ederek dört yüz, beş yüz, altı yüz sayfa, büyük hikâyede yüz, yüz elli, iki yüz sayfa ortaya koyabilir ve okuyucu ne kadar sıkılırsa sıkılsın kendisini hiç olmazsa on-on beş yaprak müddetince okumaya tahammül edeceğinden, ‘*Birkaç sayfa daha okuyayım belki birazdan alakadar olmaya başlarım*’ fikir ve ümidiyle yazıyı elinden derhal atmayacağından emindir. Halbuki küçük hikâye dört beş, azami on beş-yirmi sayfadan ibarettir. Roman, alaka uyandırmaya belki başlamamış, esas mevzuya henüz girmemiş ve henüz şahısları tanıtmamışken, en küçük hikâyede aynı zaman içinde olay cereyan göstermiş, bütün kahramanlar takdim edilmiş ve olay hikâye edilmiş olabilir.”

²¹ Nahit Sırrı Örik, “Roman, Büyük Hikâye ve Hikâye Hakkında Birkaç Mülâhaza”, **Hayat**, Sayı 80, 7 Haziran 1344, s. 5-6.

Her yazarın amacı eserini nisyandan muhafaza etmek olduğu için romancının da hikâye yazarının da başlıca vazifeleri vardır. Nahit Sırrı'nın roman hakkında ortaya koymuş olduğu bu makaleleri, devrinin başka münekkitleti tarafından da değerlendirilmiştir. Kenan Halet, "Kısa Hikâye Hakkında"²² başlıklı yazısında, roman ve hikâye hakkındaki makalelerini yakından takip ettiğini anladığımız Nahit Sırrı'nın konuyu itina ile ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Ancak Kenan Halet, bu makalelerde gözden kaçan birtakım şeyler olduğunu söyleyerek makalesinde bunları değerlendireceğini söylemiştir.

Kenan Halet, Örik'in ortaya koymuş olduğu fikirlerin evrenselliği amaçladığını ancak bu nedenle de onun yetersiz kaldığını ifade etmiştir. Örik, eğer bu düşüncelerinde yalnızca Türk edebiyatının mahiyetini göz önünde bulundurmuş olsaydı mevzuyu eksiksiz bir şekilde kapatmış olabilirdi. Bu bahisler her ne kadar bizim edebiyatımızda yeteri kadar tatbik sahası bulamamış olsa da yabancı edebiyatlarda sıklıkla üzerinde durulmuş mevzuları teşkil etmektedir.

Kenan Halet, Örik'in indi hükümler öne sürdüğünü ifade etmiştir. Halet'e göre kısa hikâye, Nahit Sırrı'nın küçük hikâye şeklinde tarif etmiş olduğu türden tamamen farklıdır:

"Edebiyat kitaplarını açanlar görürler ki nesirde biri roman/novel öteki de kısa hikâye/short story, belli başlı iki tahkiye şeklinde karşımıza çıkar. Roman hikâyeye nispetle daha çok uzun ve gerek mevzusu gerek tertip ve gerekse karakterleri itibarıyla birçok esaslı farklılıklara sahiptir, kısa hikâyeye gelince bu romandan büsbütün ayırdır ve bu açıdan İngiliz edebiyatında nesrin çok mühim bir unsurudur."

Bu değerlendirmelerden de anlaşılacağı üzere, romanın edebiyatımızda nasıl bir gelişim gösterdiği ve bir tür olarak nasıl ele alındığı pek çok münekkit tarafından tartışılan meselelerden biri olmuştur. Bu tartışmalara katılan bir isim de İbrahim Necmi Dilmen'dir. Dilmen, edebî teceddüdümüzün daha bidayetinden beri romanın yeni manasıyla edebiyatımıza dâhil olduğu hâlde, yakın zamanlara kadar bunun hakkında hemen hiçbir ciddi basılı eserin ortaya konulmadığını ifade etmiştir.²³ Nahit Sırrı'nın bu konuyla ilgili çeşitli izahatlar verdiğini söyleyen Dilmen, aydınlatılması

²² Kenan Halet, "Kısa Hikâye Hakkında", **Hayat**, Sayı 82, 21 Haziran 1344, s. 18-19.

²³ İbrahim Necmi Dilmen, "İki Hikâye Etrafında", **Milliyet**, Sayı 836, 12 Haziran 1344, s. 2.

gereken bazı yerlerin olduğunu ifade etmektedir. Nahit Sırrı, bahsettiği türleri üçe ayırarak bunlara roman, büyük hikâye ve küçük hikâye demektedir. Dilmen’e göre bu adlandırma meselesi birkaç problemi de beraberinde getirir:

“Hikâye kelimesi bizim bildiğimize göre roman kelimesinin tercümesidir. Fransız edebiyatında roman ve novel diye biri büyük biri küçük iki tefrik olunur ki bizde de bunların birincisine büyük hikâye ikincisine de küçük hikâye denilebilir. Şu hâle göre romandan ve küçük hikâyeden başka bir de büyük hikâye türünün arasına, romanla büyük hikâye arasına da daha uzun ve mevzuyu daha muhit olmak ve olmamak gibi tamamıyla indi ve ölçüsüz bir fark konulmasına mana veremedik. Fikrimize göre mesela üç yüz sayfadan fazla olan hikâyelere roman, eksik olanlara büyük hikâye nâmı verilir gibi bir tefrik eski şekilperest tasniflerden farklı değildir.”

Dilmen’e göre romanlarımız ve küçük hikâyelerimiz hakikaten gerek tarihî ve gerek tahlili noktadan çok tetkîke muhtaçtır. Milliyet sütunlarında neşriyat hayatı bu bahsi açarken başlıca hedeflerinden biri de son birkaç sene zarfında ortaya konmuş olan hikâye eserleri hakkında tetkikat icra etmektir.

Avrupa edebiyatı ile bizim edebiyatımız arasındaki farkların en temel sebeplerinden biri de içinde yaşadığımız muhit ve elbette coğrafyadır. Hayat şartlarımız, ortaya koyduğumuz eserleri de etkilemektedir. Yusuf Şerif’in söylemiş olduğu gibi, “*Garp edebiyatının romantizm devrinden itibaren başlıca vasfı bütün ilhamını hayattan almak istemesidir, bizim ediplerimiz ise ancak bu devrin edebiyatını tanıyabilmişlerdir.*”²⁴ Yusuf Şerif edebiyatı, şekillerin ve hislerin temayülünün bedii bir ifadesi olarak tanımlar ve bunların saf ve samimi olmadığı takdirde orijinal bir eser ortaya koymanın mümkün olmadığını söyler.

Nahit Sırrı, kendisine yöneltilen tenkitleri, “Roman Tasniflerine Dair Son İzah”²⁵ başlıklı yazısında neticeye ulaştırmıştır. Örik, İbrahim Necmi’nin *Milliyet*’te kendisine yöneltmiş olduğu eleştirilere cevap vermektedir:

“Bu itirazlar birkaç satırla da mukabeleye imkân veren bir şekil ve mahiyette bulunmakla beraber bu vesile ile romanı muhtelif kısıma ayırmak hakkındaki noktaları daha büyük bir itina ile anlatmak istemiş ve bütün bir makalemi buna tahsis etmişim. Bu cevabı İbrahim Necmi Bey uzun bir sükûnetle karşılayınca fikirlerimin kabul edildiğini zannettim. Çünkü tanınmış bir

²⁴ Yusuf Şerif, “Avrupa Edebiyatı ve Biz”, **Milli Mecmua**, Sayı 12, 10 Nisan 1340, s. 180.

²⁵ Nahit Sırrı, “Roman Tasniflerine Dair Son İzah”, **Hayat**, Sayı 88, 2 Ağustos 1344, s. 3-4.

muharrir çeşitli gazetelerde sıra beklemek mecburiyetinde olmadığı gibi zaten İbrahim Necmi Bey *Milliyet*'in erkan-ı tahririyesinde bulunmakta ve o vakitten bugüne kadar da hemen her gün kıymetli imzasına *Milliyet* sütunlarında tesadüf edilmekteydi. Bizzat davet ettiği bir cevaba şekille mukabelesi, fikirlerimi kabul şeklinden başka bir tarzda tefsire imkân görmüyordu, 27 Temmuz'da çıkan makalelerinden anlıyorum ki vaziyet böyle değil fakat böyle değilse nasıldır işte bunu anlayamadım.”

Nahit Sırrı, kendisine yönelik eleştirilerin kendi makalelerinde söylemiş olduklarıyla farklı olduğunu ifade etmektedir. Örik, İbrahim Necmi ve Kenan Halet'in yapmış oldukları açıklamalara bir cevap mahiyetinde, aynı membadan çıkan muhayyile ile müşahedenin izdivaçlarından tevellüt eden bir tür olduklarını iddia ettiği romanı, hikâye ve küçük hikâyenin tasdiklerini bir kere daha tespit edeceğini söylemektedir.

Nahit Sırrı'ya göre roman, büyük hikâye ve hikâye kaynağını hayattan alan şeylerdir. Bunları üç kısma ayırmak gereklidir çünkü en bariz sınırlar üç sınıf üzerinde teksif edilebilir:

“Bu üç kısımdan en büyüğüne roman denilir, bu doğrudan doğruya hayata naziredir. Hayatın neşe ve heyecanlarını binlerce safhasını ve hesapsız kahramanlarını ihtiva edebilir. Bu itibarla da uzunluğuna sınır getirilemez lakin kısalığının hududunu çizmek mümkündür. Bir veya birkaç kişi arasında geçen bir macerayı etraflı bir surette anlatan türe büyük hikâye demek lazımdır. Bir maceranın safhası, bir mizacın yalnız bir vaziyette tahlili, bir hadisenin menfur manzarası ve nihayet uzun bir mevzunun tafsilatından tamamı ile mahrum edilmiş bir icmal de küçük hikâyedir.”

Nahit Sırrı'nın ifade ettiği gibi roman hayattır fakat sanatkârın şahsi görüşü ile gösterilen bir hayattır. Ona göre bir romancı kahramanının yıkanmasını, giyinmesini, uykudan uyanmasını uzun uzun anlatabilir. Şayet kahramanın soğuk bir duş esnasındaki hâliinden bazı hükümler çıkarmak hevesinde isek kendisinin yıkanmasını pekâlâ seyredebiliriz. Uykudan hayata açılan gözlerinde, hayatından memnun olup olmadığını hemen anlamak için romancının kahramanının başında bekleme salahiyeti bulunmaktadır.

Nahit Sırrı bu konuya açıklık getirmek amacıyla Halit Ziya'nın *Aşk-ı Memnu* adlı romanından örnekler vermiştir:

“Bihter parası için yaşlı Adnan Bey'e vardktan sonra bu izdivacından memnun mu yoksa pişman mıdır, keyfiyetinin nasıl olduğu hep meçhuldür. Fakat sonra bu izdivacın sene-i devriyesini tespit için koruda bir seyrân tertip ederler ve dönüşte sıcak bir yaz günü dışarıda geçirmiş olmanın yorgunluğunun içinde genç kadın odasına çekilip soyunuyor. Bu esnada zevce odaya gelmiş fakat biraz da bizim hatırımız için kovulmuştur ve ayna karşısında yürüten kendine bakan genç kadının cildi altında bütün gün damarlarına nüfuz etmiş bir yaz sıcaklığının ateşi ile bütün bütün tutuşmuş dolaşan vücudunu seyrederken yavaş yavaş öğreniriz ki Bihter bu izdivacından bedbahttır. Adnan Bey'in yorgun sevdası onu hiç tatmin etmiyor, yaşlı kocanın kollarında heyecan ve ateş olunca âdeta istihkara, âdeta kine benzeyen bir his duymaktadır.”

Bütün bunları anlatmak için Bihter'i yatak odasında bekleten Halit Ziya'yı muaheze etmeye hakkımız bulunmamaktadır. Nahit Sırrı, sözünü bitirmeden önce fikirlerinin çok samimi olduğunu İbrahim Necmi Bey'e bildirerek bu tartışmayı sonlandırmaktadır.

İncelediğimiz dönemde roman bahsi ile ilgili bir diğer çalışmayı yapan kişi de Suut Kemalettin'dir. “*Her fert doğduğu zaman bir cemiyet hâlinde doğar, her insanın ilk zamanlardaki benliği müteaddit benliklerden müteşekkildir.*” diyen Suut Kemalettin o benliklerin her birisinin bizi bir yana çektiğini, cemiyetin ise şahsa göre değişen bir müddet zarfında bu birçok benlikleri toplayarak bir sentez yaptığını ifade etmiştir.²⁶ Cemiyetin bu sentezi yapmak için kullandığı en kuvvetli vasıtalarından biri bizden evvelki büyüklerin kitaplarından elde ettikleri tecrübelerle mücadeledir. Bu çetin benlik mücadelesinde muvaffak olmak için büyük ruh tahlillerinin romanlarını okumak gerektiğini belirten Suut Kemalettin, romanın bütün kitapların fevkinde yüksek bir mevkiye olduğunu söylemektedir. Ona göre bir cemiyetin maşerî zekâsı romanda parıldar. Ayrıca roman, tatbikî felsefenin uygulama alanlarından biridir.

Suut Kemalettin roman okuyucuları hakkında birtakım düşünceler ortaya koymuştur. Bazı kimseler romanı yalnızca vakit geçirmek için okur, okuyucuların çoğu bu sınıfa dâhil değildir ve onlar hakiki benlerini bulmak ve hayatın manasını anlamak için okurlar. Suut Kemalettin, bu ikinci sınıf okuyuculara büyük münekkitt Albert Thibaudet'in “*Viveurs des romans*” ismini verdiğini söylemektedir.

Suut Kemalettin, George Eliot adlı yazarın “*Aşkın Bedeli/Adam Bede*” unvanlı romanında beşeriyetin gülünç taraflarını, ruhun sefil köşelerini teşhir ederek okuyucuyu hayallerinden ve gülünç vaziyetlerden kurtarmaya çalıştığını ifade

²⁶ Suut Kemalettin, “Roman Hakkında”, *Servet-i Fünun*, Sayı 1677, 4 Teşrin-i Evvel 1344, s. 334.

etmektedir. Aynı şekilde *Madam Bovary* adlı romanı okumak, kendimizi tanımamız ve kendimizi muhakeme etmemiz demektir. Roman bir taraftan ruhun asaletini bir taraftan da ruhun sefaletini gösterir. Her romancı için roman, halkın ödünç verdiğini yine halka iade etmektir.

Suut Kemalettin bir roman fikri daha olduğunu ifade eder, bu roman okuyucuya, romancının ödünç verdiği hayatı yaşatır. Beşeriyete en çok hizmet eden romanlar bu sonuncu kısma dâhil olan romanlardır. Dostoyevski, Balzac gibi romancılar asrın çok ilerisinde yaşıyorlardı ve okuyucularına bilmedikleri bir hayatı veriyorlardı. Dostoyevski altmış sene evvel Rus İhtilali'nin lüzumunu görmüş ve onu hazırlamıştı.

Suut Kemalettin, kendisini tanımak isteyen birisinin evvela mensup olduğu cemiyeti tanınması gerektiğini ifade eder ve romancının cemiyetin mihrakı olduğunu söyler. Ona göre liselerde yakın zamanda Dostoyevski'nin, Tolstoy'un ve Proust'un romanları okutulmaya başlanacaktır.

İncelediğimiz dönemde, tenkitle ilgili makalelerin pek çoğunda romanın mahiyeti hakkında bilgiler verilmiştir. Bir münekkitten beklenen şeylerin ne olduğu ve tenkidin edebiyatımızdaki yeri ve önemine dair makaleler yayımlanmıştır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRK ROMANI VE ROMANCILARI ÜZERİNE YAPILAN DEĞERLENDİRMELER

Türk romanı ve romancıları üzerine dönemin gazete ve dergilerinde yer alan tenkit mahiyetindeki makaleler Hüseyin Rahmi, Müfide Ferit, Reşat Nuri, Halide Edip, Yakup Kadri, Mehmet Rauf isimleri hakkındadır. Bu dönemde yazılmış olan makaleler, romanlar hakkında yapılacak olan araştırmalar için önemli bir mahiyettedir.

2.1. Hüseyin Rahmi Üzerine

Türk edebiyatının en velûd kalemelerinden biri olan Hüseyin Rahmi Gürpınar'ın romanları hakkında pek çok tenkidî yazı kaleme alınmıştır. Hüseyin Rahmi'nin romanları hakkındaki değerlendirmelerden bahsetmeden önce kendisiyle yapılmış olan bir edebî söyleyişi aktarmamız gerekmektedir. Bu söyleşide Hüseyin Rahmi, roman ve romancılar hakkındaki görüşlerini ortaya koymaktadır. “Hüseyin Rahmi Bey Diyor ki”²⁷ başlıklı makalede ele alınan konular, Hüseyin Rahmi ile karşılıklı bir şekilde gerçekleştirilmiş olan soru ve cevaplardan oluşmaktadır. Hüseyin Rahmi, kendisine yöneltilen ve roman türünün memleketimizde ne zaman ve ne şekilde meydana geldiği sorusuna şu cevabı vermiştir:

“Hemen hiçbir şeyde olmadığı gibi memleketimizde romancılığın da mazbut devreleri yoktur. Halk, *Battalgazi*, *Muhayyelât-ı Aziz Efendi*, *Binbir Gece* tercümeleri, *Billur Köşk*, *Aşık Garip* ve emsali masalları okumuş. Belki de bunların bazıları hâlâ Anadolu'da okunmaktadır. Bizde masalcılıktan romancılığa ne vakit geçildiği kesin değildir. Romancılığa geçiş devresi Ahmet Mithat Efendi'nin zamanında ve hemen onun kalemi ile başladı sanırım. Merhumun *Letaif-i Rivayat* unvanı altındaki külliyatı bir okuyucu kitlesi

²⁷ İmzasız, “Hüseyin Rahmi Bey Diyor ki”, **Milli Mecmua**, Sayı 113, 1 Teşrin-i Sani 1344, s. 1819.

tarafından büyük bir rağbet ile karşılanmıştır, halk mütalaa lezzetini o zamana kadar görmemiş olduğu bu eserlerde tatmıştır.”

Hüseyin Rahmi’ye göre Namık Kemal’in *İntibah* adlı romanıyla, Samipaşazade Sezai’nin *Sergüzeşt*’i Türk romancılığının ilk devresine ait eserlerdir. Hüseyin Rahmi, kendisine yöneltilen kaç tür romancı olduğu sorusunu şu şekilde yanıtlamıştır:

“Kaç tür romancı vardır sualinizi, müsaadenizle kaç tür roman vardır şeklinde cevaplayacağım. Roman hayatın bir aynası olmak itibarıyla bütün içtimai inkılapların meselesidir. Binaenaleyh o, hayatın mütemadiyen değişen şekilleri ile beraber yürür ve onlarla beraber hâlden hâle geçer. Onun tarihî, destanî, ahlakî, psikolojik, felsefî daha pek çok türü vardır. Sanatta meslekler eskidikçe yerlerini yeni doğan fikirlere, şekillere terk ederler. Romanın empresyonist, fütürist, kübist neveleri de doğacaktır. Belki doğuyor, belki de doğmuştur.”

Hüseyin Rahmi, romancı olmak isteyen gençlerin mutlaka bir Avrupa lisanı bilmesi gerektiğini söylemiştir. Ayrıca çok okumuş olmak da onun için önemli bir meseledir. Hüseyin Rahmi’nin, memleketimizde hakiki romancı olarak zikrettiği iki isim Ahmet Mithat ve Halit Ziya’dır. Hüseyin Rahmi, en büyük romancının Balzac olduğunu ifade ederek onun bugünün mebdei olduğunu söylemiştir. Hüseyin Rahmi, romancılığa nasıl başladığını şöyle anlatır:

“...Romancılığa hevesim dokuz on yaşında başladı, defterleri küçük hikâyelerle doldurmak en ziyade mahdut olduğum bir meşguliyetti. Hayatımı kazanmak iktiza ettiği zaman hürriyete de pek düşkündüm. Kalem Odası’nda bir amirin emri altında yaşamak benim işim değildi. Sanat aşkım hasebiyle romancılığa döndüm ve ilk eserlerimde muvaffak oldum.”

Hüseyin Rahmi, incelemiş olduğumuz dönemde ismi en çok zikredilen muharrirlerimizden biridir. “Büyüklerimizi Tanıyalım”²⁸ başlıklı makalede kısaca hayatına da değinilen Gürpınar, temiz ve sade üslubuyla bütün halk kitlesine hitap eden en kıymetli romancılarımızdan biridir. Onun yaşattığı tipler her gün köşe

²⁸ İmzasız, “Büyüklerimizi Tanıyalım”, **Büyük Gazete**, Sayı 76, 5 Nisan 1344, s. 6.

başında, sokak ortasında rast geldiğimiz kişilere benzemektedir. Mütemadiyen yazmış olan Gürpınar, Türk ruhunu yaşatan canlı bir kütüphane olarak addedilmiştir.

Hüseyin Rahmi'nin *Son Telgraf*'ta tefrika edilmekte olan *Ben Deli miyim?* adlı romanı, müddeiumumiliğin âdâb-ı umûmiyeye muhalif neşriyat iddiasıyla dava edilmesine sebep olmuştur.²⁹ Beşinci ceza mahkemesinde davası görülmüş olan Gürpınar, bir açık mektup yayımlamıştır.

Ben Deli miyim? adlı roman, içinde geçen birtakım olaylar nedeniyle dava edilmiştir. Romanda tasvir edilen yarı akıllı şahıslardan biri, tünelden geçerken sigara ağızlığını orada bulunan bir kadının fistanının altına sokarak söndürmek gibi çılgınca bir harekette bulunmuştur.³⁰

Hüseyin Rahmi, romanındaki yarı akıllı yarı mecnun kahramanının sözlerini ve hareketlerini anlatırken akıl hastalıkları mütehassıslarının tetkikatlarına istinat etmiştir. Hüseyin Rahmi'nin, devrinde çok ses getirmiş olan bu romanı halkın da dikkatini çekmiştir. Mahkemelik olan bu romanın davası çok kalabalık bir halk kitlesi tarafından karşılanmıştır:

“Hüseyin Rahmi Bey, vakur adımlarla halkın arasında görüldüğü zaman bütün nazarlar hürmetle eğilmişti. Gençler ve genç hanımlar, Darülfünun talebesi onun ellerine sarılmak istiyorlardı, jandarma ve polis halkın heyecanına mâni olmaya uğraşıyordu. Mahkeme salonu hıncahınç dolmuştu. Hüseyin Rahmi Bey, ağır adımlarla ve etrafı süzerek maznun mevkiine oturdu.”

Ben Deli miyim? romanındaki mevzuların mahkemede söz konusu edilmesinden sonra, Hüseyin Rahmi'nin söyledikleri dikkate değerdir:

“Bu bir romandır, bunları söyleyen bir delidir, yapan da bir delidir. Bir delinin hareketleri, bir akıllının ağzından anlatılamaz. Eserlerde bu bir vakıadır, bir kaidedir. Bittabi akıllı kimseler böyle şeyler yapamazlar. Eserlerimde her şey olduğu gibi gösterilmiştir, şehveti tahrik için yazılmamıştır. Hakikat nazarı dikkate alınmıştır, bunun gayr-i ahlakî olacağı hiçbir zaman aklıma gelmemiştir.”

²⁹ İmzasız, “Ben Deli miyim?”, *İleri*, Sayı 2368, 23 Eylül 1340, s. 3.

³⁰ İmzasız, “Hüseyin Rahmi Bey Ceza Mahkemesi'nde”, *İleri*, Sayı 2371, 26 Eylül 1340, s. 1.

Mahkeme reisi, romandaki kahramanın bir deli de olsa bu tarz davranışlarda bulunmasının ahlaka mugâyir olduğunu söylemiştir. Gürpınar'ın kendisini savunması şu şekilde olmuştur:

“Bendeniz zannediyorum ki bu, gayriahlaki değildir. *Cumhuriyet*, *Hâkimiyet-i Milliye* gazeteleri benden roman istedi. Onlara göndereceğim romanlar da diğer eserlerim gibiydi. Ben zannediyorum ki bu roman, muvafık gazetelerde neşredilseydi böyle olmayacaktı. Rica ederim siz söyleyiniz, kırk beş eserden sonra yazdığım eserlerde namusa, edebe muhalif hareket bana düşer mi? Benim diğer eserlerim de aynı şekildedir. Bu zamana kadar yazdığım kırk beş romanda ahlaka mugâyir hareket etmediğim hâlde şimdi böyle yazmama lüzum nedir?”

Hüseyin Rahmi Gürpınar, *Ben Deli miyim?* adlı romanına yöneltmiş olan suçlamaların, edebî bir yaklaşımdan ziyade siyasi sebeplerden kaynaklandığını ifade etmiştir. *Son Telgraf*'ın, devrinin bazı siyasi olaylarından bahsetmesinin bir neticesi olarak, ahlakî ve içtimai romancılıkla maruf olan Hüseyin Rahmi Bey gibi muhterem bir şahsiyet hakkında dava açılmış olması pek çok kişiyi müteessir etmiştir. Mahkemeye göre, âdâb-ı umûmiyeye mugâyir neşriyatı bulunan kimse, ister bu neşriyatı içtimai hayatın gizli köşelerini, ahlaksızlığını ortaya koymak maksadıyla, ister halkı ahlaksızlığa teşvik maksadıyla yahut isterse eserini temin etmek gibi bir amaçla yazmış olsun, o eser kanun hükmünde müsavidir. Hüseyin Rahmi, bu siyasi meselelerin, *Akşam* ve *Tevhit* gibi gazetelerde de yayımlanmış olmasına rağmen müddeiumumilik tarafından bunların görülmediğini belirtmiş, doğrudan doğruya *Son Telgraf*'a hücum edildiğini ifade etmiştir.

Suphi Nuri, “Beraat Ettik”³¹ başlıklı makalesinde, Hüseyin Rahmi'nin ahlaka aykırı yazılar nedeniyle dava edilmesinin yanlış olduğunu ifade etmiştir. Ona göre böyle davaları açmak bile bir zihniyet hatasıdır:

“...Her nedense bu aralık hükümet hiçbir tenkit ve itiraz kabul etmiyor. Bir Cumhuriyet'te bütün millet dalkavuk olamaz. Bazı kimseler kanunun bahsettiği hürriyetten istifade ederek itiraz ve tenkitte bulunabilir. Cumhuriyet kadrosu dâhilinde her şeye hakkımız vardır. Biz bu mukaddes davalar için kiskanç ve asabi davranıyoruz, bazen vukuat ve icraattan dolayı, kıymeti tenkit ediyoruz ve daha ziyade cumhuriyetçi olması için ihtarda bulunuyoruz.”

³¹ Suphi Nuri, “Beraat Ettik”, *İleri*, Sayı 2376, 1 Teşrin-i Evvel 1340, s. 1.

İncelediğimiz dönemde en sık karşılaştığımız meselelerden biri de devrin özgürlük ve hürriyet düşünceleri etrafında gelişmiş olmasına rağmen tam anlamıyla bir fikir özgürlüğünün sağlanamamasıdır. Vatanperver muharrirlerin bazı eserleri, müddeiumumilik vasıtasıyla mahkemelere sürüklenmiş ve onların dava edilmelerine sebep olmuştur. Hüseyin Rahmi'nin en sonunda beraat etmesi hoşnutlukla karşılanmıştır:

“...Bu beraat herhâlde bütün Türkleri memnun edecektir. Memlekette, hürriyet matbaasının kuvvetlendiğini görmek ümit verici bir olaydır, hele adliyemizin siyasetin geçici kavgalarına alet olmadığını anlamak için bu pek parlak bir senettir. Bu beraattan dolayı Türk hakimlerini tebrik ederek hükümette, badema daha müsamahakâr, daha insafî, daha hürriyetperver olmasını temenni ederim. Cumhuriyet'i ilan etmek kolaydır fakat Cumhuriyet zihniyetine sahip olmak pek güçtür; biraz da tenkide itiraza muhalefete alışalım.”

Ben Deli miyim? romanının uzun müddet, pek çok gazete sütununda ele alındığını görmek mümkündür. Hüseyin Rahmi'nin mahkemede kendini müdafaa ederken, sanat ve edebiyat hakkında ortaya koymuş olduğu düşünceler dikkate değerdir. Gürpınar, müdafaanamesini okurken Claude Bernard'ın tecrübi usulüne kısaca değindikten sonra Émile Zola'nın romanlarını bir tetkik olarak ele almıştır. Bu usulü örnek alarak, tabiatı vuku bulan bazı hadiselerin unsurlarını toplayarak, bu ilimlerin keşfi ve tespit çerçevelerine girmiş hadiseleri bir laboratuvar dâhilinde husule getirebileceğimiz ortaya konmuştur. Münekkidin ifade etmiş olduğu üzere zamanımızın insanlarını eğlendirmek için, her dilden kucak kucak tercüme edilen garibelerle dolu masallardan sarfinazar edersek, bugün natüralizm ve realizm gibi akımların hududu dâhilinde bir hikâyeye yazmak büyük bir ihtayı gerekli kılar ve bu da büyük bir ilimdir. Yine bu makalede ele alınmış olduğu gibi, her tabakadan toplanmış olan kahramanların ruhlarına hulul ile âlim, cahil, akıllı, masum, namuslu, namussuz, terbiyeli, terbiyesiz, mazlum, zalim vb. şahsiyetleri bir vaka içinde tabiatı gördüğümüz gibi yaşatmak, içtimai yazılar kaleme almak gerekmektedir:

“...Morga gireceksiniz, masanın başındaki çürümüş etleri sinirleri karıştıracaksınız ve hakikat nâmına yürüyecek ve insanlardan hiçbir şey gizlemeyeceksiniz. Émile Zola vakaları, hadiseleri toplayıp kendi nispetini tetkikatla mukayeselerini yaptıktan sonra bunların hangi olgulardan hangi neticelere doğru gittiğini göstermektedir. Bunlar hakkında biraz tafsilat

verebilmek için birkaç gün birkaç sayfa okumak icap eder. (...) Hakiki hikâyecilik bütün ilim ve fen ahvalini, her fenalığı, her marazi, her gizli yazıyı aydınlığa çıkaran yüksek bir kudrettir.”

Romanların hayatın her safhasını nakletmesi, bütün olan biteni tüm gerçekliğiyle ortaya koyması pek çok devlet tarafından dikkatle takip edilmiştir. Romanların ele almış oldukları konular itibarıyla zaman zaman sansüre uğraması da önem arz etmektedir. Müddeiumumilik romanların, gördüğü çirkinlikleri ortadan kaldırmasını ve bunun sonucunda da hakikati yok saymasını istemektedir. Böyle bir durumda sanatın ve bilhassa edebiyatın ruhu ortadan kalkmış olacaktır. Hüseyin Rahmi’nin ifade etmiş olduğu gibi, hiçbir memleket, sanatı asaletinden soyup yalancı şahitlik konumuna indirmez:

“Ahlaksızlık her memlekette öğrenilen, korkulan fakat önüne set çekme imkânı bulunmayan bir sel gibi etrafında dolaşanları kapıp sürükleyerek akıyor. İstikbalde, hayatın çirkin güzel bütün manzaraları realizm çerçevesine girecektir. Ben Avrupa’dakiler mertebesinde büyük bir romancı olduğumu iddia etmiyorum. (...) Yalnız sanat ve hakikat aşkıyla yürüdüm. Gençler kıvılcımlardan güneşler doğuracaktır, mazi şahsın ahlak aynasıdır. Hâl bir imtihan sahası, istikbal hamlemizin en büyük hakimidir; biz sustuktan sonra o söyleyecektir.”

“Hüseyin Rahmi Bey Ceza Mahkemesinde”³² başlıklı makalede de ele alındığı üzere yazarın en çok incelenen eserlerinden biri de *Ben Deli miyim?* adlı romanı olmuştur. Gürpınar’ın kendi ifadesiyle ortaya koymuş olduğu gibi, o ahlaka mugâyir neşriyatta bulunmamıştır ve buna onun eserleri şahittir. Gürpınar kendisine yöneltilen ve *Ben Deli miyim?* romanının neden bu kadar açık olduğu sorusuna, “Hayır efendim açık değildir. Bunu yapan bir delidir. Esâsen eserde de görüleceği üzere deli daha bidayette her şeyi yapacağını, kıracağını, koparacağını söylüyor, netice bu çıkıyor.” cevabını vermiştir.

Hüseyin Rahmi’nin *Ben Deli miyim?* adlı romanını niçin yazdığını ortaya koymayı hedefleyen bazı kişiler, lehte ve aleyhte hüküm verebilmek için meselenin ruhunu tahlil etmek gerektiğini ifade etmişlerdir.³³

³² İmzasız, “Hüseyin Rahmi Bey Ceza Mahkemesinde”, **İkdam**, Sayı 9871, 26 Eylül 1340, s. 1.

³³ İmzasız, “Hüseyin Rahmi Bey Beraat Etti”, **İkdam**, Sayı 9876, 1 Teşrin-i Evvel 1340, s. 1.

“Rahmi Beyefendi memleketimizde kırk senelik bir hayat-ı fikriyeye maliktir. Acaba bu romanı ne için yazdı? Makam-ı iddia, bunu takdir etmelidir. Memleketimizde büyük bir ahlak tereddüdü vardır. Memleket gençlerinin bir kısmında büyük bir seciyesizlik görülüyor. (...) Ki bu seciyesiz kimseler, muhitlerine fena bir tesir yapamasın. O, onlara sanatla mürebbi olmak istiyor.”

Bu makalede ifade edilmiş olduğu gibi dâhi bir sanatkâr, bazen kendinden geçer, nahoş görünen bir kelime onu yazmaktan menederse kalemi kırılır ve sanat ölmüş olur. Halbuki memleket muharririne muhtaçtır; gayeleri terbiyevi, ahlakî olmak şartıyla tahrir ilmine gerek duyulmaktadır. Böyle olduğu için matbuat suçlarında kasıt aranabilmektedir. Gürpınar’da ise böyle bir kasıt yoktur. O, ahlaken o kadar yüksektir ki hayatın bütün çirkinlikleri kendinden uzaktır.

Mahkemede ele alınan mevzulardan biri de muharrirlerin zamanında takdir edilmemesidir. Tarih, bunun örnekleriyle doludur. Bu gibi muharrirlerin zamanında takdir görmesi ve anlaşılması için herkesin üzerine düşen vazifeleri yapması gerekmektedir.

Ben Deli miyim? romanı, ilmî, ruhî bir tetkik mahsulüdür. Bu eserinde Hüseyin Rahmi Bey, daima olduğu gibi cemiyetin, insanlığın dertlerini teşrihten başka bir maksatla hareket etmemiştir.³⁴

“İşte müddeiumumiliğin tahrik-i dava etmesine sebep bu romandır. Bu romanın adâb-ı umûmiyeye muhalif olacak tarzda açık yerleri varmış. Fakat müddeiumumiliğin makâm-ı âlisinin her açıklığının, cemiyetin edebine muhalif açıklıklardan olmadığını takdir etmesini beklerdik. İntişar eden tefrikalarla sabittir ki Hüseyin Rahmi Beyefendi para kazanmak isteyen piyasa muharrirleri gibi üryan sinelerin, adûlerin tasvirini, ancak umumhanedeki insanların ağızlarına yakışacak bahî sözlerin tahkiyesini yapmıyor. Esâsen Türk hikâyeciliğinin üstadından böyle bir şey hiçbir zaman sâdır olmamıştır ve olamaz. *Ben Deli miyim?* romanı, tab ve içtimaiyat âlemlerinin senelerden beri hâliyle meşgul olduğu mühim bir insanlık derdinin, yarı deliliğin muhîf tezahürat ve hususâtını tespit etmeye çalışan bir eserdir. Gönül isterdi ki ilim, sanat nâmına en mutaassıp memleketlerin örf ve âdetlerinin bile hazmedebileceği bu mühim esere adliyoruz, açık saçık resimler, bahaneler sırasında bir mevki vererek muharririni ve gazeteyi zan altına almasın. Hüseyin Rahmi Bey bir rub-ı asırdan beri daima tekâmül ederek aynı halet-i ruhiye, aynı çeşni altında mütemadi neşriyatta bulunmuştur. Bu memlekette Mustafa Sabri Hoca şeriat ve adliyesinin hâkim olduğu günlerde bile tahkir edilmesi hatıra gelmeyen büyük muharririn, hürriyete kavuştuğumuzu, ilmin ve sanatın kadrini bildiğimizi ilan ettiğimiz bu devirde hukuk-ı umûmiye nâmına âdâba mugâyir

³⁴ İmzasız, “Ben Deli miyim? Nâmındaki Tefrikamız Yüzünden Müddeiumumiliğin Davası”, **Son Telgraf**, Sayı 92, 16 Eylül 1340, s. 2.

neşriyatta bulunmak töhmetiyle itham edilmesi fena bir eser-i tesadüf olsa gerektir.”

Hüseyin Rahmi, kendisine yöneltmiş olan eleştirilere, “*Benim hakikatperest kalemim, sahte kelimelerin yıldızlarını sıyrıyor; bunda şehvet ve edepsizlik yoktur.*” şeklinde karşılık vermiştir.³⁵ Gürpınar, *Son Telgraf*’ta yayımlanmış olduğu bu makalede önemli noktalara değinmiştir. Ona göre memleketimizde herhangi bir eseri takdir, müellifini taltif edecek bir makam yoktur.

Hüseyin Rahmi, gözleri yakan, kanları tutuşturan hâllere tesadüf ettiğini ifade etmektedir:

“Müddeiumumiliğin bir ikinci müdahalesini celbetmemek için bunları geçiyorum. Ben bu memlekette yalnız yaşamıyorum. Benim gördüklerimi gören, işittiklerimi işiten, sen, o, öteki binlerce kişi daha var. Ahlaklı ahlaksız hepimiz bu müteaffin (...) kenarında seyirci değil miyiz? Bu zehirli muhit içinde çırpına çırpına her gün yüzlerce gencin boğulduklarını görmüyor muyuz? Kanlı yaşlarla karşımızda boyun bükten analara babalara bir halas ümidi, bir teselli sözü nereden gelecek?”

Hüseyin Rahmi, *Ben Deli miyim?* adlı romanının tenkit edilmesi üzerine çeşitli görüşler öne sürmüştür:

“Hikâyeme muvazenesiz ve hayâsızlardan iki tip aldım. İstiyor musunuz ki birinin başına koca bir sarık sarayım, ötekinin eline bir tespih vereyim; her ikisine numûne-i fazilet olacak bir züht ve takva hayatı yaşattıktan sonra hikâyemi bitireyim? Bir klinik dersinde delinin bütün hareketlerini tetkik ve tahlile müsaade yok mudur? Sanat neşterini bu elim mevzuya dokundurmak için şehremanetinden ruhsat tezkeresi alan bakkal gibi müddeiumumilikten izin mi istenecektir? Adımlarını kesmek için sanatın önüne yine mâniler mi yığıyoruz? Roman bir sanattır. Ve sanat hürdür.”

Hüseyin Rahmi adını, ahlaka mugâyir isnadıyla yan yana getirmek için düşünmek gerekir. Çünkü bu isnat yalnız bu muharririn masûm nâmını zedelemekle kalmaz otuz kırk bin Türk okuyucusunu sarsar, çünkü küçük bir kütüphaneye malik her Türk evinde bu muharririn mutlaka birkaç cildi bulunur. Yine bu makalede ifade

³⁵ Hüseyin Rahmi, “Hâkimlere, Karilerime, Efkâr-ı Umûmiyeye”, *Son Telgraf*, sayı 99, 23 Eylül 1340, s. 1-2.

edildiği gibi, bugün kirli bir top misali mahkeme parkelerine fırlatılmak istenilen bu isim, bu zamana kadar memleketin hiçbir mülevves meselesine karışmamıştır.

“Söleyiniz efendiler, *Ben Deli miyim?* hikâyesi, edeben, fikren, ruhen, tasviren *Şıp Sevdî*’den, *Tebessüm-i Elem*’den, *Cehennemlik*’ten pek başka türlü bir şey midir? Hepsinde aynı muharririn dimağını, felsefesini, sinir galeyanlarını, bazen (...) üryan bir ifadeyle ahlaksızlıkla gırtlak gırtlığa mücadelelerini görmüyor musunuz? Aralarında âdâba mugâyir bir başkalık varsa anlatınız.”

Hüseyin Rahmi, içinden türlü türlü devreler geçen otuz beş senede ahlaka mugâyir bir neşriyat iddiasıyla suçlanmadığı hâlde, bugün birdenbire bu isnatla mahkemelik olmasına bir anlam veremediğini ifade etmektedir. Hüseyin Rahmi, “*Değişen ben miyim yoksa adaletimiz midir?*” sorusunu dile getirmektedir.

“Zamanın çözemeyeceği akide yoktur. Bu adalet nidası Gustave Flaubert’i de Maupassant’ı da ve pek çok vesairlerini de huzuruna çağırmıştır. *Madam Bovary* hikâyesinin davası meşhurdur. Fakat bu davaları ihdas eden müddeilerin, (...) hep nâm ve nişânları unutulmuştur. Bugün Fransızlar’ın ve diğer medeni milletlerin hatıra-ı ihtiramında yaşayan ve takdirle, şükranla, minnetle yâd edilen o büyük muharrirlerin isimleri ve eserleridir.”

Hüseyin Rahmi, kendisini âdâbın hadimi olarak görmektedir ve âdâbı şaşı gözle görmemek gerektiğini ifade etmiştir. Gürpınar, bir hikâyede söyleyenin, romancının kendisi olmadığını ifade etmektedir. Ona göre bir romancı, okuyucular gibi afaki vaziyettir. O, tespit ettiği müşahedeleriyle vakaları tertip eder. O, bir mecnunun deliliklerini tashih edemez ama tabiatı göstermeye mecburdur.

“Bundan hikâyeciyi mesul etmek sahnede rol yapıp çıldıran bir aktörü tımarhaneye sevke kalkışmaya benzer. Bizde bu ne tuhaftır. Hikâyedeki bütün kirlilikler, muharririn zatına atıf ve isnat olunur. Fail hep odur. Ben sevicilik ve emsali maraziler yazmadım. Bununla birlikte kitapçı camekanlarında bu mevzularla ciltler var. (...) Ben bir mütehassısı yardıma çağırarak sanatın fennî bir zemininden yürümeye uğraşıyorum. Şimdiye kadar edebiyatımızda gidilmemiş bir yol. Ben susayım lakin bu içtimai mevzular cemiyeti inletiyor. (...) Susmak, Abdülhamid devrinde bu, Meşrutiyet’te bu, Cumhuriyet’te de mi böyle olacak?”

Hüseyin Rahmi, *Ben Deli miyim?* romanının şimdiye kadar intişar eden kısmında, henüz hiçbir kadınla hiçbir erkek arasında ne bir buse ne bir derâguş hiçbir zaman aşk savleti tasvir etmediğini söylemiştir. Gürpınar, bir delinin iğrenç bir tecavüzünden âdâb-ı umûmiyenin neden rahatsız olduğunu anlayamamaktadır. Hüseyin Rahmi, kabahati, bazen incelikten ayrılan üryan ifadelerinde bulur. Onun riyakârlıktan hoşlanmayan hakikatperest kalemi, sanatıyla mevzunun merkezine inerek örtülmesi gereken durumları karıştırmaktadır.

Hüseyin Rahmi, lisanımızı Arabi, Farisi kelimelerden tasfiye ettiğimiz zaman çeşitli terakkileri öz dilimizle nasıl ifade edebileceğimizi merak ettiğini ifade etmiştir. Onun hayret ettiği nokta, Arapça ve Farsça tabirler kullanan kişilerin müeddep, yalnızca Türkçe kullananların edepsiz sayılmasıdır.

“Parmaklarımı nasırlayan kalemimin kırk yıllık hizmetini ve beyaz saçlarımı her türlü şüphelere karşı birer paratoner mahiyetinde telakki ederek ve geçirdiğim uzun tecrübelerin, gördüğüm büyük rağbetin verdikleri cesaretle bu vadide kendimi bir tür imtiyaz sahibi bilerek mutmain adımlarla yürürken bana, “Dur, senden hesap soracağım, sen kimsin? Sen bir edepsiz benziyorsun.” diyenler oldu.”

Hüseyin Rahmi’nin ifadesiyle, *Ben Deli miyim?* hikâyesini takrir eden bir delidir. Bir deli diğer bir delinin hareketlerini anlatmaktadır. Delileri tetkik etmek ve dinlemek için onların sözlerinden, hareketlerinden âdâb-ı umûmiye nâmına anlam çıkarmak dikkati çeken bir meseledir. Romanın fezalar kadar geniş sahası her mevzu için açıktır. İçtimaî meseleler her türlü açıklıkla hikâyelere girebilmektedir. Bazı münekkittler ise bunları rezillik olarak gördükleri için, onların gazetelerde asla tefrika edilemeyeceklerini ifade etmektedir. Hüseyin Rahmi, içinde bulunduğu durumu şöyle izah etmiştir:

“Derdimi birkaç münevverden başka kimseye anlatamayacak bir memleketin garibi olduğumu biliyorum. Hâkimlerimizin, daha dün kalemi eline almış genç bir mizah muharririyle kırk yıllık Hüseyin Rahmi’yi fark edememelerine, bu ihtiyarın mesleğini, sanatını takdirden gafil kalmalarına çok teessüf olunur.”

Hüseyin Rahmi'ye göre, hiçbir eserin umûmiyeti yalnız bir tefrikasına bakılarak yargılanamaz. Koca bir romanın yalnız bir tefrikasına bakıp onun hakkında hakikatten uzak yargıda bulunanlar, o romanı tam manasıyla tetkik etmeyenler, hikâyenin ne öncesini okumuşlar ne de sonunu beklemişlerdir. Gürpınar, sanatını dört duvar arasına hapsedemeyeceğini ifade etmektedir. Mahkemede maznun sandalyesine oturtulan Gürpınar, buraya oturanın kendisi değil Türklüğün ilim ve irfanı olduğunu söylemektedir.

Son Telgraf, Hüseyin Rahmi'nin *Ben Deli miyim?* romanındaki bazı açıklıklar nedeniyle muharririn ve gazetenin mahkemeye verilmesi üzerine, yazarın sanatı ve ismi zikredilen romanı hakkındaki fikirleri daha iyi tespit etmek için bazı muharrirlere, ediplere, münekkitle müracaat etmiştir.³⁶

Hüseyin Rahmi'nin *Ben Deli miyim?* adlı romanının mahkemelik olması Osman Cemal'i müteessir etmiştir. Çünkü o, öteden beri Hüseyin Rahmi'yi âdâb-ı umûmiyeye muhalif hareket edenlerin düşmanı olarak bilmekte ve memlekette onun kadar edepsiz, rezil güruhunu insafsızca teşhir nazarında terzil eden bir muharrir tanımadığını ifade etmektedir. Gürpınar'ın *Şıpsevdi* adlı romanında bir Meftun Bey vardır ki, zahiren coşkun bir kibar olmakla beraber hayatta yapmadığı kepezelik ve yemediği halt kalmaz. Osman Cemal bu roman hakkında şunları söylemektedir:

“İşte ben bundan on beş sene evvel, henüz on dokuz yaşındayken, *Şıpsevdi*'yi okuduğum zaman aklı kafasından bir karış yüksekte, züppeliğe ve hovardalığa son derece heveskâr, amiyane tabirle ele avuca sığmaz bir şeydim, mahut Meftun Bey gibi hayatın sade birtakım zıpırca eğlenceler, zevklerden ibaret olduğunu sanırdım. *Şıpsevdi*'yi okudum ve orada Meftun Bey'in âlemi kendine güldüren hâllerini, serencamını gördüm, derhal bende ince bir değişiklik hasıl oldu. O anda dümeni soldan sağa kırdım, hissedilecek kadar tebdil-i etvâr ve ahlak eyledim. Mesela, o günlerde hatta cigara içmediğim hâlde, gösteriş olsun diye arada sırada, ağzıma kalın bir puro takar, yollarda tüttürürdüm, belki *Şıpsevdi*'yi hatmettikten sonra bu huyumdan vazgeçtim. (...) Sonra yine Rahmi Bey'in *Tebessüm-i Elem* nâmındaki romanının kahramanı bir Kenan Bey mi ne vardır? Ben onu okuduktan sonradır ki ancak sevgili uğrunda çıldırmak, intihar etmek falan gibi fasa fiso fikirlerden birçoğunu zihnimden silip attım.”

Osman Cemal, *Ben Deli miyim?* romanında görülen Şadan Bey ile Kalender Nuri'nin şimdiye kadar geçen maceralarını, bugün İstanbul'da aramızda yaşayan

³⁶ Osman Cemal, “Hüseyin Rahmi Bey Ahlak Hadimidir”, *Son Telgraf*, Sayı 104, 28 Eylül 1340, s. 2.

birçok tipler için çok güzel bir ibret dersi, canlı bir müşahede, memleketin ahlakıyla uğraşanlar için istifadeli bir mevzu olarak addeder. Hüseyin Rahmi'nin diğer hikâye ve romanlarında olduğu gibi bunda da pek çok açık, iğrenç, sahneler var, fakat bu sahneler herkesi iğrendirip kendisine celbetmez, eğer öyle olsaydı bugünkü sıhhiye müzelerini de mugâyir-i ahlak addedip ortadan kaldırmak lazım gelirdi. Halbuki bu mevzulara, gördükleri çıplak manzaraların fecaati karşısında hep yüzlerini buruşturarak bakıyorlar ve iğrenerek, öğürerek dışarı çıkarıyorlar. Osman Cemal'in ifade ettiği gibi Hüseyin Rahmi'nin açık yazıları da tıpkı böyledir, herkesi edepsizliğe, hayâsızlığa teşvik değil, bilakis herkesi onlardan tiksindirir, iğrendirir; bahusus içtimai hayatımızın birçok gözlerden gizli kalan bu safhalarını en ince noktalarına kadar teşrih ederek ahlakçıların nazarıdikkatini celbeder.

Hüseyin Rahmi, “Hüseyin Rahmi Bey'in Halkın Tezahürüne Teşekkürü”³⁷ başlıklı makalesinde, kendisini destekleyen adalet aşığı münevver genç halka ve muhterem hakimlere teşekkür etmektedir. *Ben Deli miyim?* romanı etrafında uyanan alaka yalnız vilayet gazetelerinde münhasır kalmamış, Avrupa'ya kadar uzamıştır. Hüseyin Rahmi, *Ben Deli miyim?* romanının ecnebi lisanlarına tercümesi için, şartların izahı hakkında bazı mektuplar aldığını ifade etmektedir. Gürpınar, birinci mahkemeden çıktığı günü şöyle anlatmaktadır:

“Birinci mahkemeden çıktığım günü Ayasofya meydanında el çırparak lehime haykıran halkın bu huruşan tesiri önünde gözyaşlarımı tutamadım. Çünkü bu, hak ve hakikat yoluna türlü meşakkatler içinde döktüğüm gözyaşlarının kırk sene sonra (...) olunan mükâfatıydı. En büyük binaenaleyh en tatlı ecirler en güç ve en zor kazanılanlardır. Sevincim bu davadan ihtiyar ve naçiz varlığıma bir şeref hassası ayırmak için değildir. Şimdiye kadar sansürle, tehditle, tahkirle tekmlenen hikâyeciliğin yanlış iddialara karşı mukadder ellerin şakırtılarıyla bugün çaldığı galebeyi gördüğüm içindir.”

İncelemiş olduğumuz dönemde Hüseyin Rahmi'nin en çok *Ben Deli miyim?* adlı romanı tenkit edilmiştir. Bu roman hakkında yapılmış incelemelerden biri de

³⁷ Hüseyin Rahmi, “Hüseyin Rahmi Bey'in Halkın Tezahürüne Teşekkürü”, **Son Telgraf**, Sayı 118, 12 Teşrin-i Evvel 1340, s. 2.

Doç. Dr. Nuri Sağlam’a aittir.³⁸ Nuri Sağlam’ın da ifade etmiş olduğu gibi, Hüseyin Rahmi’nin savunmalarında yer alan bazı ifade ve imalar bu davanın bir ahlak davası olmadığını göstermektedir. Yazarın daha önce yayımladığı diğer romanlarla *Ben Deli miyim?* romanı arasında ahlak anlayışı bakımından dava edilebilecek belirgin bir farklılık da göze çarpmamaktadır. Münekkitlerin ve Nuri Sağlam’ın da söylemiş olduğu gibi bu bir ahlak davası değil, romanın özellikle birinci bölümündeki ağır siyasi yergilerden kaynaklanan bir hesaplaşma davası mahiyetindedir.

“Hüseyin Rahmi Bey’in Asarı”³⁹ başlıklı yazıda Gürpınar’ın diğer eserlerine kısaca değinilmiştir. Hüseyin Rahmi’nin yeni intişar etmiş olan *Tutuşmuş Gönüller* adlı romanı tanıtılmaktadır. Bu yazıda söylenmiş olduğu gibi Gürpınar, merhum Ahmet Mithat Efendi’den sonra Türk muharrirleri içinde en çok yazı yazan ve en çok eser neşreden yazarımızdır. Fakat Türk irfan hayatına, Türk edebiyatına, Türkler’de felsefe zevkinin uyanmasına kuvvetli ve derin eserleriyle hizmet etmiş olan mütefekkirlerimiz nazarıdikkate alınırsa o vakit Hüseyin Rahmi başta gelir ve mevkiini daima muhafaza eder.

Hüseyin Rahmi’nin ilk eseri 1889 yılında ve on beş yaşında neşrettiği *Şık* adlı romanıdır. Gürpınar, otuz sekiz seneden beri hiç durmadan çalışmakta ve bu millete, bütün insanlığa hizmet etme gayesini taşımaktadır.

Naci Fikret, neredeyse otuz seneden beri her türlü zorluğa rağmen en büyük ve dikkate değer mücahedelerde görülen metin ve devrilmez bir azim ile mütemadiyen eser neşreden Hüseyin Rahmi’nin, daha dün eline kalem alan herhangi bir heveskârın sekiz on satırlık sözleriyle eleştirilemeyeceğini ifade etmektedir.⁴⁰

“Hüseyin Rahmi, birçok edvâr-ı edebiye geçirmiş, birçok mesleklerin, mekteplerin doğduğunu, yaşadığını, ölüp defnedildiğini, yerlerine daha başkalarının çıktığını temaşa etmiş bir zirvedir; bu hadiseleri hep aynı enzâr-ı tebessümle vakur ve lakayt karşılamış ve bu tahavvülâtın, tahavvülât-ı edebiye ve lisaniyenin hiçbirisi de onun mesleğini, şahsiyat-ı fikriyesini taşıyır edememiştir.”

³⁸ N. Sağlam, “Ben Deli miyim?” Romanında Ahlaka Aykırı Neşriyat Yaptığı Gerekçesiyle Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Yargılanması”, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, c. 32, sayı. 0, s. 109-130, Ağu. 2012.

³⁹ İmzasız, “Hüseyin Rahmi Bey’in Asarı”, **Yeni Fikir**, Sayı 18, 15 Kanun-ı Evvel 1342, s. 15-16.

⁴⁰ Naci Fikret, “Hüseyin Rahmi Bey ve Romanı”, **Yeni Fikir**, Sayı 16, 15 Eylül 1342, s. 7-8.

Hüseyin Rahmi’de dünkülük, bugünkülük yoktur; o, zamanı daima geniş ve şamil bir bakış altında bulunduran yorulmaz ve düşmek bilmez bir kartala benzetilmiştir.

“Edebiyat-ı Cedide’ler, Fecr-i Ati’ler, Nesl-i Ati’ler, Yeni Lisan’lar, daha bilmem neler... Hiçbiri de bu romancının mertebesine yetişemediklerini sükülâlarıyla, akametleriyle ispat etmişlerdir. Dünküler, bugünküler böyle olduğu gibi yarınkiler de o yegâne üstadı görmek istedikleri zaman ancak başlarını kaldırıp bakabileceklerdir. (...) Bugünkü eserlerinde bize hayat ve beşeriyeti tanıtan Hüseyin Rahmi, dünyada hakikat aşkı baki kaldıkça yaşayacak ve okunacaktır.”

Naci Fikret, Hüseyin Rahmi’nin *Billur Kalp* adlı romanını da tetkik etmiştir. Büyük üstat Hüseyin Rahmi Bey, yaşı ilerlemiş ve vücudu hastalıktan bitap düşmüş olmasına rağmen, okuyucuları henüz *Tutuşmuş Gönüller*’in mütalaasını bitirmemişken, *Billur Kalp* adlı yeni ve büyük romanını neşretmiştir.⁴¹

Yeni Fikir okuyucularının da tahattur edeceği gibi Hüseyin Rahmi, mektuplarından birinde, nasıl bir seneden beri hasta yattığını ve bu hastalığın değil eser yazmak bir satır okumaya bile müsaade etmeyecek derecede şiddetli ve biaman bulunduğunu tasvir etmiştir. Gürpınar, okuyucularını sevindiren bir mucize ile yatağından doğrulup kalkmıştır.

“Bizler, ihtimal ki uzun bir nekahet devresi geçirecektir, hatta bundan sonra yazı yazması da meşkûk derken, gazetelerde bir ilan görüldü. Bu ilan üstadın yalnız şifâyâb olduğunu değil, aynı zamanda hayat mesai ve faaliyete de yeniden girdiğini tebşir ediyordu. *Vakit*’te tefrikasına başlanacağı haber verilen bu eserin ismi *Mezarından Kalkan Şehit* idi. Ne manidar bir isim. Bizzat muharrir de mezarından kalkan bir şehit değil miydi? Onu bir zamanlar 1329 yılında *Cadı* isimli eserini neşrettiği esnada diri diri mezara sokmaya çalışmışlardı; halbuki bilahare meşum hastalık onu hakikaten (...) kenarına sürüklemişti.”

Hüseyin Rahmi için aslolan yalnız hakikati neşretmektir. Onun için roman, bu hakikati izhar için bir vasıtaadır. Naci Fikret, Gürpınar’ın romanlarını diğerlerinden pek bariz bir surette tefrik edenin işte bu hakikat meselesi olduğunu ifade etmektedir.

⁴¹ Naci Fikret, “*Billur Kalp*”, *Yeni Fikir*, Sayı 23, 15 Nisan 1343, s. 17-21.

“Ya başka ne olmalıydı? Halkı eğlendirmek, onların hoşuna gitmek için mi yazmalıydı? Bunu Hüseyin Rahmi’den beklememelidir. Evet, halkın muhtelif tabakası, onun eserlerinden türlü türlü zevk alabilir. Mesela muhtelif milletlerin, muhtelif seviye ve terbiyedeki insanların kendilerine mahsus şivelerini taklit eden sayfaları okurken, bir kısım kariler vardır ki eserin işte bu tuhaflıklarla kendilerini güldürmek için yazıldığını zannederler. Halbuki onlar hakikatin darbesini daha şiddetli bir surette hissettirmeye yarayan mutavassıtlardır. Çünkü hakikat, hiç güldürmez, o daima acıdır ve daima acıdır. Fakat ruh-ı beşeri yükselten, işte bu münebbih, bu saf ve temiz acılardır. Bunlar olmaksızın beşeriyet, tekâmül yolunda bir adım bile atamayacaktır ve muharrire o eserleri yazdıran da yine bu necip elemeler olmuştur.”

Billur Kalp, iki kısımdan oluşmaktadır. Birinci kısımda, Harb-i Umûmi esnasında milleti soyup soğana çevirenlerin bu kolayca kazanılmış serveti nasıl bir surette erittiklerini gösterir. Zahirde büyük bir müessese-i ticariyenin yazıhanesi, hakikatte her gün daha yeni, daha leziz, daha nefis bir surette tatmin-i şehvet için görünüşte meşru bahanelerle en güzel ve en körpe kızları yakalayan bir tuzaktır. Yine Naci Fikret’e göre bu ticarethanenin sahibi ve yardakçıları için bundan daha doğal bir şey olamaz. Çünkü kazanılan bir servet sarf olunmak ister. Onu en lezzetli en hoş surette sarf etmekten bunları hiçbir kuvvet menedemez. Ahlak, namus, fazilet, insanlık denilen şeyler bazılarınca budalalık olarak addedilen bir şeydir.

Eserin ikinci kısmı büsbütün başkadır ve asıl *Billur Kalp*, bu kısımda görünür. Bu, dehrin sadmesiyle fakir düşmüş asil ve necip bir ailenin kızı olan Sema Hanım’ı anlatan kısımdır. Bu kısmın baş taraflarında okuyucuyu hıçkırıklara gark edecek asalet-i ruhiye sahneleri vardır. Yine asil bir ailenin oğlu olan Muhlis, bir gece bir hırsız hücumundan bu bokes aileyi kurtardıktan sonra Sema ile aralarında bir aşk başlamıştır. İzdivaca karar verseler de Muhlis Bey çok kuruntuludur. Makalenin devamında romanın bazı kısımları şöyle nakledilmektedir:

“Sema, Muhlis’ten gizlice bazı ticarethanelerden iş alır. Burada, birinci kısımdaki yazıhanenin meşum (...) birisinin delaletiyle zavallı Sema’nın kapana tutulduğu ve kendisini kurtarmak için olanca kuvvetiyle çırpınıp haykırdığı bir sırada, kendisini gizlice takip ile oraya kadar gelmiş olan, Muhlis’in kapıyı tekme ile açtırdıktan sonra, “Affedersiniz, bir yanlışlık oldu. Bir kadın arıyordum. Şüphe üzerine kapınızı kırdım. Fakat aradığım kadın bu kollarınızın arasında gördüğüm fahişe değildir. Yanılmışım. Zevkinize bakınız.” diye Sema’nın canhıraş feryatlarına kulak bile vermeksizin çekilip gittiği görülür.”

Billur Kalp, Sema'nın kalbidir. Bir billur kadar saf, temiz olan bu kalp yine bir billur gibi kırılmaktadır. Yalnız Muhlis'ten değil aşktan da izdivaçtan da hatta belki bütün insanlardan da nefret etmektedir. Sema artık bir rahibe gibi yaşamaya karar vermiştir. Bu sırada Muhlis'ten kendisine şiddetle intihar tavsiye eden bir mektup almıştır.

Naci Fikret'e göre *Billur Kalp*'in mütalaası, her sayfasındaki yüksek ve derin felsefelerle ruhumuzu takviye ettiği gibi bilhassa şu mühim nokta üzerinde nazarıdikkati çekmektedir: Medeniyet ve bunun tevlit ettiği nâmütenâhî ihtiyaçlar, bütün ruhları, bütün benlikleri sarsmıştır. Bu sadmelere maruz kalan kadınlardan büyük bir kısmı derhal ve kolayca sükût edivermişlerdir, hatta sükûtlarını bile bir itila zannedecek derecededirler.

Okuyucu, *Billur Kalp*'te hayatın, beşeriyetin, cemiyetin, ahlakın en ibret verici, en gizli ve o nispette nazik ve ince, düşündürücü sahnelerine şahit olur. Naci Fikret'in değindiği bir diğer nokta da okuyucunun birçok insanla beraber kendisini de çırlıçıplak bir hâlde temaşa edecek olmasıdır. Çünkü muharririn hiç malik olmadığı bir şey varsa, o da riya'dır. Hiçbir kuvvet Hüseyin Rahmi'ye hatır için bir satır yazdıramamıştır.

Gürpınar'ın *Billur Kalp* adlı romanı da diğer eserleri gibi roman aşklarına değil, yalnız hakikat seven insanlara tavsiyelerde bulunur. Görüldüğü üzere Hüseyin Rahmi'nin romanları hayatın bir yansıması gibidir ve o eserlerde hakikat dışında bir şey bulmak pek mümkün gözükmemektedir.

İncelediğimiz dönemde Hüseyin Rahmi'nin kısaca üzerinde durulan bir diğer romanı da *Meyhanede Hanımlar* adlı eseridir. Bu roman, çeşitli gazetelerde kısa tanıtım yazısı olarak yayımlanmıştır.⁴²

Türk edebiyatının en çok eser neşreden yazarlarından biri olan Hüseyin Rahmi, incelemiş olduğumuz dönemde özellikle birkaç romanıyla adından sıkça söz ettirmiştir. Devrin siyasi ve sosyal olayları, muharrirlerin eserlerine olan bakışı da etkilemektedir. Bunun en bariz örneğini, *Ben Deli miyim?* adlı romanının intişarından sonra görebilmekteyiz. Gürpınar, hayatın en hakiki sahnelerini romanlarında işlerken, daima hakikati ortaya koymak istediğini dile getirmiştir.

⁴² İmzasız, "Meyhanede Hanımlar Nasıl Yazıldı?", *Son Telgraf*, Sayı 18, 1 Temmuz 1340, s. 1.

Hayatının uzun bir dönemini daima yazmakla geçiren Hüseyin Rahmi, Türk edebiyatında unutulmayacak bir yere sahiptir.

2.2. Müfide Ferit Tek Üzerine

Bir asker kızı olan Müfide Ferit, Türk Ocağı'nda konferanslar vermiş, *İfham*, *Türk Kadını*'nda makaleler, *Türk Yurdu*, *Şehbal*'de Süyüm Bike adıyla hikâyeler yazmıştır.⁴³ Millî Mücadele'ye verdiği destekle unutulmayacak muharrirlerimizden biri olan Müfide Ferit, incelemiş olduğumuz dönemde yayımlanmış olan birkaç makale ile tahlil ve tenkit edilmiştir.

Abdullah Cevdet, Müfide Ferit'i fikir hayatımızın önemli isimlerinden biri olarak göstermiş ve onu şu şekilde takdim etmiştir:

“Nurlu Türk hanımlarının saff-ı evvelinde ve bu safin başında bulunan ruhânî hemşiremiz Müfide Ferit Hanımefendi, en nurlu ve en zeki ricalimizden Londra sefirimiz Ahmet Ferid Bey'in refikalarındır ve burada refika kelimesinde imam efendilerin veya kâtib-i adillerin teşkîl ve tevsik ettiği refakatten daha yüksek bir arkadaşlık manası da görmelidir. Hamiyyet ve faziletin mücessimi arkadaşımız Şevket Bey merhumun, güzide ve kıymetli evladının birincisi Müfide Hanımefendiden bizi bahsettiren hâdise-i mes'ûde, ırkımız için yürekleri derin bir iftihar hissiyle kabartacak bir hâdise-i fikriyedir.”

Müfide Ferit, Avrupa'nın en yüksek kulüplerinden olan “*Lyceum d'Angleterre*”nin fahri riyasetine intihap olunmuştur. Bu pek büyük bir kemal ve fazilet nişanesidir. Abdullah Cevdet'in ifade etmiş olduğu gibi, Londra'daki elçilerin zevceleri, bu kulübe fahri reis intihap edilebilmek için zevceleri derecesinde fazilet sahibi olmalıdır. Bu teveccüh ve tevcih Müfide Ferit'in Ahmet Ferit Bey biraderimizle aynı seviyede bulunduğu Londra'nın da teyit ettiği bir tasdiktir.⁴⁴

Abdullah Cevdet'in söylemiş olduğu gibi, Müfide Ferit'in bu başarısı, Türk'ün dehâsının ölmeye değil yaşamaya ve medeni milletler ailesi içine girerek, onlarla boy ölçüşerek yaşamaya karar vermiş olduğunu gösterir.

⁴³ İnci Enginün, *Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat'tan Cumhuriyet'e*, 13. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, 2018, s. 443-444.

⁴⁴ Abdullah Cevdet, “Müfide Ferit Hanımefendi”, *İctihad*, Sayı 198, 15 Şubat 1342, s. 1-2.

İncelemiş olduğumuz dönemde Müfide Ferit'in tek bir romanı tenkit edilmiştir. Darülfünun felsefe tarihi müderrisi olan Mehmet Emin Erişirgil, Müfide Ferit'in *Pervaneler* adlı romanını tetkik etmiştir.⁴⁵ Erişirgil, "*Cihanda en kötü durumda olan insanlar yaşadığı cemiyetin hislerinden ve duygularından ayrılarak, yaşayacakları muhite müessir olabilmek için bütün kuvvetlerini kaybediverenlerdir,*" demiştir. *Pervaneler*'in mevzusu bu zavallıların, kendi milletleri, hatta insaniyet için kayboluşlarıdır.

Romanın kahramanı Burhan Bey, Fransa'da lalettayin tesadüf ettiği basit ruhlu bir kadınla evlenmiştir.

"Kısa zamanda çocukları oluyor, bu çocuklar Türk baba, Fransız, Katolik annenin zıt tesirleri altında şahsiyetsiz olarak yetişiyor. Burhan evlendiği zaman insanları hep kardeş biliyordu, insanda mensup olduğu cemiyetin tevellüt ettiği hisleri hesaba katmıyor yahut kolaycacık silinebilecek mahiyette görüyordu, fakat Türk milletinin elim dikkatler geçirdiği sırada Dr. Burhan Bey'i kuvvetli bir milliyetperver, memleketin işgalinden ezalar duyan İstanbul'un tahliyesi anında en kuvvetli heyecanı hissedebilen bir asker evladı olarak görüyoruz."

Pervaneler romanı, edebiyatımızda sıklıkla karşılaştığımız meseleleri ele alması bakımından önem arz etmektedir. Romanın kahramanlarını, kendi örf ve âdetlerinden koparken görürüz. Burhan, çocuklarının her gün yavaş yavaş kendi öz benliklerinden uzaklaştığına şahit olur. Erişirgil'in ifade ettiği üzere, Burhan yanmıştı, yandığını anladığı zaman başkalarını yanmaktan kurtarmak istemişti fakat kendilerini kurtarmaya kudreti olmayanlar başkalarını kurtarabilir miydi? Roman genel olarak bu ve bunun gibi sorular etrafında dönmektedir.

"İnsanlar mazisi ile beraber yaşar, hepimiz sırtımızda mazimizi taşıyoruz. Şarkın renkleri, ziyası, güneşi, hayatı, çılgın ilahi esrar taşıyan kalbi ve güzellikleri sanatkar Andrée'i tatmin edemiyor, mazisi ve vatanı onu çağırıyor. Bu tesir altında zaman geçirirken Andrée de yanar. Bu biçare bir pervanedir. Andrée ve Burhan kendi kendilerini yaktılar, bunlar yanında Türk Cemiyeti'nin Türk ailesinin ihmali yüzünden ne kadar yananlar var; memlekette ecnebi sadakasıyla açılan yabancı öyle müesseseler var ki muazzam binaları ile zenginlik ve ihtişamıyla yalnız iş arayanların gözleri kamaşır. Ne kadar pervane fitratında gençler, orada yalnız parlaklığa meftun ne kadar babalar, orada çocuklarını yakmışlardır."

⁴⁵ Mehmet Emin Erişirgil, "Tahlil ve Tenkit: *Pervaneler*", **Milli Mecmua**, Sayı 35, 15 Nisan 1341, s. 569.

Müfide Ferit'in Bizans Koleji de böyledir. Romanın kahramanlarından olan Leman ve Nesime orada yananlardandır. Biri ecnebi okulunda ailesinden, vatanından kaçıp gitmiştir; diğeri, Nesime zahiren para için, iş için, tahsil için babasını annesinin mezarında, binlerce hatıra içinde bırakıp gitmiştir.

“İşte *Pervaneler*, sade bir hikâye bir roman değildir. (...) Öyle olduğu için memleketin bütün muallimlerini, bütün ailelerini alakadar etmesi lazımdır. Hanımefendi bir çoğumuzun gördüğü fakat anlamadığı ve duymadığı bir tehlikeyi sanatkâr gözüyle ortaya koyuyor. *Pervaneler*'i roman olmak itibarıyla tenkit, benim saham haricindedir yalnız esâsen ekolojik olan bu hikâyede evinden büsbütün yabancı bir muhite düşen Nesime'deki ruhi tahavvüller gösterilmiş olsaydı, bir gencin muhitten sökülürken duyacağı azapları okuyucu daha iyi hissedebilirdi. Eserde Mevlevî ayinini tasvir eden sahifeleri andıran ve ruhunu gösteren parçaların gerek üslup gerek mana itibarıyla büyük bir kıymeti olduğuna eminim.”

Romanlara duyduğu ünsiyetin, uzun zamandan beri azalmış olduğu hâlde Müfide Ferit'in *Pervaneler* adlı romanını, edebiyata susamış bir hırs ile okuduğunu ifade eden Mustafa Şekip, bu küçük ve mütevazî eseri, milletten gelmek, millette yaşamak ve millette fena bulmak aşkının ruhiyat ve felsefesini gıpta edebilecek bir muvaffakiyetle telkin etmiştir.⁴⁶ Mustafa Şekip'e göre *Pervaneler* adlı romanın en mesut kahramanı Sami Bey'dir. Onun bu fevkalade muafiyeti yalnız mühendis olmasından değil, pervaneliğinin elem ve ıstıraplarını pek derinden hissetmiş zevcesi Andrée'den henüz hiç çocuğunun olmamasıdır. Mustafa Şekip, *Pervaneler*'i tetkik ederken şunları söylemiştir:

“Bütün şartlarla ve gayesini iyice tayin ederek bir mektebi tesis etmek, içine alacağı fertler üzerinde ne kadar müessir olacağını canlı şahitleri ile görmek isteyenler *Pervaneler*'deki gülünç hayat üzerinde çok duracaklar ve çok düşüneceklerdir. Bu hissiyatım, mahsulleri oldukları gibi görmek ve göstermek isteyen Müfide Ferit, hakikatleri daima sadelikte aradığı için sehl-i mümteni denilebilecek ruhi ve ahlakî tahayyüllerde muvaffak olmuştur.”

Yazarın amacı Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin ilk yıllarında var olan bazı sorunları ele alıp irdelemek ve buradan hareketle bu sorunlara çare bulmaktır.⁴⁷

⁴⁶ Mustafa Şekip, “Tahlil ve Tenkit: *Pervaneler*”, **Millî Mecmua**, Sayı 36, 11 Mayıs 1341, s. 588.

⁴⁷ Nurullah Çetin, “Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* Romanına Divan Edebiyatına ve İslam Kültürüne Ait Kavramların Simgeselliğinde Bir Yaklaşım”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi* 22, 1 (Mart 2018) 22-41.

Nurullah Çetin de Müfide Ferit Tek'in *Pervaneler* adlı romanında Batılı misyoner okullarının Türk çocuklarını kendi kimliklerinden uzaklaştırması üzerinde durduğunu ifade etmiştir. Nurullah Çetin'in bu makalesinde ortaya koymuş olduğu fikirler, *Pervaneler* romanını daha iyi tahlil etmek için dikkatle incelenmelidir:

“Müfide Ferit Tek, *Pervaneler* romanında Türk milletinin millî ve dinî kimlik değerlerinin yok edilip kendine yabancılaştırılmasında, Türk çocuklarının mankurtlaştırılıp millet yapısının çözülmesinde Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde ülkemizde yaygınlaşan yabancı misyoner okullarının yıkıcı rolünü değişik boyutlarıyla irdelenmiştir. Yazar, sadece sorunu tespit etmekle kalmamış; çare de öneren bir tutum takınmıştır. Buna göre Türk aile kurumu sağlam bir yapıya kavuşturulmalı, çocukların eğitime özen gösterilmelidir. Toplum, devlet ve eğitim sistemi çağın getirdiği yeniliklere göre yeniden yapılanmalı, millî ve dinî değerleri sevdirecek benimsenmelidir. Ayrıca millî eğitim sistemi sağlam, verimli, cazibeli temeller üzerinde yeniden yapılandırılmalıdır. Türk çocuklarının yabancı kültürle ve milletlere eğilim göstermelerini önleyecek Türk-İslam kültür ve eğitim sistemi tesis edilmelidir.”

2.3. Reşat Nuri Güntekin Üzerine

Cumhuriyet devrinin en unutulmaz kalemelerinden biri olan Reşat Nuri, çok sayıda eser ortaya koymuştur. Anadolu ve Anadolu insanının derinliğini, yalnızlığını, âdeta bir halk hikâyesi yapısındaki romanlarıyla nakletmiştir.⁴⁸

İncelemiş olduğumuz dönemde, Reşat Nuri'nin en meşhur romanlarından biri olan *Çalıkuşu* hakkında ortaya konmuş olan tenkidî yazılar, genellikle romanın kahramanları hakkında olmuştur. Nahit Sırrı, *Çalıkuşu*'ndaki kuvvetli köy ve kasaba tahlillerini, eğer romanın kahramanı Feride, İstanbul'dan kaçıp Anadolu'ya gitmeseydi hiç bilemeyeceğimizi ifade etmektedir.⁴⁹ Feride'nin her mekân ve iklim değiştirişinde, kendisi ile beraber gördüğümüz yerlere ve tanıdığımız simalara da veda etmiş oluruz. Nahit Sırrı, Reşat Nuri'nin kalemini o kadar kuvvetli bulur ki, onun yirmi, otuz, kırk kişi tanıttığı gibi üç yüz, beş yüz hatta bin kişi bile tanıtabileceğini ifade etmiştir.

⁴⁸ İnci Enginün, “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı”, 21. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, 2019, s. 286.

⁴⁹ Nahit Sırrı Örik, “Roman, Büyük Hikâye ve hikâye Hakkında Birkaç Mülâhaza”, *Hayat*, Sayı 78, 24 Mayıs 1344, s. 3-4.

Örik, bu makalesinde *Çalikuşu* ile *Aşk-ı Memnu* romanlarını tetkik ederken önemli bazı noktalara değinmiştir:

“Romancılarımız mevzularını vatanın her tarafından almaya başladıktan ve Türkler vatanları dâhilinde daha çok dolaşmaya alıştıktan sonra, Reşat Nuri Bey bu kitabını okuyacak olanlara kendilerinin biraz fazla gezdirildiklerine hükmedeceklerdir sanıyorum. Türk edebiyatının en iyi romanları addolunan ve herhâlde en muktedir iki romancısı tarafından yazılan bu iki eserde birer mantık kusuru vardır. *Aşk-ı Memnu* bitinceye kadar bu kusur fark edilmez. Çünkü neticede ve kahramanlardan birinin akıbetindedir. *Çalikuşu*’nda ise kusuru doğrudan doğruya yegâne kahramanın hareket tarzında görüyoruz ve bütün vakalar *Çalikuşu*’nun yani Feride’ye yaptırılan bu gayritabii hareketten ileri geldiği için, noksan ve hata çok daha fazla ehemmiyetli görünmektedir.”

Nahit Sırrı’ya göre *Çalikuşu*, hemen tamamen Feride’nin kararını takip eden dolaşmalarından ibaret olduğu için bize cidden olmuş bir vaka hissini, hakiki bir sergüzeştin şahitleri olmak kanaatini vermemektedir.

“Bir romancının istediği ve dileyebildiği şekilde insanlar yaratmaya salahiyeti mutlakdır. Bunlar Allah’ın yarattığı insanlardan daha cesur, daha temiz, daha zeki ve azimkar veya daha adi, daha kanlı ve gaddar olabilirler fakat bunlara beğendiği tarzda ruh ve dimağ vermekte bir olan romancı aynı zamanda mahlukatın sizin gibi, benim gibi ve kendisi gibi hakiki bir insan olmadıklarını bize inandırabilmek kudretine malik olmalıdır. Şimdi cesur gösterdiği kimseyi az sonra korkak, şimdi zeki olarak takdim ettiği mahlukatı biraz sonra sersem diye bize kabul ettirmeye kalkarsa, biz bunların hakiki bir insan olduklarına inanmakta mazur oluruz.”

İncelemiş olduğumuz dönemde konusu ve işleyişi itibarıyla ele alınan bir diğer Reşat Nuri Güntekin romanı da *Bir Kadın Düşmanı*’dır. Hikmet Şevki’nin “Kitabiyat” başlığını taşıyan makalesinde de ifade etmiş olduğu gibi bu roman, Reşat Nuri’nin mevzusu en kuvvetli olan eserlerinden biridir.⁵⁰ Bu roman, hayatın en temel meselelerinden birini ele alması bakımından önemli bir yere sahiptir. Hikmet Şevki’nin de söylemiş olduğu gibi, dünya kurulduğu günden beri hilkat, insanları güzel ve çirkin diye iki esaslı kıymete ayırmıştır. Güzeller, doğarken bir imtiyaza sahip olanlardır. Onlar bu imtiyaza sahip olabilmek için diğerlerinden fazla ne bir vakit sarf etmişler ne de bir meziyet göstermişlerdir.

⁵⁰ Hikmet Şevki, “Kitabiyat”, **Hayat**, Sayı 31, 3 Haziran 1343, s. 20.

“Hayatın herhangi bir hadisesinde bu iki rakibin mücadelesine şahit oluruz. Zannedersem bu dava, bu mücadele dünyanın sonuna kadar da devam edecektir. Son neslin en kuvvetli romancısı Reşat Nuri Bey son eseri, *Bir Kadın Düşmanı*’nda ruhi meseleyi bugünkü insanların arasında yaşatmış ve çirkin bir insanın kalp acılarını, gönül dertlerini ince üslubuyla canlandırmıştır. Reşat Nuri Bey’in eserleri arasında en kuvvetli mevzusu olanlardan biri de *Bir Kadın Düşmanı*’dır. Yüzünün çirkinliğinden her güzel şeye ve kadınlara düşman kesilen, ruhu çirkin bir adamın seven ve hissedenden kalbini görüyoruz.”

Bir Kadın Düşmanı, kahramanlarına ayrıntılı bir şekilde değinilerek tetkik edilmiştir. Onun her satırında bu mühim ruhi meselenin, muhtelif vakaların kucağında yaratıldığını ve tahlil edildiğini görüyoruz. Romanın başkahramanı olan Homongolos, çirkinliğine tahammül edemeyenlere kuvvetiyle boyun eğdiren bir ruha sahiptir. Homongolos, vücudundan fazla kalbinde yara bere izlerinin bulunduğunu fakat insanların bu kadar derin köşeleri görmekten aciz olduklarını, ölen bir arkadaşına yazmıştır. Onun bu acı itirafları, insanların zahiri şeylere kapıldıklarını ortaya koymaktadır. *Çalığışu* yazarının bu son eserindeki kuvvetli tezler, şuh vakaların arasında yaşamaktadır. Hikmet Şevki, bir Fransız azasının tenkit münasebetiyle söylemiş olduğu ifadeleri şöyle aktarmıştır:

“Romanlardaki en büyük muvaffakiyet en kuvvetli tezleri, en şuh vakaların kucağına serpebilmektir. Eğer roman, bu ağır tezin tesiriyle maksatlardan uzaklaşıp, vaka da tez gibi değişirse romandaki maksat kaybolur. Daha doğrusu bu, bir romandan ziyade, tezi müdafaa edecek ilmî bir eser hâline gelir. Nitekim Reşat Nuri Bey, *Damga* ve *Bir Kadın Düşmanı* adlı eserlerinde içtimai hayatımızın içerisinde her gün tesadüf ettiğimiz birçok acı yaraları ve dertleri, en gülünç ve en eğlenceli mevzuların kucağında canlandırmaktadır. Vakayı okurken tebessümlere bürünen simalar, vaka devam ettikçe bu tebessümleri atmak mecburiyetinde kalıyor. Çünkü tahlil okuyucuya arzu edilen tezi gösteriyor. Reşat Nuri Bey’in en büyük muvaffakiyetlerinden biri de budur. Her eserinde güldürürken düşündürür.”

Hikmet Şevki, *Bir Kadın Düşmanı*’nın en büyük kıymetinin yazılış tarzında olduğunu ifade etmiştir. Romanlar çok zaman bir vakayı, yalnız bir yönden takip ettiğinden ancak bir tarafın düşüncesini ve bir insanın fikirlerini anlatır. Halbuki bu romanda hem genç bir kızın hem de Homongolos’un fikirlerini öğrenebilmekteyiz.

“Bir kısımda genç kızın ne maksatla Homongolos’u mağlup etmek arzusuna düştüğünü ve ne gibi hilelere müracaat ettiğini görüyoruz. Bu kısımda roman

bitiyor fakat ikinci kısım bize birinci kısımda karanlık kalan noktaları aydınlatıyor. Zaten bu ikinci kısım yazılmamış olsaydı okuyucu birçok noktalar hakkında yanlış fikirler besleyecekti. Bunun için iki kuvvetli misal göstermek yeterlidir: Genç kız Homongolos'u bir gece uçurum başına götürüp, onun kendisinin güzelliğine aldanıp kendinden geçeceğine güvenerek ve gözüne bir şey kaçtığını bahane ederek ay ışığında ona gözünü gösterir. Ancak Homongolos'un buna lakayt kalması, bize kadın düşmanının kalpsiz ve hissiz bir adam olduğunu gösteriyor. Halbuki ikinci kısımda, Homongolos'un genç kızın gözlerinin karşısında titrediğini ancak genç kızın yanından uzaklaştığını öğreniyoruz.”

Hikmet Şevki'nin ifade etmiş olduğu üzere romanı okurken, Homongolos'a karşı gayriihtiyari bir iğbirar beslememek mümkün değildir ancak roman ilerledikçe, okuyucunun fikirleri de değişmektedir.

“Homongolos, kadına, öteden beri sevdiği erkeğin parçalanmış ve çirkinleşmiş yüzünü göstererek muhayyilesinde yaşattığı güzel simayı, bu sevimli hayali bozmak istemiyor, görülüyor ki bu kadın düşmanı baştan uzak ve bihaber yaşadığı hâlde kalp işlerine herkesten fazla hürmetkârdır. Tabii bunları okudukça Homongolos'un yüksek ruhunu anlıyoruz.”

Hikmet Şevki, Reşat Nuri'nin romancılığını başarılı bulduğunu ifade etmektedir. Bu roman gerek üslup gerek mevzu ve gerek yazılış itibarıyla çok kuvvetlidir. Ona göre, bu romanın yazılışındaki tarz başlı başına bir muvaffakiyettir. Birinci kısımda roman bittiği hâlde ikinci kısımda daha büyük bir alâka uyandırarak aynı mevzuyu başka bir noktadan daha canlı bir şekilde devam ettirmek güç bir meseledir. Reşat Nuri Bey'in kalemi müşkülâtı izale etmiş ve ikinci kısmı birincisi kadar canlı olaylar ile süslemeye muvaffak olmuştur.

“Her sene Reşat Nuri Bey'in yeni bir muvaffakiyetine şahit oluyoruz, her vakit yeni eserleriyle kendisi hakkındaki ümitlerimizi ziyadeleştiriyor. En genç romancımızın edebiyatımızda daha büyük muvaffakiyetler yaratacağından eminim. Çünkü Reşat Nuri Bey birkaç sene zarfında bütün bir ömrün başaramayacağı muvaffakiyetleri gösterdi. Reşat Nuri Bey'in *Bir Kadın Düşmanı* adlı romanı, edebiyatımızda sarsılmaz bir mevki elde etmiştir, bu eserin mevzusundaki kuvvet her şeyin mevkiini kolaylıkla tebdil eden zamanın bile aksi tesirlerinden onu koruyacaktır. Reşat Nuri Bey'i, bu sütunlarda kendisine hürmetkâr bir şakirt gibi tebrik etmeyi bir borç bilirim.”

Reşat Nuri'nin en başarılı romanlarından biri olan *Yeşil Gece* hakkında tanıtım mahiyetinde birkaç yazı neşredilmiştir. Bunlardan biri de *Fikirler*'de karşımıza çıkmaktadır.⁵¹ *Yeşil Gece*'nin kitap hâlinde yayımlanmış olması okuyucuları çok memnun etmiştir. Reşat Nuri, bu romanında çok muvaffak olmuş ve bilhassa inkılaba kadar türlü türlü şekiller içinde sürüklenen hayatımızı, tam manasıyla tasvir ve tahlil etmiştir.

Romanın başkahramanlarından biri olan Şahin Efendi'nin softalara karşı vermiş olduğu mücadele dikkat çekicidir. Devrin bir yansıması addedilebilecek olan *Yeşil Gece*, Türk edebiyatının unutulmaz romanlarından biri olmuştur.

2.4. Halide Edip Adıvar Üzerine

Yazmış olduğu eserlerle Türk edebiyatının en unutulmaz yazarlarından biri olan Halide Edip'in, incelemiş olduğumuz dönemde birkaç romanı tenkit edilmiştir. Devrin en sıkıntılı zamanlarında Millî Mücadele'ye verdiği destekle usta bir hitabet ustası olan Halide Edip'in romanlarında, dönemin yansımalarını görmek mümkündür.

İncelediğimiz dönemde Halide Edip'in *Zeyno'nun Oğlu* adlı romanı kısaca tanıtılmıştır.⁵²

“Edebiyatımızın yüksek ve müstesna siması Halide Edip Hanımefendi'nin evvelce *Vakit* sütunlarını tezyin eden *Kalp Ağrısı* adlı nefis romanlarını bütün okuyucular büyük bir lezzet ve heyecanla takip etmişlerdi. Halide Edip, *Kalp Ağrısı*'nin ikinci kısmını teşkil eden *Zeyno'nun Oğlu* adlı eserlerini de *Vakit*'te tefrika edilmek üzere yazmışlardır. Bu fevkalade güzel yüksek ve kıymetli romanın yakında *Vakit* sütunlarında intişarı başlayacaktır.”

Aynı tanıtım *Son Saat*'te de yayımlanmıştır.⁵³ *Zeyno'nun Oğlu*, İstanbul'dan Diyarbakır'a giden memurların oradaki yerli halkla kaynaşmadan ayrı bir tabaka

⁵¹ İmzasız, “Yarım Ayın Neşriyatı Arasında: Yeşil Gece”, *Fikirler*, Sayı 26, 15 Eylül 1344, s. 16.

⁵² İmzasız, “Zeyno'nun Oğlu”, *Haftalık Mecmua*, Sayı 48, 14 Haziran 1342, s. 7.

⁵³ İmzasız, “Vakit Refikamızın Yeni Tefrikası”, *Son Saat*, Sayı 442, 10 Haziran 1342, s. 3.

hâlinde yaşayışlarını bir isyan ortamında anlatmaktadır ve aynı zamanda Anadolu'da görevli olan aydınlara yöneltilmiş ciddi bir tenkidtir.⁵⁴

Halide Edip'in tetkik edilmiş olan bir diğer romanı *Vurun Kahpeye* adlı eseridir. Bu roman, devrinde çok ses getirmiştir. "Hikâye Tenkidi: Vurun Kahpeye"⁵⁵ adlı makalede, Halide Edip'in Türk edebiyatında parlayan yeni bir sima olarak ortaya çıktığı ifade edilmiştir.

"Seviye Talip ilk hikâyesi olarak intişar ettiği zaman lehte aleyhte birçok fikirler gençliği meşgul etti. Herhâlde Halide Hanım çok mümtaz bir tipti, üslubu mevzuları tertip ve tahrik tarzı alaka uyandırıyor. (...) Üslubunda bazen tuhaf bir irtibatsızlık, bir garabet hissedilmesine rağmen, vahşi bir güzel gibi sevimli ve cazipti. Görülmedik bir tür yeni bir hava içinde canlanıyordu. Seviye Talip'ten sonra Halide Edip'in eserleri ortaya çıktı. Bunların her biri çıktıkça muhitte az çok bir dalgalanma yapıyordu. Lakin yavaş yavaş gittikçe önemi artan hikâyeler üzerinde gözler, ekseriyetle aynı tür tipleri tekrarlanmış görmekten mütevellit bir alışkanlıkla daha mühim taarruza başladı."

Halide Edip'in muharebelerin canlı olaylarına bizzat şahit olması, okuyucularını da heyecanlandırmaktaydı. İsmi bile insanın içinde müphem ve acıklı bir eza uyandıran *Vurun Kahpeye* adlı romanın olayı, Anadolu'da Yunan işgaline uğramış bir kasabada cereyan eder.

"Anadolu mücadelesine karışan Halide Hanım at sırtında dolaştığı yerlerden gözü kapalı geçip gitmediğini bize ispat ediyor: Kendisinin de yeni tanıdığı bazı tipler millî çete reisi Karadenizli Tosun Bey, birkaç karısı, bin türlü alçaklığı ile beraber mutaassıp dindarlığı ile halk üzerinde nüfuz kazanmış yerli koca ihtiyar Hacı Fettah Efendi, servetine güvenerek her rezaleti ortaya koyan Kantarcılar'ın Uzun Hüseyin Efendi, sonra bunlara mukabil hakiki Anadolu evladı, namuslu ve çalışkan Ömer Efendi ile karısı Gülsüm. Hele o bütün hikâyeleri ince bir ışıık gibi parlayan Anadolu'nun masum ve kimsesiz yavrusu Durmuş."

Bu kişiler, Halide Edip'in bizzat karıştığı büyük harp hadiselerinden izler taşımaktadır. Münekkitlerin de ifade etmiş olduğu üzere, Halide Edip'in roman kahramanları çeşitli muhitlerde muhtelif olaylar içinde, şartlara göre az çok değişen fakat esasında daima aynı şahsiyet olarak tecelli eden kişilerden oluşmaktadır.

⁵⁴ İnci Enginün, "Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı", 21. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, 2019, s. 279.

⁵⁵ E.Y., "Hikâye Tenkidi: Vurun Kahpeye", **Halk Gazetesi**, Sayı 56, 24 Kanun-ı Sani 1342, s. 5.

Vurun Kahpeye romanının Aliye'si yine o tip bildiğimiz kahraman kadındır. Yerli eşraf kuvveti, teceddüt unsurlarına düşmandır ve nihayet bir sürü olayın karmakarışıklığı içinde Aliye'nin masumiyetini, güzelliğini bir suç gibi göstermeye, onu taşlamaya muvaffak olurlar.

Selim İleri, Halide Edip'in Aliye'ye Millî Mücadele'nin acı anılarından yıkım ve ölüm biçtiğini ifade etmiştir.⁵⁶ Ona göre Aliye, daha ilk günden âdeta yalnızlığa yazgılıdır. Selim İleri, “Vurun Kahpeye: Birkaç İzlenim” başlığını taşıyan bu kısa incelemesinde Halide Edip'in, tanıklık ettiği, vatanseverler arasında yer aldığı acı günlerin derin heyecanı altında olduğunu ifade etmektedir.

İncelemiş olduğumuz dönemde, Halide Edip ve Yakup Kadri'nin birbirlerine, bilhassa siyasi sebeplerle çeşitli yazılar yazdığını görüyoruz. Yakup Kadri, Halide Edip ile ilgili anılarını ve izlenimlerini, daha sonra bir kitabında da ele alacaktır. Yakup Kadri'nin bu eserinde Halide Edip için söylemiş oldukları da dikkate değerdir:

“...Halide Edip benim için yine o devrin en çekici yazarlarından biriydi ve aynı zamanda milliyetçilik ve memleketçilik cereyanlarının hem fikir hem aksiyon alanında yer almasına ve bir yandan millî eğitim işlerinde çalışarak, öbür yandan konferanslar vererek geniş adımlar ve büyük hamlelerle kitaptan hayata atılmış olmasına rağmen yine edebî değerinden bir şey kaybetmeyecek, edebiyat onun başlıca ilgilerinden biri olarak kalacaktı.”⁵⁷

2.5. Yakup Kadri Karaosmanoğlu Üzerine

Türk edebiyatının en başarılı yazarlarından biri olan Yakup Kadri, incelemiş olduğumuz dönemde, *Sodom ve Gomore* adlı romanıyla ön plana çıkmıştır. İkinci Meşrutiyet'ten sonra kurulan Fecr-i Ati topluluğuna giren ve topluluğa yöneltilen tenkitleri karşılayan Yakup Kadri, daha sonra “sanat sanat içindir” anlayışını terk ederek birçok arkadaşı gibi memleket edebiyatına katılır.⁵⁸

⁵⁶ Selim İleri, *Vurun Kahpeye*, 26. Baskı, İstanbul, Can Yayınları, 2020, s. 209.

⁵⁷ Yakup Kadri, *Gençlik ve Edebiyat Hatıraları*, 14. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018, s. 266.

⁵⁸ İnci Enginün, “Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı”, 21. Baskı, İstanbul, Dergah Yayınları, 2019, s. 282.

“Yeni Tefrikalarımız: Sodom ve Gomore” başlığı altında bu romanın tefrika edilmeye başlanacağını öğreniyoruz.⁵⁹: “*Sodom ve Gomore ismini taşıyan bu müstesna hikâye, Yakup Kadri'nin hemen her yeni mahsulünde emsali görüldüğü üzere, mensup olduğu edebî cins dâhilinde yepyeni bir hususi nev' teşkil edecektir.*”

Yakup Kadri'nin bu romanına *Sodom ve Gomore* adını niçin verdiği, bazı münekkithlerin en çok üzerinde durduğu meselelerden biri olmuştur. “Üstad Niçin? Sualine Cevap Veriyor” başlıklı makale, Yakup Kadri'nin romanına niçin bu ismi vermeyi uygun gördüğünü dile getirmektedir. Karaosmanoğlu, binlerce günahın her milletin lisanında, fuhuş ve sefalet merkezlerinin lakabı olarak kullanılan “*Sodom ve Gomore*” adlandırmasının mütareke ve işgal zamanındaki İstanbul için pek muvâfık bir isim olduğunu söylemiştir.⁶⁰ Yakup Kadri İstanbul halkının, mütareke senelerinde nasıl vatanperver bir şekilde mücadele ettiğinin farkındadır ancak bir taraftan da İstanbul'u içten içe yiyip bitiren bir sefaletin, ahlaksızlığın var olduğunu söylemekten de geri durmamıştır.

“Romanında bahsi geçen İstanbul halkı, güya o vakit İstanbul'un yüksek tabakasını teşkil eden hissiz bir ekalliyetten başka bir şey değildir. Onların düşmanlarımızla dostça ve açıkça alakalarının manzarası beni o zamanlar en çok mustarip eden hadiselerden biriydi. Bu romanım o ıstırapın nefretle dolu bir aks-i sadâsıdır.”

Yakup Kadri bu romanının bir hicivnâme olmadığını ama isterlerse ona “*hicivâne roman*” diyebileceklerini ifade etmiştir. Buradaki hiciv, eski Osmanlı âleminin enkazı kadar, İstanbul'u işgal eden düşman zabıalarını da istihdaf etmektedir.

“Bunlar ki kendi memleketlerinde günah telakki ettikleri birçok kabahati, burada aşikâr bir şekilde ortaya koymaktan utanmadılar. Çünkü kendilerini her türlü yüksek ahlak prensiplerinden mahrum iptidai bir milletin içinde sandılar, ben bu romanımla o fezâhat devrinde İstanbul halkının (...) hâsıl olan bu durumu onların yüzüne tükürüyorum ve bunu yaparken âdetâ manevi bir inşirah duyuyorum.”

⁵⁹ İmzasız, “Yeni Tefrikalarımız: Sodom ve Gomore”, **Milliyet**, Sayı 812, 16 Mayıs 1344, s. 3.

⁶⁰ M.M., “Üstad Niçin? Sualine Cevap Veriyor”, **Milliyet**, Sayı 823, 27 Mayıs 1344, s. 1-2.

Yakup Kadri, bu romanındaki kahramanların ekseriyetle ecnebilere oluştuğunu ifade etmiştir. O, bunların psikolojisini tespit etmenin bir Türk muharriri için zor olup olmadığı sorusuna şu cevabı vermiştir:

“Bu romanda mümkün olduğu kadar realist olmaya çalıştım, fakat yine pek muhtemeldir ki yabancı bir millete mensup şahısların, sevmek, kıskanmak, hıyanet etmek, zevk duymak, mustarip olmak tarzlarını hikâye ederken, noktası noktasına isabet etmiş olmayabilirim; fakat bizi dört sene işgal altında tutan bu efendiler bu dört sene zarfında o kadar açıldılar, rezaletlerini o kadar sokaklara düşürdüler ki bunları herhangi bir gören gzn ve düşünen kafanın tanıyıp anlamamasına imkân yoktur.”

Yakup Kadri, romanında tam manasıyla asil bir kahramanın olmadığını ifade etmiştir. Böyle bir kahraman romanda yer almış olsaydı, romanın vermek istediği mesaj zedelenebilir ve o zaman da bu eserin adı *Sodom ve Gomore* olamazdı. Yakup Kadri ile mülakat şeklinde gerçekleştirilen ve sonrasında *Milliyet* stnlarında neşredilen bu makale, *Sodom ve Gomore* romanının hem muhtevisiyatına hem de kahramanların durumuna yer vermektedir.

“Yakup Kadri Bey ile yaptığım bu mülakattan sonra *Milliyet*’te intışar edecek olan romanın türünü tamamen tespit etmiş oluyorum. Bu roman beşerin faziletini terennüm eden nikbin eserler meyanında değildir. İstanbül’un o devrinde fuhuş ve düşüklük Beyoğlu sokaklarında çamurlu bir nehir gibi akıyordu, yabancı memleketlerin yabancı simaları haremimize giriyor ve kendilerini yüksek Türk aileleri forması altında tanıtan birtakım pespayelerle bizim oluyorlardı.”

Yakup Kadri, *Sodom ve Gomore* romanı hakkında bir makale neşretmiştir. Hiçbir romancının eseri hakkında, o eserin neşrinden evvel izahatta bulunmadığını ifade eden Yakup Kadri, romanlarının mutlaka birtakım dedikodulara, iftiralara uğradığını gördüğü için bazı açıklamalarda bulunmak istediğini söylemiştir.⁶¹

“Bundan yedi sekiz sene evvel intışar eden *Nur Baba*’nın aleyhinde ne kadar adi ve amiyane bir cereyan uyandırdığını okuyucularım çok iyi hatırlarlar. Ondan altı yıl sonra çıkan *Hüküm Gecesi*’nin de siyasi bir zarurete binaen, İttihat ve Terakki’yi batırmak için bana yazdırıldığını zannedenler oldu ve *Hüküm Gecesi*’ni tefrika hâlinde neşretmeden evvel tıpkı şimdi *Sodom ve*

⁶¹ Yakup Kadri, “Sodom ve Gomore Hakkında”, **Milliyet**, Sayı 827, 3 Haziran 1344, s. 3.

Gomore'de yapacağım gibi uzun uzadıya izah etmiş olmama rağmen pek çok tartışma olmuştu."

Yakup Kadri, *Sodom ve Gomore* romanını, mütareke senelerinin bazı sefahat ve şenaat sahnelerinin kendisinde bıraktığı gülünç tesirlerin etkisinde kalarak yazdığını ifade etmiştir. O, İstanbul'un mağdur olduğunu ifade ederken haksız değildir. İstanbul'un ıstıraplı hadiselerinden biri de kendi kanımızdan saydığımız kimselerin küstah ve iğrenç düşmanla kol kola, el ele düşüp kalkmasıdır. Millî Mücadele ve Cumhuriyet devrinin romanlarında en sık karşılaştığımız mevzulardan biri de bu olmuştur.

Yakup Kadri, memleketin bu en hazin ve ıstıraplı zamanlarında çekmiş olduğu sıkıntıların biraz da olsa geride kaldığını ifade ederken şunları söylemektedir:

"Geceleri el ayak çekildikten sonra, evlerimizde kör bir kandilin ışığında yavaş bir şekilde dertlerimizi birbirimize naklediyorduk. Hatta benim ekseriya kendimi tutamayıp yevmi gazete sütunlarında bunları açıktan açığa haykırdığım oluyordu, bunlardan bazılarını İtilaf sansürü, cellat bıçağından farklı olmayan kalemi ile kesip atardı, bazılarını hiç şüphesiz en hafiflerini nasıl (...) ulaştırmaya muvaffak olurum diye düşünürdüm. Günün birinde hepsini anlatacağım, zehrimi istediğim gibi kana kana dökeceğim derdim. İşte o zaman, İtilaf sansürü zamanında kendi kendime yaptığım bu ahdi şimdi ifa edebiliyorum."

2.6. Mehmet Rauf Üzerine

İncelemiş olduğumuz dönemdeki süreli yayınlarda ele alınmış olan muharrirlerden biri de Servet-i Fünun devrinin önemli isimlerinden biri olan Mehmet Rauf'tur. Mehmet Rauf'un *Karanfil ve Yasemin* adlı romanını tetkik eden toplamda iki tane makaleden söz etmek mümkündür. Türk edebiyatında daha çok *Eylül* adlı romanıyla tanınan Mehmet Rauf, yapmış olduğu ruh tahlilleriyle başarılı bir muharrir olduğunu ispatlamıştır.

Selahattin Enis, "Edebiyat Musahabesi: Karanfil ve Yasemin" başlıklı makalesinde Edebiyat-ı Cedide'nin en yüksek şahsiyetlerinden olan Mehmet Rauf'un

Karanfil ve Yasemin adlı bir roman neşrettiğini haber vermektedir.⁶² Enis, bu romanın, üzerinde şebnemlerini henüz muhafaza eden yepyeni taze bir eser olduğunu söylemiştir.

“Bu kitabı okuyup sayfelerini kapattığımız zaman ilk duygumuz, kalbimizin derin bir yarayla kanaması duygusudur. *Karanfil ve Yasemin* bizde gökyüzünü kaplayan kara bulutlu ve şimşekli bir gecenin ıstıraplarından fazla, bir sonbahar gününde penceremizin kenarından yaprakların hazin hışıltılarla hissedildiği (...) bir acı hasıl etmektedir.”

Karanfil ve Yasemin Mehmet Rauf’un diğer romanları gibi, bir kalp ve tahlil romanıdır. Romanın ismine baktığımızda, onun simgesel anlamlarla örülü olduğunu görmemiz mümkündür. Selahattin Enis’in ifade etmiş olduğu gibi, karanfil, ketum, esrarengiz, yaratılışça mağrur bir kadını; yasemin ise hassas, aşta fedakâr ve ince bir kadını temsil etmektedir.

“Vakıa kahramanları, bir erkekle iki kadından mürekkeptir. Samim, Nevhiz, Pervin. Bunlardan Nevhiz, muharririn karanfili, Pervin ise yasemin remziyle işaret ettiği kadınlardır. Filhakika eserin içinde daha birçok şahsiyetler yaşamaktadır. Fakat bunlar eserin belli başlı kahramanlarından ziyade ikinci ve üçüncü derecede eşhastır. Bunların bazıları hayli silik olmakla beraber bazıları da pek canlı ve kuvvetlidirler.”

Selahattin Enis’in söylemiş olduğu gibi, Mehmet Rauf bu eserinde kısmen asrî dediğimiz bir muhiti göstermektedir. O, bu romanında kendi edebî neslinin fazla Avrupai olan tesirine kapılmaktan kurtulamamış, tasvir ettiği hayatı kendi öz camiamızdan çok, memleketimizin içinde yabancı ve ayrı bir muhit teşkil eden bir kısımdan almıştır. Edebiyat-ı Cedide, edebiyatımıza pek yeni bir ufuk açmakla beraber, şarkı çok ihmal etmiş ve garbın fazla tesirinde kalmıştır. Mehmet Rauf’un tenkit edildiği en önemli noktalardan biri de fazla Avrupai ve sahte bir Türk muhiti göstermiş olmasıdır. O, böyle bir muhiti tasvir etmek ve kahramanlarını da böyle bir muhitten seçmekle, Edebiyat-ı Cedide neslinin sahip olduğu temel özellikleri yansıtmaya vazifesini üstlenmiş gibidir. Edebiyat-ı Cedide’den sonra hasıl olan

⁶² Selahattin Enis, “Edebiyat Musahabesi: *Karanfil ve Yasemin*”, *İkdam*, Sayı 9665, 27 Şubat 1340, s. 3.

inkılabın, Mehmet Rauf üzerinde etkili olup olmadığı üzerinde durulan meselelerden biri olmuştur.

“Tarz-ı beyan itibarıyla Rauf Bey de hâlâ kendi nesl-i edebisinin tesirlerine mahsus surette görülmekle beraber, *Karanfil ve Yasemin*’de onun neslinin pek kuvvetli bir sadeliğe doğru gittiği de hissolunmaktadır. Rauf Bey arkadaşları içinde en uzun cümleler yapanlardan birisi, hatta birincisi idi, fakat bugün görüyoruz ki, Rauf Bey bu itiyadından tamamen vazgeçmiş gibidir. *Karanfil ve Yasemin* bize bundan daha mühim ikinci bir şey göstermektedir: Rauf Bey yaşıyor ve teneffüs ediyor. Sanatkârlarının otuz yaşında öldüğü bir memlekette bu, mühim bir hadise ve yüksek bir mazhariyettir.”

Selahattin Enis’e göre Servet-i Fünun’daki mazilerine medyun bulunmalarına rağmen arkadaşları arasında mevki ve ehemmiyeti onların hiçbirisinden ve hiçbir suretle aşağı olmayan Mehmet Rauf maalesef sönük ve silik kalmış, fırsattan istifade etmesini bilmemiş yahut buna lüzum görmemiştir. Yaratılış itibarıyla gayet müstağnidir. Eğer bugün o, kendi köşesinde sakin ve gürültüsüz duruyorsa bunu, onun mizacındaki gurur ve istiğnaya bağlamak lazımdır.

Selahattin Enis, Mehmet Rauf’un özellikle ihtirasın tahlilini yapmaya öncelik verdiğini belirtir. Romancılarımız arasında asap fırtınalarını en canlı surette tasvir eden romancımız Mehmet Rauf Bey’dir. Enis, kısaca *Karanfil ve Yasemin* adlı romanın konusundan da bahsetmektedir:

“Samim Avrupa’dan gelmiş bir Türk gencidir, bir salon adamıdır. Gördüğü muhit onu şaşırtmıştır. Zira avdetinde İstanbul’u tamamen değişmiş olarak bulmuştur. Artık çay ziyafetleri, danslar, eğlenciler başlamıştır. Samim bir gün davet edildiği konakta, Pervin ve Nevhiz adında iki kadınla tanışır. Samim bu davetten hayli zaman sonra sokakta Nevhiz’e denk gelmiştir ve onun çarpıcı tesirleriyle âdeta çarpılmışa dönmüştür. (...) Samim’in tek gayesi vardır: Nevhiz’e vasıl olabilmek. Lakin bu öyle bir kadındır ki yalçın ve mücella kayaların zirvelerine vusul kabil, fakat bu kadına erişilebilmek mümkün değildir. Bu, bir kadındır ki saniyede değişmektedir. Susuyor mu, belli değil. Sevmiyor mu, anlaşılmaz. O sadece bir sır, bir muamma. Samim’in Nevhiz’e olan aşkı, o kadar belirsizdir ki hiçbir fert, hiçbir kimse bunu anlayamamaktadır. (...) Kendisine karşı Samim’in lakayt olduğunu gören Pervin, mecburen ondan ümidi kesmiş ve derdi gücü kulüpte poker oynamaktan ibaret olan bir erkekle evlenerek Avrupa’ya gitmiştir.”

Samim'i romanda iki ateş arasında kalmış görmekteyiz. Samim, ihtiyacını Nevhiz'de, ruhunu ise Pervin'de teskin ve tedavi etmektedir. Samim'in kimi sevdiğinin tam olarak anlaşılamadığı kısımlar da olmuştur.

“...Yalnız Nevhiz'i sevdiğine kani olan Samim için yapılacak yalnız bir şey var: Nevhiz'le Avrupa'ya kaçmak. Bu aralarında tekrar etmiş, hatta fiil hâline geçmiş, her şey ihtar edilmiştir, lakin genç erkek haber alıyor ki Nevhiz Amerika'dan yeni avdet etmiş bir genç akrabasının peşine takılarak Avrupa'ya gitmiştir. O zaman bütün dünya Samim için bir zindan olmuştur. Bu ağır ihanet önünde Samim kalbi yaralı olarak Pervin'e avdet etmek ve onun şefkatine iltica etmek mecburiyetinde kalıyor, fakat artık iş işten geçmiştir. Pervin ümitsiz bir hâlde yatakta ölümle pençeleşmektedir. Bu kadar ihanete rağmen hâlâ genç kadın Samim'i seviyor ve son defa eli onun avuçları içinde olduğu hâlde ruhunu teslim ediyor.”

Selahattin Enis'e göre *Karanfil ve Yasemin*'in konusu bundan ibarettir. Romanın tenkit edilen noktalarından biri, bazı kısımların eksik kalmış olmasıdır. Nevhiz'in Avrupa'ya kiminle gittiği meçhuldür ve bu, roman boyunca açıklık kazanmayacaktır. Bir roman muharriri, okuyucunun dimağında hasıl olan bu gibi şüpheleri yok etmek mecburiyetindedir. Mehmet Rauf'un romanını bir ölümle sonlandırması onun, hazin bir son isteği duyduğunu göstermektedir. Selahattin Enis bu durumu nahoş bulmaktadır. Ona göre bir romanın intiha bulması için bir hayatın nihayet bulmasına gerek yoktur.

Karanfil ve Yasemin romanının tetkik edildiği bir diğer makale de *Süs*'te yayımlanmıştır. Edebiyat-ı Cedide'nin ebediyete kavuşan müderris, müdür, sefir, saray başkâtibi, mebus, gazeteci azası arasında her şeye rağmen yine muharrir kalan Rauf Bey, neredeyse 1892'den beri hemen hemen en çok yazan bir uzviyettir.⁶³ Diğerleri gibi Mehmet Rauf da pekâlâ başka başka işler yapabilirdi. F. Celalettin⁶⁴ imzasıyla Mehmet Fahri Celal'in ifade ettiği gibi, Mehmet Rauf Fransa'da doğsaydı ve *Septembre* diye bir roman yazsaydı, yine pek ziyade dikkat çekerdi.

Asırlarca, gazel, kaside, methiye, divan peşinde koşan bir edebiyatta *Eylül* elbette harikulade bir eser olarak addedilecektir.

⁶³ F. Celalettin (Mehmet Fahri Celal), “Karanfil ve Yasemin”, *Süs*, Sayı 48, 10 Mayıs 1340, s. 10-11.

⁶⁴ Tahsin Yıldırım, *Edebiyatımızda Müstear İsimler*, 1. Baskı, İstanbul, Selis Kitaplar, 2006, s. 169.

“Şaka değil bize dört roman, dört tiyatro ve birçok küçük hikâyeler veren Rauf Bey, vakıa *Eylül*’den sonra daha mütakâmil bir şaheser getirmedi fakat, ne olursa olsun okuyuculardaki okumak zevkini tatmin nâmına *Billur Köşk* hikâyelerine bile razı olan bir memlekette elbette iyi bir şeydir.”

Münekkit, “*Yeni nesil belki lisanı daha sadeleştirdi fakat itiraf etmeliyiz ki, hangimiz bir Karanfil ve Yasemin yazabildik?*” sorusunu ortaya atmıştır. Mehmet Rauf Bey’in *Eylül*’den sonra yazdığı eserlerin şüphesiz en güzeli *Karanfil ve Yasemin*’dir. Münekkit, bu makalesinde Mehmet Rauf’un *Eylül* ile *Karanfil ve Yasemin* adlı romanlarını karşılaştırmaktadır:

“*Eylül*’ün mütevekkil, derin, samimi, fedakâr, bir ateş busesiyle cezalandıran Rauf Bey’ine mukabil, bunda daima yatmaktan, titremekten, zevkten, dökmekten, saçmaktan, harap olmaktan bahseden Rauf Bey arasında ne uzun mesafeler var. (...) Mehmet Rauf, sıcak devrelerin hatıralarıyla gönlünü avutan bir ihtiyar değildir. Hayatın en derin, en tutulmaz, bulunur fakat öğrenilmez, en üstadane tavırlarına aşına bir muharrir ki *Karanfil ve Yasemin*’de hâlâ içi titreye titreye bize iki cinsin ezeli incizabından, en doğal bir yorgunluk hissetmekten bahsediyor.”

Münekkidin değindiği noktalardan biri de Mehmet Rauf’un duyguları ele alış tarzıdır. Mehmet Rauf, *Eylül*’de bir şemsiye tutuşa hayran, aşık kişileri yaşatırken *Karanfil ve Yasemin*’de mahiyeti nihayet mıknaşıyet-i cinsiyeye münker sergüzeşter anlatmaktadır. Bu anlatış, romanın yürüyüşü, olayın tertibi bir usta işidir; bütün ihtimaller hesap edilmiş, neticeler kararlaştırılmıştır. *Karanfil ve Yasemin*, telakkilerin muhtelif manaları, dünyayı görüş, insanları anlayış ve sonra affediş itibarıyla başarılı addedilen romanlardan biri olmuştur. F. Celalettin’e göre *Eylül*’deki her şeye rağmen temiz ve toy aşık, *Karanfil ve Yasemin*’de Avrupa görmüş, kuvvetli bir zampara olmuştur. Bunda belki muharririn itiraf ettiği gibi yaşın tesiri yok değildir.

Karanfil ve Yasemin, münekkide göre hiçbir şeyi iddia etmeyen bir eserdir. Şüphesiz en büyük kıymeti de bundadır. İki kadın ki biri karanfillerin kızılığını, sert, ölüleri bile diriltiren kokusuyla bir kadın; öteki evlenişine rağmen yine kız kalan bir Pervin’dir. Romancının, bir tezat yapıp yapmak istemediği, üzerinde durulan meselelerden biri olmuştur.

“Hayır, karanfil yaseminden daha mı güzel mi demek istemiş? Hayır, yalnız sevmek ile sevilme. Hangisi daha şâyân-ı tercihtir, diye diye kendi kendini harap etmiş bir (...) macerasıdır. Eseri bütün, baştan başa okuyorsunuz da bir sebep, bir mahkûm bulamıyorsunuz. Nevhiz’i sevdiği, sevildiği için bedbaht Samim, sevdiğini söylemediği için ölen Pervin. O hâlde Samim niçin Pervin’in eski yarasını tırnakladı? Bunu sormayınız. Sualinizle haklıyı haksız çıkaracaksınız. Pervin’in ölümünden Samim mi sorumlu? Ortada asıl acınacak, Amerika’ya kaçan, sevmemek için dünyaya gelmiş Nevhiz bir kenarda durursa, ilelebet hayatını zehirlenmiş yaşayacak bir Samim var. Bu ne acı bir sürükleniş!”

Bazı eksik ve hatalı kısımlarına rağmen *Karanfil ve Yasemin*, Mehmet Rauf’un en dikkate değer romanlarından. Üzerinde çalışılmış hissini veren satırlar arasında ne derin ne doğru ne tecrübeli tahlillere tesadüf edildiğini görmek için romanı okumak yeterlidir. İncelediğimiz dönemde Mehmet Rauf’un Suhulet Kütüphanesi’nde çıktığı haber verilen ve yalnızca ismen haberdar olduğumuz bir romanı *Son Yıldız* adını taşımaktadır.⁶⁵ Münekkidin ifade etmiş olduğu üzere 640 sayfalık bu büyük aşk romanı memleket edebiyatında tarih yapacak müstesna bir romandır.

2.7. Diğer Türk Romancıları

İncelemiş olduğumuz dönemde, çeşitli süreli yayınlarda tefrika edilmiş ya da kısaca tanıtılmış romanlar vardır. Bu romanlar üzerinde ayrı bir bölüm açmaya yetecek kadar bilgiye ulaşamadığımız için, onları ayrıca burada inceleyeceğiz.

Ethem İzzet Benice’nin “Neşriyat” başlığı altında kısaca tetkik edilen *Yakılacak Kitap* adlı romanının mevzusu, belki her gün her vakit tesadüf edilebilen olaylardan ibarettir.⁶⁶

“Piç. Cemiyet hayatının içerisinde hiçbir kusuru olmadan bu sıfatla tanınan ve her yerde hakaretlerle karşılanan zavallı bir sınıf. Başkalarının işlediği günahın azabını çekmek için yaratılmış biçare bir mahluk. Ethem İzzet Bey’in *Yakılacak Kitap* ismindeki romanında, zavallı bir piçin gizli dertlerini, elemelerini, hicranlarını öğrenmek mümkündür. Mesudum dediği bir anda bile, en büyük felaket ile karşılaşan bu zavallı kızın hayatı, maceralar ve sergüzeşt arasında geçmiştir. Eğer bu roman tamamıyla İstanbul’da cereyan etmiş olsaydı ona fazla

⁶⁵ İmzasız, “Son Yıldız”, *İkdam*, Sayı 11133, 19 Nisan 1344, s. 5.

⁶⁶ İmzasız, “Neşriyat”, *Hayat*, Sayı 37, 11 Ağustos 1343, s. 20.

bir kıymet verilmezdi, vaka Anadolu'nun muhtelif köşelerinde cereyan etmektedir.”

Muharrir, mevzusunu ihmal etmemekle beraber fırsat buldukça fikirlerini, düşüncelerini ortaya koymaktadır. Ethem İzzet'in İstanbul hakkındaki fikirleri olumsuzdur. O, İstanbul'da riyadan, fitne fücundan, ıstıraptan başka bir şey görmediğini söylemektedir. *Yakılacak Kitap*, alelade bir aşk romanı değildir. Bu roman aynı zamanda Anadolu'nun muhtelif köşelerindeki yaşayışı, renkleri canlandıran eski memur tiplerini, onların düşüncelerini yansıtan uzun bir tetkikattır.

“Ethem İzzet Bey, aynı mevzuyu Şişli'nin bir köşesinde geçirmiş olsaydı yukarıda da kaydettiğimiz gibi bu derece kıymetli olamazdı. Halbuki *Yakılacak Kitap*, bize eski bir kaza kaymakamını, Anadolu'daki kadınları, bir köydeki gelin olayını, eşraf denilen kısmın ahlaksızlıklarını kuvvetli bir üslupla canlandırmaktadır. *Yakılacak Kitap*'ın bütün kıymeti bir fikir romanı olmasındadır, bizim gibi mühim inkılaplar geçirmiş olan bir millet için fikirlere fevkalade ihtiyaç vardır. Nice muharrir fırsat buldukça bu inkılabın kuvvetlenmesi için herhangi bir sahada olsun çalışmalıdır.”

Ethem İzzet, *Yakılacak Kitap* adlı romanında, hem vakayı arzu edilen kuvvette yaşatmış hem de kendi fikirlerini düşüncelerini bu vakaya mal etmiştir.

İncelemiş olduğumuz dönemde kısaca tetkik edilmiş olan eserlerden biri de Belkıs Sami Bayar'ın *Aşkımı Öldürdüm* adlı romanıdır. Bu roman kısa bir tanıtım şeklinde neşredilmiştir.⁶⁷ *Aşkımı Öldürdüm* romanı, hakiki bir aşk, gönül ve sergüzeşt macerasıdır. Belkıs Sami Boyar, bu acıklı ve heyecanlı olayın bizzat kahramanıdır ve bu romanını *Son Saat*'e hediye etmiştir.

“Tefrikamız, aşkın bütün elemi hissedenden gönlünü bedbaht bir izdivacın faciasında boğduktan sonra, ikinci aşkını sevgilisi uğruna öldüren bir kadının ruznâmesidir. *Aşkımı Öldürdüm* müellifi diyor ki: Aşk fedakarlıktır, seven bir kadın eğer sevgilisini mesut edemeyeceğini anlarsa yalnız aşkı değil, hayatını bile feda eder.”

Türk edebiyatının akla ilk gelen romancılarından biri olan Peyami Safa hakkında yazılmış birkaç makale bulunmaktadır. Yazarın tetkik edilmiş

⁶⁷ İmzasız, “Aşkımı Öldürdüm”, *Son Saat*, Sayı 455, 26 Haziran 1342, s.1.

romanlarından biri *Mahşer*'dir. *İstiklal*'de "Tenkit: Mahşer"⁶⁸ başlığıyla ele alınmış olan makalede, Peyami Safa'nın kitaplarının yeteri kadar okunmuyor oluşu tenkit edilmiştir.

"Garip değil mi, hiçbiri Peyami Bey'in kitaplarını okumuyorlarmış ve zamanın en çok sevilen ve okunan bu romancısının yazıları ve şahsiyeti, edebiyatı hakkında fikirleri yokmuş. Artistlerin meslektaşları hakkında şekilleri olmazsa bir eserin kıymetini kim gösterecek ve onu ne ile ölçeceğiz? Halk ancak eseri roman diye okuyup geçer, süjesi, teknik vesairesi hakkında fikrini yormaz. Genç arkadaşım katiyen hiçbir arkadaşının yazıları ile meşgul olup onlara kıymet vermesine muhtaç değildir. Çünkü o sırf zatı ve okuyuculara kendini tanıtmış ve sevdirmiş bir çocukları gibi başkalarının emniyetine iltica etmemiştir."

Bu makalede ifade edilmiş olduğu üzere, Peyami Safa romanlarında memleketi için duyduğu içtimai vazifelerini yapmış ve bize gizli dertlerimizi inceden inceye göstermiştir. *Mahşer* romanından kısaca bahsedildiğini görmekteyiz:

"*Mahşer*, baştan başa feryat, ateş ve heyecandır. İlk sayfalarda, cepheden dönen yaralı, hasta bir zabıta ile karşılaşırız. Nihat, Harb-i Umûmi'de kan akıtan gençlerden biridir, omzundan bir kurşun yarasıyla sarı çehresi ve titrek dizleri ile bir gece İstanbul'a ayak basmıştır. Bu delikanlı yatacak bir dam altı, yiyecek bir lokma ekmek bulmaktan aciz gibidir. İlk gece bir arkadaş evine sığmır, sonra yaşamak için iş, para arar, emeğine ve gaziliğine güvenerek maariften muallimlik ister. (...) Nihayet bir harp zengininin evine muallimliğe kabul ediliyor fakat bu gayrimeşru çalıp yiyen insanlar içindeki hayat ona ağır gelir."

Peyami Safa neredeyse bütün romanlarında, kendi hayat felsefesini ortaya koymaktadır. Romanlarının kahramanları psikolojik olarak incelenmeye çok uygundur. *Mahşer*, Peyami Safa'nın toplumdaki bozuklukları tetkik ettiği en başarılı romanlarından biridir. O bize, gençliğimizin de ne hâlde olduğunu göstermektedir.

"Reziller, çalıp çırpınlar, imansızlar türediler ve ehil olmayanlar omuz omuza yürüdüler. (...) Peyami Bey romanının sonunda şu felsefeleri yürütüyor: Saadet ve felaket aynı şeydir, kederi ve sevinci seviniz. Hayat bir gece yarısı, meyusiyet ile kendinizi dalgalara bırakacak kadar ne fena ne iyidir.

"*Mahşer* adlı eser, İstanbul hayatının gezi köşelerini, garip tiplerini, *Sözde Kızlar*, salon hayatının acı yaralarını teşrih etmektedir. Son zamanlardaki

⁶⁸ İmzasız, "Tenkit: Mahşer", *İstiklal*, Sayı 62, 31 Kanun-ı Sani 1341, s. 3.

Fransız romanları tetkik edilecek olursa her eserin başka bir şekil ve başka bir tarz için yazılmış olduğunu görürüz. Bazı romanlar tasvirdeki kudreti göstermek için yazılır, diğerleri vakaların canlılığı ve yeniliği itibarıyla bir muvaffakiyet elde etmektedir.”

Peyami Safa'nın ele alınmış olan bir diğer romanı *Şimşek*'tir. Hikmet Şevki, Peyami Safa'nın *Şimşek* adlı romanının, bu zamana kadar neşretmiş olduklarından farklı olduğu ifade etmiştir.⁶⁹ Peyami Safa bu romanında şüphe içinde kıvranan ve kıskançlıktan her türlü zevki unutan bir tipi, büyük bir muvaffakiyetle yaşatmıştır. *Şimşek*, aynı zamanda tahlilî bir romandır. Muharririn, vakaların arasına sıkıştırmış olduğu mülâhazalar, fikirler bizim o vaka veya hadisenin ruhuna ve felsefi kısımlarına nüfuz edebilmemize yardım etmektedir. Hikmet Şevki'nin *Şimşek* romanıyla ilgili söyledikleri dikkate değerdir:

“Peyami Safa Bey'in *Şimşek* romanında tahlillerin lüzumundan fazla olması bir parça romanın vakalardan uzak bulunmasına sebep olmuştur. Tahliller azaltılmış olsaydı *Şimşek*, Peyami Safa Bey'in en güzel romanlarından biri olacaktı. *Şimşek* romanında gösterdiği kudretten dolayı Peyami Safa Bey'i tebrik etmek bir borçtur. Çünkü edebiyatımızda seciye romanı pek azdır, her vakit yeni romanlarında başka bir şekil göstererek birçok boşlukları dolduran bu genç romancımızı takdir etmeliyiz.”

İncelemiş olduğumuz dönemde, tetkik edilen romanlardan biri de Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* adlı eseridir. “Samipaşazade ve Millî Edebiyat”⁷⁰ başlıklı makalede ele alınmış olduğu gibi *Sergüzeşt*, hürriyet aşkının kuvvetli bir hamlesidir. Samipaşazade Sezai'nin romancılığı ve Türk edebiyatındaki mevkii önem arz etmektedir.

“...Başlamak, başkası tarafından başlanılan bir şeyi bitirmekten elbette daha az şerefli bir iş değildi. Sezai Bey bunu yaptı, edebiyatımızda yaptığı gibi romanında tarihi ihya etti yahut Hamit'in yaptığı gibi maziye şimdiye inkılap ettirdi. Sezai Bey'dir ki hâli istikbale tevcih etmek sırrına vakıf olmuştur.”

İncelemiş olduğumuz dönemde, millî temayüllerin etkisini görmemiz mümkündür. Samipaşazade'ye ve onun romancılığına da bu anlayışla yaklaşılmıştır.

⁶⁹ Hikmet Şevki, “Şimşek: Peyami Safa”, **Hayat**, Sayı 37, 11 Ağustos 1343, s. 20.

⁷⁰ İmzasız, “Samipaşazade ve Milli Edebiyat”, **Milli Mecmua**, Sayı 13, 24 Nisan 1340, s. 198.

“...Sanatta samimilik, muvaffakiyetin millî ve beşerî rengin esasıdır. Hakiki sanat millî sanat, hakiki edebiyat millî edebiyat olduğuna göre ve hakiki sanatın ancak samimilikte tecelli edeceğine eminiz. Bir sanatkâr ki kalbini söylüyor, bir kalp ki içinde yaşadığı muhitin muhabbetiyle doludur, o sanatkâr ve o kalp milletin tercüman-ı hissiyatı olur demektir. O hâlde yaşadığı devrin verdiği ilham ile yaşadığı devrin çektiği ıstırapı terennüm ve onu bir eser olarak ihyaya çalışan kalem, her şeyden evvel millî sıfatını kazanmış demektir. Sezai Bey'in *Sergüzeşt*'i böyle bir eserdir. Fakat Sezai Bey'in bazı işleri vardır ki onlar kısa sürede nazarıdikkati çekmeyecek kadar mütevazı fakat seneler sonra tahakkuk edebilecek edebî ihsanın senelerce evvelden duyulmuş olan daüssılasını içinde saklıyor.”

Münekkitlerin de ifade etmiş olduğu üzere Edebiyat-ı Cedide âleminin ilk mübeşşiri, Samipaşazade Sezai'nin *Sergüzeşt* adlı romanıdır.⁷¹ *Sergüzeşt*, yalnız konusu bakımından değil aynı zamanda pek az romana nasip olmuş güzide tiplerin de mebdei olmuştur.

Samipaşazade Sezai'nin kıymetli eserleri, sahibi çok olan ve kıymeti her eserin fevkinde bulunan millî edebiyata aittir.

Halit Ziya Uşaklıgil, incelediğimiz dönemdeki roman tetkiklerinde, adından sıkça söz edilen romancılarımızdan biridir. Servet-i Fünun döneminin nesir alanında unutulmayacak isimlerinden olan Halit Ziya kendi devrinden sonra da zikredilmeye devam etmiştir. “Büyüklerimizi Tanıyalım”⁷² başlığı altında kısaca hayatına da değinilen Halit Ziya, *Mai ve Siyah* ile *Aşk-ı Memnu* adlı romanlarıyla pek çok okuyucuyu etkilemeyi başarmıştır.

Nahit Sırrı, *Aşk-ı Memnu* romanı hakkında kısa bir değerlendirmede bulunmuştur. Ona göre romanın teknik kuvveti, romandaki kahramanların uzun uzun anlatılmasına ve bu simaların mukadderatının birbirine tamamen bağlı olmasına dayanır.⁷³ İçlerinden herhangi bir kahraman mevcut olmasaydı romanın ilerleyişi başka türlü olabilirdi.

Aşk-ı Memnu'daki vakalar kısaca ortaya konmuştur:

⁷¹ İmzasız, “Sergüzeşt”, **İkdam**, Sayı 9697, 30 Mart 1340, s. 4.

⁷² İmzasız, “Büyüklerimizi Tanıyalım”, **Büyük Gazete**, Sayı 75, 29 Mart 1344, s. 2.

⁷³ Nahit Sırrı Örik, “Roman, Büyük Hikâye ve Hikâye Hakkında Birkaç Mülâhaza”, **Hayat**, Sayı 78, 24 Mayıs 1344, s. 3-4.

“...Bihter, zenginliğine tamah ederek yaşlı bir adama vardktan az zaman sonra tamamen azılı bir ihtiyaca mağlup olarak zevcine ihanet eder. Behlül kocasının yeğenidir ve kendileri ile beraber oturmaktadır. Behlül, hercai ruhlu bir gençtir ve kısa bir zaman geçince Bihter maşukunu rakkaseler ve ülfetlerle paylaşmak mecburiyetinde kalır. Bihter'in bu hâle kapılmasında, aynı ev içinde yaşayan bir erkekle münasebette bulunmanın rahat ve zahmetsiz olduğu düşüncesi etkili olmuştur. (...) Bihter, Nihal ile Behlül'ün izdivaç kararını bu zahmetsiz ve rahat münasebetini idamesine imkân bırakmayacağı için kocasına günahını itirafa hazırlanırken, onun bu günahı başkasından öğrendiğini anlar anlamaz bir saniye içinde mağrur ve yüksek bir kadın kesilip intihar eder.”

Münekkit, bu romanda Bihter'in intiharının tahmin edilemez olduğunu ifade etmektedir. Yazarın, kahramanlarına istediği gibi rol biçme salahiyeti vardır.

İncelediğimiz dönemde, çeşitli gazete ve dergilerde romanlarının tefrika edilmesi suretiyle, sıklıkla adından bahsedilen romancılardan biri de Burhan Cahit'tir. Yazarın *Coşkun Gönül* adlı romanı kısaca tanıtılmıştır.⁷⁴ Millî bir roman olarak değerlendirilen *Coşkun Gönül*, devrinin nazarıdikkati çeken eserlerinden biridir.

“*Coşkun Gönül*, mevzusu tamamen hayattan alınmış bir romandır. Okuyucularımız bu eserde bilhassa Türk kadınlarının on sene içinde geçirdiği inkılapların tefsirini göreceklerdir. İyi tahsil ve terbiye görmüş iki İstanbul kızının yaşadıkları, Harb-i Umûmi yıllarındaki Şişli âlemlerinin ve zahiri bir şetaret içinde boğulan samimi kalp acılarının canlı bir tahlilidir.”

Bu iki İstanbul kızının, aile yuvasını korumak için çalışırken yaşadıkları güçlükler, buhran ve ıstırap mücadeleleri tasvir edilmektedir. Roman baştan başa ince tahliller, meraklı vakalarla doludur.⁷⁵ Burhan Cahit'in zarif üslubu ile yazılmış olan bu roman, devrinin en sevilen eserlerinden biri olmuştur.

Son Saat'te “Yeni Tefrikamız” başlığı altında tanıtılan romanlardan biri de Selahattin Enis'in *Orta Malı* adlı eseridir.⁷⁶ Edebiyatımızın en kuvvetli romancılarından olan Selahattin Enis Bey'in bu yeni eseri sanatkârın evvelce intişar eden ve büyük bir lezzet ve heyecanla okunan hikâyelerinden daha güzel, daha caziptir.

⁷⁴ İmzasız, “Yeni Romanımız: Coşkun Gönül”, *Vatan*, Sayı 676, 26 Şubat 1341, s. 1.

⁷⁵ İmzasız, “Yeni Tefrikamız: Coşkun Gönül”, *Vatan*, Sayı 675, 25 Şubat 1341, s.1.

⁷⁶ İmzasız, “Yeni Tefrikamız”, *Son Saat*, Sayı 280, 28 Kanun-ı Evvel 1341, s. 1.

“Yaşlı bir adamın serveti, kurban edilen genç ve güzel bir kadının sükûtu, okuyucularımızın fevkalade lezzet ve alaka ile takip edecekleri bu eserin mihrakıdır. *Son Saat*, bu yeni romanla hem okuyucularına kıymetli bir hediye takdim etmiş hem de edebiyatımıza yüksek bir eser kazandırmış olmaktadır.”

Selami İzzet Sedes’in sadece ismen ve kısaca tanıtılan romanlarından biri, *Şüphe! Aşka Galipsin* adlı eseridir.⁷⁷

Vedat Örfi’nin *Ökse* adlı romanı da *Son Saat*’te kısaca üzerinde durulan romanlardan biridir.

“Yeni eserin ismi *Ökse* olup, alelâdenin fevkinde bir mevki kazanacaktır. Sükût etmiş bir kadının ve para ile şehvet uğrunda beşeriyetin bütün lekelerini nefsinde toplamaktan kaçınmamış bir insan hayatının tesirli bir tasviri olan *Ökse*, yalnız insan ruhunun vuzuhlu bir teşrihi değil, içtimaiyatın nafiz bir tahlilidir.”⁷⁸

Ökse, hayatını gayrimeşru namussuzlukların hükmettiği muhite vakfeden ve insanları daima şahsına hürmetkâr bir zevk bâzîçesi gibi görmek isteyen meşum bir kadının şayanı dikkat tarihçesidir.⁷⁹ Vedat Örfi, günlük hayattaki vakaları tüm gerçekliğiyle ele alan, içtimai hayatın gizli noktalarını gösteren bir yazardır.

“Sükût etmiş kalplerin namussuzluk içinde hayatı ezilen bedbahtların, aşk uğrunda saadete doğru koşarken mevcudiyetlerinin zehirlendiklerini gören bakir ruhların müessir bir tasviri olan eser, bugüne kadar yazılan eserlerin fevkinde bir güzellik olduğunu herkese tasdik ettirecektir.”

İncelemiş olduğumuz dönemde Suat Derviş’in *Beni mi?* adlı romanı hakkında tenkidî bir makale yazılmıştır. Halit Fahri’nin kaleme almış olduğu bu makale, *Buhran Gecesi* (1924), *Gönül Gibi* (1928), *Fatma’nın Günahı* (1924) gibi romanlarıyla edebiyatımızda önemli bir mevkiye sahip olan Suat Derviş’in romancılığına da ışık tutmaktadır.⁸⁰ Halit Fahri, Suat Derviş’in *Servet-i Fünun*’da neşredilen eserlerinin gittikçe güzelleştiğini ifade etmiş, onların, ince ruhlu tahlillerle ortaya konulduğunu söylemiştir.

⁷⁷ İmzasız, “Yeni Kitap: Şüphe! Aşka Galipsin”, *Asrî Hafta*, Sayı 5, 5 Şubat 1342, s. 11.

⁷⁸ İmzasız, “Yeni Tefrikamız”, *Son Saat*, Sayı 91, 18 Haziran 1341, s. 1.

⁷⁹ İmzasız, “Ökse”, *Son Saat*, Sayı 94, 21 Haziran 1341, s. 1.

⁸⁰ Halit Fahri, “Yeni Eserler: Beni mi?”, *Servet-i Fünun*, Sayı 1553, 20 Mayıs 1342, s. 10.

“Suat Hanım’ın evvelce kitap şeklinde birkaç romanı neşrolunmuştu. Bunlar meyanında bilhassa *Beni mi?* nâmındaki roman gerek mevzusu gerek tahkiye itibarıyla pek yeni ve cazip bir mahiyete maliktir. (...) Ben kendi hesabıma bu esere, mevzudan evvel romanın naklindeki şekle bakmak isterim.”

Halit Fahri’nin bu romanı değerlendirirken ortaya koyduğu fikirler dikkat çeker:

“Yaşlı bir adam, bir genç kızın macerasını nakletmek için ona tam 108 sahifelik söz söylüyor, bahçede söylüyor, evde söylüyor, kırdaki söylüyor, odada söylüyor, sofrada söylüyor fakat cevap olarak daima karşısındakinin sükûtu ile karşılaştığı zamanlarda, bir de o cevabı yine yalnız kendisi işitiyor. Çünkü kitapta genç kızın cevapları üç noktadan ibarettir. Bunlardan biri şüphesiz tahkiyedir ancak zannetmem ki tahkiyelerin en cazibi olsun. İşte, *Beni mi?* romanının itikadımca ekser karide uyandıracağı intiba böyle bir müphemiyet ve tereddütten doğacak olan melal, hayret ve bir dereceye kadar yorgunluk hisleridir.”

Halit Fahri, romanın mevzudaki zahiri sadeliğine rağmen çok derin, çok karanlık bir ruh tahlilî etrafında döndüğünü söylemiştir. Ancak ne yazık ki bu derinlik aydınlatılmamış, mevzunun yalnız zulmeti ve müphemiyeti ortada kalmıştır. Buna sebep de Halit Fahri’nin ifade etmiş olduğu gibi intihap olunan tahkiye şeklidir. Bu yüzden eserin kahramanı olan genç kız, sadece karşısındakinin bitmez tükenmez lakırdı silsilesi içinde anlamaya çalışıyoruz fakat bir türlü tamamıyla anlayamıyoruz. Romandaki yaşlı adamın ve genç kızın ilişkisi pek çok açıdan çok belirsizdir.

“Muhatabın, genç kız hakkındaki hakiki ihtisasları daima müphem ve bulanık kalıyor. Bu yaşlı adam, bu genç kız sevir mu? Sözlerinden sevdiğini, hem de çok sevdiğini anlıyoruz. Fakat o, bu muhabbeti ‘peder’ sıfatıyla tarif ediyor, aynı zamanda karısına olan muhabbet ve şefkatini teessürle nakletmekten bıkip usanmıyor.”

Halit Fahri, “*Hayatı anlamış bir adamım,*” diyen yaşlı adamın, nasıl olup da Nermin’in kendisini sevip sevmediğini anlamadığına şaşmıştır. Romanın son sayfalarında Nermin, tabanca ile intihara kalkışınca kadar Adnan Bey, itirafı beklemeye mecbur kalmıştır.

“Yoksa kendisi farkına varmadığı hâlde bu kıza aşık mıdır? Halbuki bu ihtimal onun bilhassa zihnini tırmalıyor. Esâsen kızın kendisini sevdiği itirafı karşısında da ilk hareketi, hayret ve ‘Beni mi?’ feryadıdır. Eğer bu adam tahteşşuur bir hisle bu kıızı sevmiş olsaydı, hiç şüphesiz bu itiraf onu da aydınlatacak ve bir anda ruhunun ta derinliğinde gömülü duran hakiki duygusunu kavrayacaktı. Mademki kavrayamıyor demek ki ortada bir duygu yok.”

Münekkit, eserin psikolojisini bu noktadan çok dumanlı bulur. Karısı ve çocuğu hayatta en büyük saadeti olan bir adamın, onlardan aylarca uzak kalması, bir genç kızla alakadar olması, sonra ona karşı temiz bir duygudan başka bir his beslememesi, bütün bunlar ayrı ayrı birer muammadır. Nermin de silik bir çehre gibidir. Çünkü münekkide göre romancı onu, düz bir tahkiye ile tahlil etmiştir.

“Genç kız bir müddet bir nevi melek hayatı ile yaşadıkdan sonra, intihar edip ölürlen kasvetli şatosunda senelerdir beklediği şövalyesine kavuştuğu anda, hayata veda eden bir kurun-ı vusta dilberi gibi saffet ve masumiyetle kalbini ancak bir parçacık açıyor.”

Halit Fahri, romanın bu belirsizliği ve garip olaylarının yanı sıra ahenkli ve şiire benzeyen sahifelere sahip olduğunu söylemiştir. Münekkit buna örnek olarak şu satırları ortaya koymuştur: *“Bu kızıl ılık sönecek ve eşyalar kimsesiz, yalnız, metruk ve gamlı eşyalar yavaş yavaş soğuyan bu karanlık odada titreşecekler.”* Yine aynı şekilde Adnan Bey’in Nermin’e söyledikleri de bu hususiyeti taşımaktadır:

“Kadına ve eve süs yakışır. Ne çok gül var Yarabbi! Bahçenizde ne kadar fidan varmış. Şu sarılar, pembeler, hele bu kızıllar. Benim odam çiçek içinde, yazıhanenin üstü, her taraf her taraf çiçek içinde. Allah aşkına doğru söyle bütün bunları sen mi topladın?”

Romandaki lisanın bu dalgınlık dâhilindeki inceliği daha pek çok yerde gözükmektedir. Halit Fahri’ye göre tüm bunlar Suat Derviş’in kendi hisleridir.

Kitabın ikinci kısmını teşkil eden hikâyelere gelince, bunlar Suat Derviş’in kudreti ile mütenasip nefis bir eserdir. Münekkidin ifade etmiş olduğu gibi, çocuk ruhu etrafındaki tahliller şayan-ı dikkattir, edebiyatımızda bu tarz hikâyelerden hemen hemen hiç yoktur. Halit Fahri, bu romanla ilgili olarak şunları söylemiştir:

“Suat Derviş Hanım’ın bilhassa muvaffak oldukları, bu çocuk ve yeni yetişmiş genç kız tahlillerine devamını temenni ediyoruz. Ancak bu tahlillerin biraz daha kuvvetli vakıalar etrafında inkişafı, bir roman için herhâlde ihmali caiz olmayan bir esastır. Sanatına hâkim olan bir hikâyenin bu yolda, adi sergüzeşt romanı tehlikesine düşmesine ise ihtimal yoktur. Eserlerin tertibi ve tahlili itibarıyla da biraz daha itina ile lüzum göstermesi de ayrıca bir hakikattir. En müphem kalan bir tahlil bazen bütün eseri zulmete boğabilir.”

İncelemiş olduğumuz dönemde kısaca tetkik edilmiş olan bir diğer roman Selahattin Enis’in *Cehennem Yolcuları* adlı eseridir. Münekkidin ifade etmiş olduğu gibi bu roman, tamamen hayattan alınmış beşerî heyecan ve ihtirasları konu edinmiştir.⁸¹

Münekkidin dediği gibi edebiyat âleminde çok meraklı ve heyecanlı romanları, üslubunun kuvvet ve şahsiyeti ile kendisine müstesna bir mevki temin eden Selahattin Enis’in *Cehennem Yolcuları* romanı millî bir zevkle okunmuştur.⁸²

İncelemiş olduğumuz dönemde, çeviri yoluyla kısaca tanıtılan romanlardan biri de *Zavallı Kızlar*’dır. Hasan Bedrettin’in *Akşam*’ın 1889. sayısında tercüme ettiği haber verilen eser Fransız yazar Jules de Gastyne’e aittir.⁸³ Münekkit bu roman hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır:

“Son derecede meraklı, cazip olan bu roman büsbütün yeni tarzdadır. Hakayık-ı vekaiden ibaret olduğu için daima gayr-ı muntazır hadiselerle tesadüf olunur ve okuyan mütemadi bir heyecan ve telezzüz içinde kalır.”

⁸¹ İmzasız, “Yeni Romanımız: Cehennem Yolcuları”, *İkdam*, Sayı 9902, 27 Teşrin-i Evvel 1340, s.1.

⁸² İmzasız, “Yeni Romanımız: Cehennem Yolcuları”, *İkdam*, Sayı 9904, 29 Teşrin-i Evvel 1340, s.1.

⁸³ İmzasız, “Yeni Neşriyat: Zavallı Kızlar”, *Akşam*, Sayı 1889, 9 Kanun-ı Sani 1340, s. 4.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

YABANCI ROMAN VE ROMANCILAR ÜZERİNE YAPILAN DEĞERLENDİRMELER

Tezimizin bu bölümünde yabancı romancılar üzerinde bir değerlendirme yapılmıştır. Yabancı yazarların hayatları hakkında da bilgiler verilmiştir. Gazete ve dergilerde çıkan tenkidî makaleler Tolstoy, Jules Verne, Pierre Loti, Turgenyev, Charles Dickens, Émile Zola, Edmondo De Amicis, Maupassant, Louisa Alcott, Blasco Ibanez, Pierre Benoit, Marcel Proust hakkındadır.

3.1. Tolstoy Üzerine

İncelemiş olduğumuz dönemde, hayat hikâyesi ve romanları hakkında en çok yazı neşredilmiş yazarlardan biri de Tolstoy'dur. “Vilâdetinin Yüzüncü Sene-i Devriyesi Münasebetiyle”⁸⁴ başlıklı makalede, pek çok gazete ve dergide olduğu gibi Tolstoy'a geniş bir yer ayrılmıştır.

“Avrupa'nın hatta Amerika'nın başlıca gazeteleri, mecmuaları bugünlerde meşhur Rus edibi ve hikâye-nüvüsi Tolstoy hakkında makaleler neşretmekte, eserlerine hayatına ait birtakım hatıralar kaydetmektedirler. Buna vesile teşkil eden bu sene Ağustos veya Eylül'de Tolstoy'un yüzüncü sene-i devriyesinin idrak edilmiş olmasıdır.”

Tolstoy gerek asilzadelğin gerek dinî tesirlerin etkisinde kalmış gibi görünse de âdeta bütün hayatını, bu iki tesirden kurtulmak için geçirmiştir.

“Tolstoy için bir dinsizdir denilemez, Hristiyanlığın sadeliğine ve ahlakperverliğine rücu etmek ve ettirmek istemiştir. Bugün Sovyet Rusya arasında hâlâ Tolstoy'un bir mevki işgal etmesi Tolstoy'un bütün eserleri ile ve

⁸⁴ Mazlum Sabur, “Vilâdetinin Yüzüncü Sene-i Devriyesi Münasebetiyle”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1676, 27 Eylül 1344, s. 317.

bütün hayatı ile beşerî hisleri yapmak istibdadının önüne geçmek, siyasi ve vicdani hürriyeti insanlara telkin etmek, aristokrasiye bir darbe vurmak, demokrasinin kıymetini tanıtmak için çalışmaktan başka, hayatınızın demlerinde hem fiilen hem kavlen, sosyalizm hatta komünizm akitlerini göstermiş olmasındandır.”

Tolstoy’un romanlarının Rusya’da ve Rusya haricinde bu kadar başarılı olmasının nedenlerinden biri de sadece birinci derecedeki kahramanlarının değil, ikinci derecedeki kahramanlarının da tasvir ve tahlil edilişindeki büyük başarıdır. Tolstoy’un *Savaş ve Barış* adlı eseri tüm dünyada bilinen ve ilgiyle okunan bir romandır. *Savaş ve Barış*’ın Rusça nüshası 1865 ve 1869 seneleri arasında intişar etmiştir. Yine bu makalede ele alınmış olduğu üzere, bunu Fransızca’ya 1884’te bir Rus kadını tercüme etmiştir. Bu roman, Napolyon muharebelerine aittir ve Fransa’da birçok tenkide hedef olmuştur.

“Tolstoy, Napolyon’un bir dâhi, fevkalade bir insan olduğuna inanmıyordu. Bunu diğer insanlardan pek farklı görmüyordu, belki Fransa’da bu yolda tasvir ve tahlil Napolyon’un dehasıyla ünsiyet etmiş olan zihinleri ve bu zihniyetten ileri gelen hisleri rencide etmişti.”

Tolstoy’un *Anna Karenina* adlı romanı da en ziyade şöhrete ulaşmış olanlardan biridir. Fransa’nın değerli münekkitlelerinden biri, *Anna Karanina*’nın intişar eder etmez klasikler arasında yer aldığını söylemiştir. *Anna Karanina*, her devirde okunmak için yazılmış bir romandır. Eserde tasvir olunan, Rus ahlak ve âdetidir ancak Tolstoy bu eserinde yalnız Petersburg ve Moskova insanlarına değil, aynı zamanda Paris ve Londra halkına da hitap etmiştir.

“*Anna Karenina*, bir taraftan fena bir izdivacın ebedî bir menkıbesi, bunun neticelerinin tahripkâr neticelerinin bir levhasıdır. Diğer cihetten tabii bir izdivacın bunun birtakım ahval ve vukuat ilcasıyla yine tabii bir surette geçirdiği safhanın yine ebedî bir hikâyesidir.”

Anna Karanina’nın ele almış olduğu konular, her millette karşılaşılan temel problemlere ışık tutmaktadır. Hemen her memlekette kız ve erkeğin mensup oldukları aileler arasında bir nispet gözetmek gerekmektedir.

“İzdivaçta iki ailenin içtimai mevkii, şeref ve serveti ölçülür ve mukayese olunur. Aşkın kudreti hesaba katılmaz çünkü hemen her memlekette genç kızlar o surette terbiye edilmişlerdir ki hayatın en büyük taahhüdü altına girerlerken hayatın ne olduğunu bilmezler. Yirmi yaşında bir genç kız muvaffakiyet gösterir, kendinden yirmi yaş büyük bir erkekle izdivaç eder. *Anna Karenina* da böyle, kız otuz yaşına gelir, hesaba katılmayan aşk yıldırımının darbesine uğrar.”

Mazlum Sabur’a göre, Tolstoy’un *Ba’sü Ba’de’l-mevt* adlı romanı içtimaiyat itibarıyla en mühim olanıdır. Bir prens ile hafifmeşrep bir kadın arasındaki macerayı tasvir eden bu romanda, Tolstoy’un yeni hayata erişmek için tasvir ettiği yol, her şeyden feragat ederek sarf edilen tabiata avdet yoludur. Tolstoy’un eserlerinde, hayatını istidlal etmekle beraber biraz da onun hususiyetine girmek istemiş olanları dinleme temayülü vardır.

Münekkit, Tolstoy’un 1862 yılında yapmış olduğu evlilikten de bahsetmektedir. Tolstoy, 1862 yılında kendisinden on altı yaş küçük olan Sophie adlı bir kızla evlenmiştir. Tolstoy bu evlilikten sonra genç eşini, köylük bir yer olan aile malikânesindeki çiftliğe götürmüştür.

“...Tolstoy, Moskova’nın kibar âlemlerindeki şaşaalı hayata alışmış olan kızı, bir köy hayatına geçirmek ısrarında bırakmıştır. Tolstoy, hayatına şöyle işaret etmişti: “Ben esâsen ehemmiyetsiz bir adamım sevdiğim bir kadınla izdivaç ettikten sonra büsbütün böyle oldum.” Tolstoy yirmi sene bu kadınla bir aile hayatı geçirmiştir.”

Tolstoy, *Savaş ve Barış* ile *Anna Karenina* adlı romanlarını bu dönemde yazmıştır. Tolstoy, bu romanlarıyla pek büyük muvaffakiyet görmüş, çok para kazanmıştır.

Tolstoy’un genç eşi, onun romanlarını yazma sürecinde kendisine çok yardımcı olmuştur.

“Tolstoy’un müsveddelerini temize çekerdi, ona karşı pek hürmetkârdı, onu candan sevdiğini her vakit söylerdi. Tolstoy da muhabbetini daima itiraf ederdi. Bu ailenin on üç çocuğu dünyaya geldi. On üç çocuğunu bizzat Madam Tolstoy emzirdi, büyüttü.”

1880 senesinden sonra Tolstoy, sıkıntılı bir sürece girmiştir. Münekkidin bu makalede ifade etmiş olduğu üzere, Tolstoy bu seneden itibaren bambaşka bir fikir inkılabı geçirmiştir. Tolstoy, kendisinin dünyaya âdeta ikinci gelişini, yeniden doğuşunu tasvir etmiştir.

“Bir gün çocuklarından birine verilen dinî derste hazır bulundu. Bu ders Tolstoy’un zihnini allak bullak etti, çocuğuna dinî nasihat yapılan tetkikat o derece abes, manasız göründü ki âdeta kendi kendine karşı tuğyan etti. Tetkikata ve tettebbuâta koyuldu. Akıl ve mantığı zaten kendinden kuvvetliydi. (...) Jean-Jacques Rousseau gibi Hrisyanlığın ruhundan ayrılmak istemeyerek bunu kendi anladığı sade ve ahlakî şekle tayin etmek istedi.”

Tolstoy’daki bu fikrî ve ruhî tahavvül ve inkılap, eşinin hiç hoşuna gitmemişti. Bir zamanlar *Savaş ve Barış*’ın yazılışı esnasında Tolstoy’a nasihatler veren Madam Tolstoy, bütün desteğini geri çekmişti. Münekkitten öğrendiğimize göre Tolstoy, Yunancayı öğrenmeye karar vermişti. Madam Tolstoy ise şiddetle itiraz ediyor ve ölü bir lisanı öğrenmek için vakit harcamanın gereksiz olduğunu söylüyordu. Madam Tolstoy hemşiresine yazdığı bir mektupta şunları söylüyordu:

“...Tolstoy Moskova’da fakirlerle, düşkünlerle ve hastalarla uğraşüyor. Onların yardımına koşuyor, Tolstoy’un halk dediği bayağılardan nefret ediyorum ben. Şimdiye kadar onun istediği gibi onun için yaşadım, artık o da benim istediğim gibi, benim için yaşamalıdır.”

Münekkit, bu noktaya dikkat çekmiştir. Boş bir dimağ ile yüksek fikirlere ikametgâh olan bir dimağ arasında çok fark vardır. Bunun için Madam Tolstoy, Tolstoy’a azap çektiriyordu. Hatta Tolstoy’un her türlü hareketini kınıyor, sözlerini kapı arkasından dinliyor, fırsat buldukça bütün kağıtlarını karıştırıyordu. Tolstoy, kendi hususi hatıra defterini çizmesinin içinde saklamaya mecbur kalmıştı. Tolstoy tüm bu anlaşmazlıklardan sonra çareyi, karısından uzaklaşmakta bulmuştur.

“Nihayet Tolstoy bu kadından kaçtı, fakirhane bir odaya sığındı. 1910 senesinde 82 yaşında vefatına kadar böyle ömür geçirdi. Son zamanlarda servetinden tamamen vazgeçmek, fakir bir köylü gibi yaşamak arzusu gelmişti.”

Bir Fransız muharrir “*Tolstoy İle Bir Gün*” serlevhasıyla Tolstoy hakkında fikirlerini ve gözlemlerini anlattığı bir makale neşretmiştir. Bu makaledeki olay kısaca şöyledir:

“Ruslarla Fransızlar arasında Çarlık devrinde ilk ittifak hasıl olduğu sıralarda, Moskova’da Fransız ressamlarının tablolarından bir sergi açılmıştı. O zaman bu muharrir de Moskova’ya gitmişti. Tolstoy bir adam göndermiş bu Fransız’ı evine davet etmiş, muharrir de daveti kabul ederek Tolstoy’u ziyarette bulunmuştur. Muharrir, Tolstoy’un yaşadığı yeri şöyle anlatmıştır:

Tavan arasında tek pencereyi bir hizmetçi odası burası. Birkaç sandalye, tahtadan küçük bir masa ile bir mektep çocuğu yazıhanesi, birkaç raf, beş on kitap.

Tolstoy’un sırtında ise koyu kurşuni bir işçi gömleği, belinde bir kemer. Bunlar anlatıyor ki Tolstoy dinî bir inkılap yapmaya kalkışmaktan uzaktır, gayesi halkın ruhunda bir intibah husule getirmek, halkı yeni bir mevkiye doğru sevk etmektir.”

Mazlum Sabur’un yine bu makalesinde söylemiş olduklarından öğrendiğimize göre, Tolstoy realisttir ve Fransız muharrirleri içinde en ziyade takdir ettiği Flaubert’tir. Zola’nın eserlerinden ise hiç hoşlanmamaktadır.

Tolstoy’un yüzüncü sene-i devriyesi münasebetiyle neşrolunan makalelerden, bilhassa sosyalistlerin burjuva sınıfı dediklerine ve kapitalist addettiklerine hitap ve bunların temayülü terviç eden gazetelerin ve mecmuaların yazılarından bir kısmını da yayımlamak gerekir. Bir filozofun, bir edibin, bir muharririn hayatını ve eserlerini tenkit ederken bilhassa bitaraf bulunmak, sanat ve ilim nâmına hareket etmek için dikkat edilmesi gereken bir tutumdur. Avrupa’da bu son senelerde, Bolşevik propagandasına karşı bir görüş husule getirmek için Tolstoy’da kasten kusurlar aramak yoluna gidilmiştir.

“Tolstoy, bir darülfunundan mezun değilmiş, acaba on yaşında şiirler yazmaya başlayan Victor Hugo darülfünun mezunu muydu? Tolstoy’un hayatının son demlerinde bugünkü Sosyalist Sovyet’in Rus şuraları ricalinin prensiplerini müdafaa ve tatbik etmek istemiş olması, onun tahsilindeki eksikliğin ve sözlerindeki tezatların ortaya atılmasına sebep olmuştur.”

1900 senesine doğru Fransa’da bir mecmua Tolstoy’un iki makalesini meşhur etmiştir. Bu makalelerde, Rus muharrir bizde, “*Milletim nev-i beşerdir/Vatanım ruy-i zemin*” mısrası ile iddia edilmiş olan sosyalist fikirlerini müdafaa etmiş, vatan fikrine

karşı gelerek Hristiyanlığı da insani aslına rücu ettirmek istemişti. Tolstoy, bu makalelerindeki fikirler nedeniyle tenkit edilmiştir. Münekkitlerden birinin ifadesine göre, Tolstoy'un ortaya koymuş olduğu tez, pek çok insanın hissiyatına muhaliftir, ruhumuzun derinliklerinde kökleşmiş olan fikre mugâyirdir. Bu teze göre bütün beşeriyet tarihi, büyük bir hatadır. “*Arzın kıtaları üstüne yayılmış olan vatanperverlik ihtilafları, beşeriyetin şimdiki münasebetlerindeki münasebetsizlikleri tevellüt etmiştir.*” Tolstoy’un tenkit edildiği bir diğer nokta da ondaki vatan fikrinin diğer vatanlara karşı kin ve garez uyandırmasıdır.

Tolstoy’un sözlerindeki tezatları dikkat çeken münekkitler, onun “*Ben asker olsaydım düşmana teslim olmak yerine ölümü tercih ederdim.*” sözünü örnek göstermişlerdir. Tolstoy son zamanlarında, “*Ben dünyadan gittikten sonra hususi sohbetlerim arasında söylemiş olduğum sözlerle emniyet vermeyiniz, onun tesiri altında bazen düşünmeden ileri geri söz söylemişimdir.*” demiştir.

“Vilâdetinin Yüzüncü Sene-i Devriyesi Münasebetiyle” adlı makalede Tolstoy’un bazı fikirleri de yayımlanmıştır. Bu fikirler Tolstoy’un kendi ağzından iktibas edilmiştir.

“...Sağlam bir milletin edebiyata ihtiyacı yok, edebiyat millet için değil edebiyatçılar için gerekli olabilir. Köylüler de bir şeyler anlatırlar. Hepsi de sade ve az kelime ile çok his ortaya koyarlar. Biz hepimiz müthiş yalancılarız, sanat yalandır ihtiyarı ve maraz bir aldatmadır. Hakiki hayatı yazmıyorlar, herkes hayatı kendi düşündüğü gibi tasvir ediyor.”

Thomas Mann, Tolstoy hakkındaki bir makalesinde ünlü Rus muharriri hakkındaki düşüncelerini ortaya koymuştur:

“Rus üdebasından Dostoyevski, *Anna Karenina*’yı pek güzel ve pek derin bir surette tahlil ve bunu aşkla teşrih etmişti. Tolstoy, Dostoyevski’den bir şey anlamamıştır. Dostoyevski yazmış olduğu tenkidî yazılarından birinde, Tolstoy’un hasta olduğunu ve onun dünyayı da hasta ettiğini söylemiştir.”

Tatar kökenli antropolog, tarihçi ve yazar olan Zakir Kadiri Ugan’ın Tolstoy hakkında yayımlamış olduğu makale, ünlü Rus yazarın hayatına ve sanatına dair önemli bilgiler ortaya koymaktadır. Ugan, cihanşumul bir şöhrete malik olan Rus filozof ve edibi Tolstoy’un dünya fikir hayatına önemli katkılarda bulunduğunu ifade

etmiştir.⁸⁵ Zakir Kadiri Ugan, Tolstoy'un doğumunun yüzüncü senesi münasebetiyle Rusya'da, büyük hazırlıkların yapıldığını söylemiştir. Tolstoy'un eserlerini tekrar neşretmek, onun sanat ve fikir dünyasını aydınlatacak makaleler yayımlamak ve çeşitli konferanslar düzenlemek, yapılan hazırlıklardan bazılarıdır. Münekkitlerin hemfikir olduğu noktalardan biri, Tolstoy'un dünyanın pek çok yerinde 1860'lı yıllardan itibaren tanınmış olması ve eserlerinin intişar ettiği andan beri medeni kavimlerin lisanlarına tercüme edilmiş olmasıdır. Bu medeni kavimlerin kütüphanelerinde, Tolstoy'un felsefesi ve fikirleri ile dolu olan pek çok tercüme eser bulunmaktadır.

Ugan'ın eleştirdiği noktalardan biri de Tolstoy'a ait mecmuaların ve çeşitli eserlerin edebiyatımızda hâlâ yeteri kadar yer almamasıdır. Buna rağmen, Tolstoy'un fikir hayatına ve romanlarına dair çeşitli makaleler yayımlanmış ve ünlü Rus muharrir daha yakından tanınmıştır. Tolstoy'un babası Nikolay Tolstoy, binbaşı rütbesi ile çeşitli harplere katılmış ancak 1812 yılından sonra askerlik hizmetinden istig'na etmiştir. Bu tarihten sonra kumar ile vaktini geçirmiştir. Tolstoy, babasının bu kumar düşkünlüğünden nasibini almıştır. Tolstoy, iki yaşına gelmeden annesi vefat etmiştir.

Tolstoy, 1837 senesinde Moskova'ya gitmiştir. Fakat çok zaman geçmeden babası vefat etmiş ve bu suretle Tolstoy yetim kalmıştır. Bu elim hadiseden sonra yetim çocukların refakat hâlinde yaşadıkları bir malikâneye gitmiştir. Tolstoy, 1840 senesine kadar bu malikânede ikamet etmiştir. Tolstoy'un muharrirliğe nasıl başladığı da önem teşkil etmektedir:

“...Tolstoy, para kazanmak maksadıyla yazmamıştır, o yazmak hevesi ve arzusu tevellüt ettiği ve canı istediği ve kendi düşüncelerini söylemek ihtiyacını hissettiği zamanlarda yazmıştır. Tolstoy, cemiyet-i beşeriyenin refah ve saadetini düşünmüş bir mütefekkindir. Edebiyata dair musahabelerde bulunmayı da sevmemiştir.”

Tolstoy, bu malikânede kaldığı sıralarda *Kazaklar* adındaki ünlü romanını yazmıştır. Bu roman onu, zamanının en meşhur muharrirlerinden olan Turgenyev ve Gonçarov seviyesine yükseltmiştir. Zakir Kadiri Ugan'ın ifade etmiş olduğu gibi

⁸⁵ Zakir Kadiri Ugan, “Tolstoy”, **Hayat**, Sayı 93, 6 Eylül 1344, s. 5-7.

Tolstoy, tahlillerindeki muvaffakiyet ve hayata nüfuz etme tarzıyla pek çok muharrir tarafından takdir edilmiştir. Tolstoy, 1855 senesinin Ağustos ayında *Sivastopol Hikâyeleri*'ni yazmıştır ve bu eser Tolstoy'a Rus muharrirleri arasında mühim bir mevki kazandırmıştır. Tolstoy bu tarihten on iki sene sonra pek kıymetli olan *Harp ve Sulh* nâmındaki romanını yazmıştır, malum olduğu cihetle Tolstoy'un bu eseri Rus edebiyatının en mümtaz bir eseri olmakla beraber, Tolstoy'un Avrupa ve Amerika'da şöhret kazanmasını sağlamıştır.

Tolstoy, çeşitli edebî zümrelerle karşılaşmaya başlamıştır. Bu zümrelere karşı kalbinde bir nefret hissetmiştir. Bunu müteakip Tolstoy, 1857 senesinde kimseyle görüşmeden Avrupa'ya hareket etmiş bir buçuk sene devam eden bu seyahat esnasında Almanya'da, Fransa'da, İngiltere'de, İsviçre'de ve İtalya'da bulunmuştur. Münekkidin ifade etmiş olduğu üzere Tolstoy, bu Avrupa ülkelerine karşı olumsuz düşüncelere maliktir.

“O, hiçbir eserinde Avrupa hayatına dair methiyeler söylememiş ve yazmamıştır. Avrupa medeniyetini örnek olarak zikretmemiştir. Tolstoy'un Avrupa hayatında görmüş olduğu kusurların biri sınıflar ve zümreler arasındaki muvazenesizliktir. Tolstoy bunu kısmen bazı hikâyelerinde ifade etmiştir. Avrupa'da Tolstoy'u alakadar eden şey yalnız amele ve fakir sınıfların seviyesini yükseltmek maksadı ile tesis edilen halk maarif müesseseleri olmuştur. O, bu sahada Almanya'da amelî ve nazari tetkikat sahasında çalışan mütehassıslarla temasta bulunmuştur. Almanya'da bulunduğu zaman Almanların maruf ricalinden ziyade, halkçılık sahasında çalışan kişilerle alakadar olmuştur.”

Bir süre sonra Tolstoy Rusya'ya avdet etmiştir. 1860'lı yıllarda Rusya'da demokratik fikirler inkişaf etmiş ve umûmiyetle Rus demokrat muharrirler, köylü ve ameleye yardım etmeyi vazife addetmişlerdir. Tolstoy'un *Savaş ve Barış* romanı, imparatorlardan başlayarak bütün sınıfları, muhtelif rütbedeki askerleri nazarıdikkatten geçirmiş ve Rus kavminin bütün hâletiruhiyesini göstermiştir. Ugan'ın ifade etmiş olduğu gibi bu muazzam romanın ehemmiyeti, ihtiva ettiği felsefi ve içtimai fikirlerden ziyade, tam ve mükemmel ifade edilmiş olan fikirlerin gerçekçi, samimi ve düşünerek okuyan her okuyucu için anlaşılır olmasından kaynaklanmaktadır. Tolstoy'un en mühim eserlerinden biri olan *Anna Karenina*,

Tolstoy'un uzun süren edebî hayatının bir intikal devresini gösterir ve bu eserde eskilerde görülen şenlik ve şetaret gözükmemektedir.

Tolstoy'un romanları pek çok Avrupa lisanına tercüme edilmiştir. Onun eserleri, medeni milletlerin insanlarına nakil ve tercüme edilmiştir.

“Rus lisanıyla Tolstoy hakkında yüzden fazla makale, risale ve eser yazılmıştır. Tolstoy'a dair Almanca yirmi, Fransızca on bir, İngilizce on sekiz, İsveççe beş eser yazılmıştır. Avrupa gazete ve mecmualarında yazılan makale ve tettebular toplanarak ayrı bir Tolstoy mecmuası neşredilmiştir.”

“Yıl Dönümü Münasebetiyle: Tolstoy”⁸⁶ başlıklı makalede, Tolstoy'un hayatına, fikirlerine ve eserlerine dair birtakım değerlendirmeler ortaya konmuştur. Makalenin daha başlangıcında, Tolstoy'un ne kadar büyük bir edip ve filozof olduğu ifade edilmiştir:

“Victor Hugo, *“Büyük adamlar asırlarının temsili ve insanlığın medariiftiharıdır,”* der. Filhakika, fikir ve ilim dünyası ortasında bir güneş gibi yükselerek hararet ve nurunu bütün dünyaya gösteren ve hissettiren büyükler, insanlığın medariiftiharı ve beşeriyetin müşterek malıdır. Bunların kalemi ve fikirleridir ki hayat ve istikbal denilen karanlık yolda, bütün beşeriyete bir ışık ve rehber olmuştur. Elyevm, bütün fikir ve ilim dünyasının derin bir tevazu içinde yıl dönümünü takip ettiği Rus edibi Tolstoy, geçen asrın en büyük edip ve filozoflarından biridir. Kendisi Rusya'nın en asil ve eski ailesine mensuptur.”

Tolstoy'un ataları, Rusya tarihinde mühim rol oynamıştır. Tolstoy, bunları romanlarında tamamen yaşatmıştır. Bir muharebede yaralanan amcazadesi ve anne babası, *Savaş ve Barış* romanının en canlı tiplerindendir. Tolstoy'un küçük yaşta kaybettiği annesinden aldığı, tevazu ve harikulade zekâ gibi birtakım meziyetleri vardır.

Çok genç yaşta öksüz ve yetim kalan Tolstoy'a ve kardeşlerine bir süre halaları bakmıştır. Tolstoy, halalarından da çok şey öğrenmiştir. Tolstoy, sevmek faziletini kendisine telkin edenin küçük halası olduğunu söylemiştir. Tolstoy'un büyük halası ise misyoner ruhlu bir kadındır ve bütün vaktini dua etmekle

⁸⁶ İmzasız, “Yıl Dönümü Münasebetiyle: Tolstoy”, **Fikirler**, Sayı 27, 15 Teşrin-i Evvel 1344, s. 10.

geçirmektedir. Münekkitler, Tolstoy'un geçirdiği bu zorlu hayat mücadelesinin, onun karakterinin ve fikir dünyasının oluşumunda önemli bir yeri olduğunu ifade etmişlerdir:

“Bu samimi ve mütevazı insanların Tolstoy üzerinde derin tesirler bıraktığını ve bu derin ve feragatli muhabbetin, onun ruhuna ilk iman tohumlarını attığını kimse inkâr edemez. Gençlikte ekilen tohumlardır ki ihtiyarlıkta mahsulünü verecektir.”

Tolstoy, Moskova'da kısa süreli bir tahsil hayatı görmüştür. Tolstoy, tahsil zamanında kararsız, ümitsiz ve tamamen perişan bir hâlde idi. Münekkitler, onun bu devirdeki ruh hâlini şu şekilde ortaya koymuştur:

“Dimağı ise muhtelif emel ve endişelerin tutuştuğu bir volkan idi. O zamanda her kanaatin esiri bulunuyor, her mesleğe giriyor veya girmek istiyordu. Bu zamana ait hatıratında, “*Bu zamanda hiçbir şeye inanmıyordum. İnanmak istediğim şeylerin de mahiyetine nüfuz edemiyordum. Binaenaleyh gelişigüzel ve tamamen hayvani bir hayat yaşıyordum.*” demektedir.

Tolstoy bu durumu çeşitli maddeler altında sıralamıştır: kararsızlık, itimatsızlık, telaş ve heyecan, manasız hicap, neşesizlik ve düşüncesizlik.

Tolstoy bu zamanda garbın ciddi eserleriyle temas etmeye başlamıştı. Ciddi bir eser olarak ilk defa, Jean-Jacques Rousseau'nun *İtiraflar* adlı eserini okumuş ve bu eser karşısında parlak ve geniş bir ufka açılmıştır. Tolstoy'un yazdığı ilk felsefi eserde Rousseau'ya ait bir tetkik ve tahlil vardır.

Münekkitlerin değindiği ortak noktalardan biri de Tolstoy'un köylülere karşı derin bir muhabbet duymasıdır. Tolstoy, köylülere yardım etmek amacıyla onların muallimi olmayı bile tasarlamıştır. Bazı münekkitler, onun darülfununu bu maksatla terk etmiş olduğunu öne sürmüşlerdir. Münekkitler, köylünün batıl itikatları, yeni bir hayata ait gaflet ve cehaletleri, çirkin alışkanlıkları nedeniyle Tolstoy'un köylülere duyduğu ilgi ve alakanın azaldığını ifade etmişlerdir.

Tolstoy, ruhen yorgun bir hâldeyken 1851 yılında kardeşinin bulunduğu Kafkas Ordusu'na ilhak etmiştir. Kafkas Dağları, yeni manzaralar, güzel hava, güzel ufuklar Tolstoy'un ruhunda derin heyecan ve intibalar bırakmıştır. Layemut eserlerinden biri olan *Sivastopol Hikâyeleri*'ni orada yazmıştır. Tolstoy'un gittiği

yerlerde şahit olduğu olaylar, onun ruhunda derin izler bırakmıştır. Onun eserlerindeki çarpıcı vakalar, gerçekçi imajlar ünlü Rus muharririn dünyada şöhret kazanmasını sağlamıştır.

“Tolstoy, bu zamanda yavaş yavaş yükselen bir kuş gibi şöhret dağının tepesine çıkıyordu. Oradan bütün dünyaya bakacak, cemiyetin bütün hayat ve sefaletini görecekti, oradan bütün insaniyete hitap edecek layemut eserlerini yazacaktı. Az bir zamanda askerlikten de nefret etti. Kırım Savaşı’nda şahit olduğu kanlı manzaralar asi ruhunda derin bir akis tevellüt etti. Bu faciayı tespit eden hatıratında:

Bu geniş ve güzel dünyada bu hudutsuz ve yıldızlı sema altında, insanlar daha rahat yaşayamazlar mı? Fenalık yapmak hissinin, bu hayvani ihtirasın insan kalbinde nasıl yer bulduğuna hayret ediyorum. Dünyada ne kadar insan varsa o kadar hodbinlik var, hodbinlik, hodbinlik... Mezarın kapısında bile hodbinlik.”

Tolstoy, zamanın fikirlerine olduğu kadar münevver ve ediplerine karşı da büyük bir nefret duymuştur. Bunlarda en ziyade tenkit ettiği ve noksan bulduğu meziyet, bunların kendilerini beşeriyetin mürşidi addetmeleri ve onların hayata ait telakkileri idi. Tolstoy ise umûmiyetle kabul olunan her fikrin muarızı idi. Kendi kanaati ve fikirleriyle zamanın bütün efkâr ve kanaatlerine karşı duruyordu. Tolstoy, edipler için, “*Eminim ki bu adamlar fena, karaktersiz ve ahlaksız insanlardır. Askerlik hayatımda tesadüf ettiğim insanlar bunlardan daha yüksektir.*” demiştir. Tolstoy etrafına duyduğu bu menfî düşüncelere rağmen, sanatla ve edebiyatla da yakından ilgilenmiştir.

“Sanat onun ruhunda büyük bir yangın hasıl ediyordu. Biraz sonra bu yangının alevleri bütün dünyaya ziya verecekti. Edebiyatla daha yakından alakadar olmak için askerlikle tamamen alakasını kesti.”

Tolstoy’un Avrupa’da şahit olduğu vakalar, onun düşünce dünyasını da etkilemiştir. Bu Avrupa seyahati Tolstoy’un ruhunda derin akisler uyandırmıştı.

“Avrupa’ya uzun seyahate çıktı. İsviçre’de, Fransa’da, Almanya’da uzun müddet kaldı. Bu zamanda garip bir hâletiruhiyenin tesirindeydi. Beşerin tekamül safhalarını tetkik etmek, medeniyet kelimesinin ifade ettiği manayı Avrupa’da yakından görmek istiyordu. Bir gün, bir tesadüf neticesinde Paris’te

bir idam vakasına şahit olması üzerine medeniyet itikadının, Batı'da bir hayalden ibaret olduğunu söyledi. “Bir başın vücuttan koparıldığını gördüğüm zaman anladım ki her şey manasızdır.” Tolstoy, “Bu adi şeyin makul ve mantıki olduğunu bütün dünya iddia etse, ben yalnız başıma aleyhtar kalırım,” diyordu.

Tolstoy, köy yaşantısını da gelişmiş şehirlerdeki hayatı da yakından görüp tetkik etme imkânı bulmuştur. O, köylülerin cahillikten kurtulması için bir rehber ihtiyacı duyduklarını ifade etmiştir. Tolstoy, bu sıkıntılı zamanlardan sonra bir süre sükûnet bulmuştur. *Fikirler*'de, ünlü Rus yazarın hayatına ve fikirlerine dair çeşitli makaleler yayımlanmaya devam etmiştir. Tolstoy'un evliliği, eserlerini hangi şartlar altında yazmış olduğu, tetkik edilen mevzulardandır. Büyük edip, huzur ve neşe ile dolu yeni bir hayata dâhil olmuştur.⁸⁷

İzdivacının ilk günlerini sebepsiz fakat nihayetsiz bir saadet olarak tasvir eden Tolstoy, sükûnetini temin eden ilk günlerde geniş tahayyülât ve aşkın sarhoşluğuyla, büyük bir kudrete erişmiştir. Bu sıralarda Tolstoy, en büyük eserlerinden biri olan *Bir Evliliğin Romanı* adlı eserini ortaya koymuştur. Tolstoy, bu romanını yazarken, evliliğinin ilk yıllarındaki derin ve hoş intibalardan da yararlanmıştı. Tolstoy'un edebiyata çok meraklı olan karısı Madam Tolstoy, eşinin söylemiş olduğu gibi hakiki bir muharrir olmaya adaydır. O, Tolstoy ile birlikte çalışmış, onun söylediklerini yazmış ve müsveddeleri temize çekmiştir.

“Söylediklerine göre Madam Tolstoy, *Savaş ve Barış* romanını yedi defa tebyiz etmişti. Bundan maada Tolstoy'u içtimai hayatla uğraşmaktan menettiği gibi Tolstoy, evlendikten sonra belli bir zaman için mektebi de terk etmişti. Bu tehhülün tesiriyle Tolstoy birkaç sene zarfında hiç yaşamadığı bir saadet ve ruhi sükûnete nail olmuştu. Yeni hayatı, onu kucaklayan kadının his ve şefkati, Tolstoy'un dehasına kanat vermiş, büyük kuşlar gibi hayalâtının geniş ve uçsuz ufuklarına yükselerek neşe, aşk ve saadetten yarattığı başka bir âleme, yalnız hülyaların varabileceği meçhul ve esrarlı bir cihana gitmişti. Orası his dünyasıydı. Tolstoy bunun fevkinde bir kartal gibi sakin ve seri uçuyordu.”

⁸⁷ İmzasız, “Tolstoy”, *Fikirler*, Sayı 28, 1 Teşrin-i Sani 1344, s. 5.

Tolstoy, yazılan bütün romanların muazzam bir abidesi olan *Savaş ve Barış* adlı eserini de bu senelerde yazmıştır. Münekkidin söylemiş olduğu gibi bu roman, bulut altından çıkan bir güneş gibi Tolstoy'un şöhretini bütün gezegenlere yaymıştır.

Savaş ve Barış romanından dört sene sonra *Anna Karanina* intişar etmiştir. Bu roman Tolstoy'u tüm dünyanın layemut simaları meyanına yükseltmiştir. *Anna Karanina*, Rusya'da derin tesirler bırakmış ve söylendiğine göre bir milyon nüsha satılmıştır.

“Bu iki eser sade birer roman değil, fikir hayatının ve asrımızın gelecek asır ve nesillere, asrımızın nâmına ithaf edilen kusursuz iki sanat abidesi idi. Dünyada bir insan kaldıkça bunlar okunacak, kıymetlerini kaybetmeyecektir. Çok yazık ki, Madam Tolstoy ile Tolstoy'un mutlu evliliği çok sürmedi. Seneler, birer tespih tanesi gibi yekdiğerini takip ettikçe hülya çiçekleri solmaya, büyük edibin senelerden beri ruhunu kasıp kavuran aşk fırtınası şiddetini kaybetti. Sonbaharda olduğu gibi hayatının ufuklarında bulutlar ve kalbinde derin inkisarlar baş göstermeye başladı. Eski buhranlar yeniden şiddetlendi. Kalbinde uyur gibi duran birçok arzular ilkbahar çiçekleri gibi büyümeye, canlanmaya başladı.”

İnsanların adilik, haksızlık, adaletsizlik ve yalandan örülmüş bir ağ içinde meyus, aç ve takatsiz bir hâlde yaşadıklarını gören Tolstoy, kalbinde bu duruma karşı şiddetli bir buhran ve daha şiddetli bir isyan duymuştur. Milletin cehaleti, hayvani hayatı ve bunun ıslahı çaresi, Tolstoy'un ruhunda müphem ve hayli müşkül düğümler hasıl etmişti.

Bu senelerde Goethe ve Homeros'u okumuş olan Tolstoy, bu iki ismin etkisinde kalmıştır. Münekkitlerin ifade etmiş olduğu üzere, Homeros'un *İlyada* adlı eseri, Tolstoy'un ruhunda o kadar derin teessürler yapmıştır ki ünlü Rus muharrir, Rumca öğrenmek hevesine kapılmıştır.

“Tolstoy, kendisini eski Rumcayı öğrenmeye sevk etti. Bu defa da bütün işlerini bıraktı, sabahtan akşama kadar yalnız Rumca'ya çalışıyordu. İhmal edildiğine şahit olan Madam Tolstoy, bu buhranın geçeceğini ümit ediyor, uzun bir geceyi andıran bütün hayatı ise sonu gelmeyen bir intizarla geçiyordu. Fakat Tolstoy'un bir arzusunu diğer bir arzu, bir buhranını yekdiğerine merbut halkalar gibi diğer bir buhran takip ediyordu.”

Madam Tolstoy, Tolstoy’a yazdığı bir mektupta şöyle söylemiştir:

“Rumca’ya o kadar dalıyorsun ki hasta olacaksın. Hayata ve bana karşı ihmalkâr ve lakaytsınız. (...) Bu lisana ölü lisan denilmesi boş değilmiş. Çünkü onunla meşgul olanları öldürmekten başka bir şey yapmıyor.”

Şiddetli bir azim, taşkın iradenin çerçevelediği büyük insanlara has sebat sayesinde Tolstoy Rumcayı öğrenmeye muvaffak olmuştur. Büyük muharrir, Rumcayı öğrenmedikten sonra münevver olmanın imkânı olmadığını ifade etmiştir. Münekkitten öğrendiğimize göre, Tolstoy’un içinde zaman zaman şiddetlenen bir mektep arzusu kalmıştı. Bunun için de o, tekrar mekteple meşgul olmaya başlamıştır.

Tolstoy’un hayatın karşısında mütereddit kalışı, onun ruhunu, aklını, yüreğini çeşitli ıstıraplarla doldurmuştur. Gittiği yerlerde karşılaşmış olduğu problemler, sosyal sınıflar arasındaki farklılıklar, dünyadaki adaletsizlik Tolstoy’un içindeki sıkıntıları daha çok arttırmıştır. Bütün bu sıkıntıların yanı sıra bir de Madam Tolstoy ile yaşadığı anlaşmazlıklar gittikçe kuvvetlenmiştir. Yine bu makalede ele alınan bir diğer nokta, Tolstoy’un hiçbir şeyin fayda vermediği ıstıraplı kalbine, daha müşfik yollar aramasıdır. Tolstoy ruhunun engin ufuklarını, dinin vaatlerinin ve safiyane heyecanlarının dolduracağını zannetmişti.

“Tolstoy, ruhunda hiçbir şeyin söndüremediği bir iş görüyor. Bu işe bir orman yangını gibi mütemadiyen genişliyor, kızgın alevler ruhunun bütün ufuklarını dolduruyordu. Aradığı Allah’ı bulmak ve cahil dindarların saffetini ve safiyetini yaşamak için kiliseye devama başladı. Bütün dinî merasimlere iştirak ediyordu. Fikrî hayatının bu lüzumsuz ve manasız merasimi de gayet şedit isyanına rağmen kalbinin inanmak ihtiyacı karşısında körü körüne ibadete devam ediyor. Ve bu masumane muhabbetin bir gün kendisini aradığı Allah ile karşılaştıracığını ümit ediyordu. Kiliselerde verilen ekmekle şarabın Hazreti İsa’nın vücut ve hakiki kanı olduğuna inanması için tazyik edildiğini ve menfur bir müsamahasızlıkla karşılaştığını hissettiği zaman dinî hayatın bütün zincirlerini bir anda kırmakta tereddüt etmedi. Dine hiddetle ve nefretle tekme attı. Bu maksatla din aleyhinde büyük bir eser yazdı, kilise ile alakasını kestikten sonra: “*Eminim ki bugünkü din muzır ve manasız bir yalandan başka bir şey değildir,*” demişti. Refikasını ise tamamen ihmal etmişti. Ona yabancı bir varlık, hayat yolunda istediği gibi ilerlemesine mâni olan bir engel, omuzlarına yüklenen bir ağırlık ve lüzumsuz bir fazlalık nazarıyla bakıyordu.”

Tolstoy 1882 senesi kışını Moskova’da geçirmişti. Mustarip ruhunun burada şifa bulacağını zannetmişti. Fakat bu esnada, nüfus sayımına kâtip sıfatıyla iştirak etmesi, büyük şehirlerdeki sefaleti yakından görmesini sağlamıştır. Medeniyetin bu gizli yanını görünce, ağlamaya ve çırpınmaya başlamıştı. Sefaletin çamurları içinde yaşayan halka ait şahit olduğu manzaraları, o hayvani hayatı bir fotoğraf gibi tespit etti. İtina ile hastalık arayan bir doktor gibi bu sefaleti tevellüt eden sebepleri araştırdı. Vardığı neticeler şunlardır:

“Zenginler, onların lüks hayatı... Ben ve benim mensup olduğum zengin sınıflar hiç çalışmadan başkalarının alın teriyle meydana getirdiği servete sahip bir şekilde, zevk içinde yaşıyoruz. Tembellik, fenalık ve sefaletin anasıdır. Kimse kimsenin hakkını yememeli, herkes çalışıp ekmeğini kazanmalıdır.

Tolstoy, hükümeti, kendi menfaat ve maksatlarını temin gayesiyle insanları soymak ve esaret altında bulundurmak için teskin eden öldürücü bir kuvvet diye tasvir ediyordu.”

Fikirler’de “Tolstoy: Hayatı, Fikirleri, Eserleri” başlıklı makalede Tolstoy’un hayatına, fikir dünyasına ve sanat görüşlerine dair son bir yazı neşredilmiştir.

“Tolstoy’un büyük ruhu, akan bir nehir gibi hayat yolunda nerede bir set bulursa ona çarpıyordu. Her arzu onun kalbinde şedit bir ihtiras hâlinde doğuyor ve neticesi ne olursa olsun bunun fiile çıkmasına son derece ehemmiyet veriyordu. Bu arzuların en kuvvetlisi ve en tesirlisi Rus köylüsünün hayatını değiştirmek, onu daha insani bir hayata yükseltmekti. Bunun içindir ki mekteple yakından alakadar oluyordu.”⁸⁸

Madam Tolstoy, Tolstoy’u yakından müşahede etmekten geri kalmamıştır. Bu sıralarda yazmış olduğu bir mektupta şunları söylemiştir:

“Tolstoy daima çalışır. Heyhat. Daima dinî münakaşalar yazıyor, o kadar çalışıyor, o kadar yoruluyor ki başının ağrıdığını hissediyor. Bütün bu çalışmalar bugünkü kilisenin İncil prensiplerine uymadığını ispat etmek için. Halbuki bununla Rusya’da alakadar olacakların miktarı on kişiyi bile geçmez. Fakat elimden hiçbir şey gelmiyor. Binaenaleyh yegâne temennim, bir hastalık gibi olan bu arzusunun da çabuk geçmesidir.”

⁸⁸ İmzasız, “Tolstoy: Hayatı, Fikirleri, Eserleri”, **Fikirler**, Sayı 30, 30 Teşrin-i Sani 1344, s. 6.

Tolstoy'un bir süre sanattan ve edebiyattan uzak kalması Rus ve Avrupa ediplerini müteessir etmiştir. Tolstoy, hayatının bir döneminde tanışmış olduğu Turgenyev'den tekrar sanat hayatına dönmesi için bir mektup almıştır. Tolstoy, kendisine yapılan samimi ikaz seslerine şu şekilde karşılık vermiştir:

“Eminim ki hayatım, aklım, irfanım insanları tenvir için bana verilmiştir. Bir insanın iktidar ve irfanı bir ateşten başka bir şey değildir. Bu ateşi yüksekte tutmalıyız ki herkes müstefit olsun.”

Bu makaleden öğrenmiş olduğumuza göre, Tolstoy'un sanatı inkâr etmesi, sanatı hakiki şekilde görmek istemesinden kaynaklanmaktadır. O, zamanının ediplerini sanatının meddahı addetmiş ve sanatını bu hayatın sesi telakki etmişti. Tolstoy, bir eserinde bu konudaki fikirlerini daha ayrıntılı bir şekilde ortaya koymuştur:

“Sanat ve ilmin hakiki büyüklüğü hiçbir şarta tabi olmadan hakiki vazifeleri ifa ettiği zaman görünür. Bunun mayasını ise fedakârlık teşkil eder. İnsanlara fikir ve dimağlarıyla hizmet etmeye davet edilenler, bu vazifeyi yerine getirirken büyük ıstıraplara düşer olurlar. Zira fikrî hayat yalnız ıstırap ve azap içinde doğar. İstırap ve fedakârlık sanatkârın mükâfatıdır. Zira bunların gayesi insanların saadetidir. Bütün insanlar bedbahttır. Sanatkârın vazifesi insanları sefilane hayattan, çamurdan kurtaracak şeyleri bulmak ve yazmaktır. Bu hayat ve heyecanı yaşayan bir edibin yaşadığı müddetçe mesut olması ihtimali var mıdır?”

Tolstoy'un sanata ait tenkitleri yalnız edebiyata münhasır olmamıştır. Sanatın diğer şubelerini de tetkik etmiştir. Tolstoy, devrindeki sanatkârları bir sınıfa hizmet eden ve türedi güruhu olarak addetmiştir. Sanatı da bunların tatsız ve solgun sesleri diye nitelendirmiştir. Tolstoy'un bazı edipler hakkındaki düşünceleri şu şekildedir:

“Asrımızda sanat denilen şeyler hakikatte realizmin münfesih eserleridir. Hugo'nun, Dostoyevski'nin eserleri müstesna olmak üzere bugün sanatın kanadı altında yaşayan diğer eserler hiçbir kıymeti haiz değildir.”

Tolstoy, Rousseau gibi imansız bir hırsla her şeyi yıkmıştı. Fakat kendini Rousseau'dan tefrik eden meziyeti, yıktığı harabeler üzerinde yeni sanat abidelerinin

nasıl kurulması gerektiğini de izah etmesidir. Tolstoy’a göre sanat, hakiki hislerin izahıdır. Sanatkâr ancak bu hayatı yaşadığı zaman sanatını ifa edebilir. Hakiki hayat sahnelerinden yararlanamayan sanatkârlar Tolstoy’a göre hiçbir zaman, layemut eserler ortaya koyamamıştır. Ona göre sanatın amacı dünyada muhabbeti hâkim kılmaktır.

“Tolstoy’un şehirlerden uzak olarak köylüler arasında yaşaması, ona halk gibi düşünmek itiyadını vermişti. Köylüler gibi konuşuyor, onların şivesini tercih ediyor, hoşuna giden bir fikri birçok defalar tekrar ediyordu. Zamanın bir edibine yazdığı bir mektubunda şöyle diyordu: *“Lisanımın ve yazımın tarzını değiştirdim. Halkın lisanı, bir şairin izah etmek istediği bütün inceliklere sahiptir. Onun için bu lisanı çok seviyorum.”*

Tolstoy, yalnız sanatı ve sanatkârları tenkit ile iktifa etmemiş, cemiyete hâkim olan fikirlere de şiddetle karşı çıkmıştır. Rusya’da o sıralarda moda olan liberalizmin de şiddetli bir aleyhtarı kesilmişti. Bir Amerikan gazetesinin liberalizm hakkında sorduğu suale cevaben göndermiş olduğu telgrafta şunları söylemiştir:

“Son zamanlarda Hristiyanlığın inhitatı yeni ve batıl itikadın doğmasına sebebiyet verdi ve milleti daha ziyade felakete sürükledi, bu ise ekalliyetin ekseriyete tahakkümünden başka bir şey değildir. Millet intihabat ile hiçbir vakitte iradesini izhar edemez.”

Bu makalede görmüş olduğumuz üzere Tolstoy, ilmin istikbaline ve beşeriyet için daha tabii ve ıstırapsız bir hayat tesis edeceğine ait iddiaları da acı bir şekilde istihza etmiştir. Tolstoy inkılapçıları da tenkit etmiştir. Bilhassa şiddete müracaat suretiyle inkılaba taraftar olanlara karşı, dinmeyen bir öfke duymuştur. Bunları, yeni taassubun tehlikeli silahları, öldürücü âlimleri, mağrur ruhları olarak tasvir etmiştir. Tolstoy’un inkılapçılara karşı taarruzu, inkılabı istememesinden değil, bilakis onu fazla arzu etmesinden kaynaklanmıştır. Fakat onun istediği inkılap farklı olmuştur. O, inkılabın kendi kendine yetmesini, şiddetten uzak bir şekilde meydana gelmesini arzu etmiştir. Bunun için de Tolstoy, her türlü şiddetin, baskının, adaletsizliğin muarızı olmuştur.

Sadrettin Rahmi'nin "Tolstoy"⁸⁹ başlığı altında yayımlanmış olan makalesi, Tolstoy'un hayatına, eserlerine ve fikirlerine ışık tutmaktadır. Sadrettin Rahmi, makalesinin daha bidayetinde şunları söylemiştir:

"Çok küçük mevzular tıpkı çok büyük mevzular gibi güçtürler. Kendisine dair bilgimiz az olan birini anlatmak ne kadar müşkülse, hakkında pek çok şey bildiğimiz birini anlatmak belki daha zordur. Bolluk şaşkınlığı zaruret şaşkınlığından fenadır."

Sadrettin Rahmi, Tolstoy'un, dimağına hücum eden fikirleri takip etmeye çalıştığını ifade etmiştir. Tolstoy'un bizatihi kendisini tasvir eden birkaç nokta üzerinde durmak gerekmektedir.

"Ayyaş ve sofı, asker ve sulhçu, avcı ve hayvanlar hamisi, Avrupalı ve Asyalı, dünya matbuatı muhabirlerine umûmi beyanatta bulunan muharrir ve fotoğrafçılar sırası önünde rençberleri takdis eden havari, zengin ve fakir, ihtilalcı ve aile reisi, kont ve köylü, hayata tapan bir putperest ve Sen Sinod'un defnetmek istemediği bir Hristiyan."

Bu ikilikler onda gösteriş değil, bilakis onun en hakiki hâlidir. Tolstoy, gençlik hatıratında nazarıdikkati çeken ifadelerde bulunmuştur:

"Herkesin beni tanınması ve sevmesini isterim, isterim ki yalnız adımlı işitmekle herkes hayret etsin ve bana hürmet beslesin. Tolstoy, bir taraftan da kendisini beceriksiz, tembel, hafif meşrep, ahlaksız, budala, hatta çirkin buluyor ve şunu yazıyor: Anladım ki dünyada bana, benim gibi insana, benim gibi geniş burnu olan, bu kadar kalın dudağı, böyle küçük gözleri olan insana saadet yoktur. Bu hiçbir mana ifade etmeyen çehre ve gevşek, biçimsiz ve asaletten mahrum çehre, bu koca, kaba el ve ayaklar adı bir mujik (Rus köylüsünü) hatırlatıyor.

İşte sonraları da onun derununda gurur ve tevazu, hodbinlik ve mahviyet, sevk-i tabii ve şuur, his ve fikir, garp ve şark, madde ve ruh, varlık ve yokluk, şeytan ve Allah, sanat ve din böylece yekdiğerine kaynamış, ayrılması imkânsız bir surette mücadele ediyor, güya kadim din efsanelerindeki iyi ve fena, nur ve zulmet, kış ve yaz gibi..."

Bütün bu tezatlıklar pek çok münekkit tarafından eleştirilmiş ve manasız bulunmuştur. Ancak bir süre sonra bu zıtlıkların, hayatın içinde normal addedildiği

⁸⁹ Sadrettin Rahmi, "Tolstoy", **Yeni Fikir**, Sayı 38, 12 Ağustos 1344, s. 22-25.

fark edilmiştir. İnsanların hisleri ve düşünceleri bir zamanlar zannedildiği gibi kat'i olmaktan çok uzaktır. Münekkidin hayatın içindeki tezatlıklar hakkında söylemiş olduğu ifadeler nazarıdikkati çekmektedir:

“İnce nazik görünen hareketler sadece kurnazlıkla yapılan kabalıklardır. Kuvvetler yekdiğeri üzerine müteakıl tesir icra ederler ve o kadar süratle şekillerini değıştirirler ki çok defa mahiyetlerini tanımak bile kabil olamaz. Tabiatıta çok soğuk bir cismin parmağımızı yaktığını duyduğumuz gibi çok sıcak cismin de hararetini hissedemeyiz, bunun gibi derunumuzdaki tezatlar da bir noktada yekdiğerleriyle birleşirler.”

Tolstoy'un ikiliğini bu nazardan mütalaa edersek o zaman mücessem bir tek varlığa şahit oluruz. O bir vakit insaniyeti nefsinden çok uzak hissetmişti. Bir süre sonra tüm insanların kardeş olduğunu ifade etmiştir. Talebelik hayatında Kazan'ın şen günlerinin bütün güzelliğini beş hissiyle birden benimsediği hâlde, sonradan yazdığı *Kreutzer Sonat* adlı romanında izdivacın tabiatını inkâr etmiş ve insanlara bekarlık, kısırlık tavsiyesinde bulunmuştur. Beşeriyeti kendi arzusuyla intihara sevk etmiştir.

“Bir zaman Sivastopol Kuşatması'nda genç topçu zabiti olarak kanlı mücadelelerin seyrine doyamaz, harp için büyük bir arzu duyarken, *Harp* ve *Sulh* adlı romanında dünyanın en büyük askeri dehası olan Napolyon'u tahkir ediyor, ataleti, sulh ve sükûneti yükseltiyor ve babasının katilini vuran bir delikanlıyı şiddetle tenkit ediyor, bir vakit, yalnız hayatı seviyor, sonra "İlyiç İvan" olarak doğmanın gayesini mahvolmakta buluyor, yine bir zaman sanat ve sanatkârlık zevkini son katresine kadar içmek isterken zaman geliyor ki sanatı dine feda ediyor ve Shakespeare'i dördüncü derece bir istidat olarak zikrediyor, fakat ruhiyat noktânazarından bu itikatlarının hiçbirini diğerinin zıddı değil, bilakis mütemmimidir.”

Tolstoy'un hayatına dair ortaya konulmuş olan tetkikatlar önem arz etmektedir. Onun hayatı, eserleri üzerinde de etkili olmuştur. Karısıyla birlikte nasıl bir hayat sürdükleri, bu makalenin de başlıca mevzularından biridir.

“Madam Tolstoy, kocası eserlerini yaratırken daima yanında kaldı. Tolstoy'un tekrar tekrar yazdığı eserlerini, romanlarını o tanzim ve tebyiz etti. *Savaş ve Barış*'ı yedi kere yazdılar. Şairle havarinin bir tasta su içmeyeceğini o pekâlâ

biliyordu. Havari optimisttir, tekamüle inanır, nazariyat yürütür ve sevdiklerine dünyayı ihsan etmek ister. Halbuki pesimist olan şair harîs, karakteristik bir mahluktur. Hayatından ancak hisleriyle haberdar olur. Ancak zevkini, hayvani hissini tatmin ettiği için hayat onu alakadar eder. Birincisi tam bir Hristiyan, diğeri putperest tipidir. 1874'te Tolstoy'un hayatında emsalsiz bir ihtilal çıktı. Hayatının manasını merak ediyordu. Yazı kendisini bıktırmıştı. Her şeyden evvel yatak odasındaki ipi ortadan kaldırdı. İntihara mâni olmak için. O sırada karısı şunları kaydediyor: "Artık onu hiçbir şey alakadar etmiyor, kudretini hiçlere sarf ediyor" ve onu bütün mevcudiyetini yaratıldığı mesleğe, yani edebiyata sarf etmesi için teşvik ediyor, halbuki o odun kesiyor, çizme diyor, köylülerle münakaşalar yapıyor, Tevrat'ı aslından okuyabilmek için bir Yahudi Hahamından İsrailce öğreniyor ve bu buhran seksen iki yaşına, ailesinden kaçıp bir istasyonda ölünceye kadar devam ediyor."

Tolstoy'un dine bakışı eserlerine de yansımıştır. Sadrettin Rahmi'nin ortaya koymuş olduğu düşünceye göre Tolstoy, sanatkâr olmak itibarıyla ciğerlerine kadar dinsizdir. Hatta nedamet ve istiğfardan sonra yazmış olduğu *Ba'sü Ba'de'l-mevt* adlı romanında bunun izlerini görmek mümkündür. O, şahıslarını birer cisim gibi kalpsiz olarak arz etmiştir ve bunların hoşla gidip gitmemesini okuyucuya bırakmıştır. Kendisi onlardan çok uzak durur, bu suretle bizim şahıslara karşı alakamızı, muhabbet veya nefretimizi son dereceye vardırır.

"Onun muhayyilesinden daha devasa, daha cesur ve canlı bir muhayyile tanımıyorum. Bu yıldızdan yıldıza konarak bize gayr-i mevcut mahlukat hakkında hikâye hazırlayan muhayyile değildir, bunlar ehemmiyetsiz oyuncaklar. Onun muhayyilesi arz üzerinde mümkinat ve hakikat arasında uçar. Milyarlarca hadise ve vaziyet karşısında muhalif şerait tahtında bir şahsın nasıl hareket ettiğini bulur ve kaydeder. O hakikati tahayyül eder ve taklit edilemeyecek yeni hakikatler yaratır. Buna *realizm* diyorlar; halbuki bunun asıl adı *yaratılıştır*."

Tolstoy'un kızı tarafından yazılmış olan ve *Son Saat*'te neşredilen makaleler Tolstoy'un hayatına, fikir dünyasına ve edebî çalışmalarına ışık tutmaktadır. Aleksandra Tolstaya, babası hakkındaki bazı anılarını nakletmiştir.⁹⁰ Tolstoy, uzun bir evlilik hayatından sonra karısını ve çocuklarını geride bırakarak evden uzaklaşma kararı almıştır. Tolstoy, evden ayrılmadan önce çekmecesinde bulunan bütün el

⁹⁰ Aleksandra Tolstaya, "Tolstoy'un Son Günleri", *Son Saat*, Sayı 51, 8 Mayıs 1341, s. 4.

yazılarını, muhafaza etmesi için kızına emanet etmiştir. Aleksandra Tolstaya, babasının evden ayrıldığı güne dair birkaç hatırayı şöyle nakletmiştir:

“Çehresi pespembeydi. Hareketlerinde hiçbir iz görünmüyor, hazırlığını tamamlamaya devam ediyordu. El yazılarını odama götürdüm ve sonra hatıra defterini yanına alıp almadığını kendisine sordum, bana yalnız evet cevabını verdi ve kalemlerini, defterlerini, kağıtlarını yakıt yapmamı söyledi.”

Tolstoy, gitmiş olduğu yerden kızına birkaç mektup yazmıştır. Bu mektuplarından birinde, kızının kendisine birtakım haberler vermesini istemiştir.

“Sevgili yavrum, benim nerede bulunduğumu öğrenir öğrenmez ki herhâlde pek kısa bir zamanda öğreneceksin, uzaklaşmamın nasıl karşılandığını ve kaybım esnasında ne gibi hâller vücuda geldiğini bana bildirirsin yavrum. Ne kadar fazla tafsilat verirsen o derece faydalı olacaktır ve seni o nispette seveceğim yavrum.”

Tolstoy eşine, evden neden ayrıldığını açıklayan bir mektup yazmıştır:

“Herhâlde kalbinde bir elem tevellüt edecek fakat şunu bil ki bundan başka türlü hareket edemezdim. Evdeki vaziyetim gittikçe tahammül edilemez bir hâl alıyor ve hatta almıştır, hiçbirinden bahsetmeyeceğim. Diyeceğim ki artık ben bu tarz hayat içinde yaşayamam ve bundan dolayıdır ki ayrıldım, benim yaptığım, bütün ihtiyarların takip ettiği yolun aynısıdır. Onlar nasıl hayatlarının son dakikalarını yaşamak için gürültülü patırtılı yerlerden çekiliyorlarsa ben de öyle yaptım. Çok rica ederim bu sözlerimi iyi anla. Eğer bulunduğum yeri öğrenirseniz yanıma gelmeye kalkışma, senin gelmen her ikimizin de vaziyetini fenalaştırmaktan başka hiçbir fayda vermez. Emin ol ki kararında hiçbir sözün bir tesiri olamaz, benimle geçirdiğin onca sene namuskârane bir yaşam sürdüğünden dolayı sana teşekkür ederim. Sana karşı olan kusurlarımdan dolayı beni affet, ben de bana karşı yapmış olabildiğin hatalardan, kusurlardan dolayı seni affediyorum.”

Aleksandra Tolstaya’nın ifade etmiş olduğu üzere bu mektup, annesini perişan etmiştir.⁹¹ Tolstoy’un evden ayrıldıktan sonra bir süre daha devam eden bu mektuplaşmalar, *Son Saat*’te iki sayı daha devam ettikten sonra nihayete ermiştir.⁹²

⁹¹ Aleksandra Tolstaya, “Tolstoy’un Son Günleri II”, **Son Saat**, Sayı 52, 9 Mayıs 1341, s. 3.

⁹² Aleksandra Tolstaya, “Tolstoy’un Son Günleri III”, **Son Saat**, Sayı 53, 10 Mayıs 1341, s. 3.

Bu makalelerden öğrenmiş olduğumuza göre Tolstoy, son günlerini hasta bir şekilde geçirmiştir.

İncelemiş olduğumuz dönemde Tolstoy'un hayatı hakkında pek çok makale neşredilmiştir. Bu makaleler, Tolstoy'un hayatına, onun fikir dünyasına, sanatına ve eserlerine dair önemli bilgiler ortaya koymuştur. Dünyanın en tanınmış yazarlarından biri olan Tolstoy, gerek sanat ve edebiyat hakkındaki düşünceleriyle gerek yazmış olduğu romanlarıyla pek çok kişinin nazarıdikkatini çekmiştir.

3.2. Jules Verne Üzerine

Jules Verne, romanlarıyla dünyada pek çok okuyucuya ulaşmış başarılı yazarlardan biridir. İncelemiş olduğumuz dönemde, onun hem hayatına hem de eserlerine dair tenkidî makaleler yayımlanmıştır. Faik Sabri'nin, "Jules Verne: Hayatı ve Eserleri I" başlığıyla yayımlamış olduğu makalede söylemiş olduğu gibi, eserleriyle gençlik üzerinde mühim rol oynamış Jules Verne'i tanımamış olan hiçbir kavim yoktur.⁹³

"Bu asrın insanlarından okuması yazması olan herkes, ister Avrupalı, Amerikalı ister Hintli, Çinli olsun herhâlde Jules Verne'in eserlerinden hiç olmazsa birini görmüş, okumuş yahut ismini işitmiştir. Şimdiye kadar bu kadar âlemşümül bir şöhret hiçbir müellife nasip olmamıştır, filhakika Jules Verne'in romanları yalnız Fransa'da değil dünyanın bütün mütemeddin memleketlerinde milyonlarca okuyucu tarafından okunmuştur ve hâlâ okunmaktadır."

Jules Verne, 1905 yılında vefat edinceye kadar yüz ciltten fazla eser neşretmiştir. Jules Verne, beşeriyetin bugünkü terakki ve tekâmülünü çok evvelden görmüş ve romanlarında bunları bütün teferruatı ile göstermiştir. Otomobiller, balonlar, tayyareler, denizaltılar, müteharrik kaldırımlar onun romanlarında yer almış olan önemli öğelerdendir. Jules Verne, birçok yeniliği daha o senelerde hayalinde yaratmış, büyütmüştür. Okuyucularını kutup memleketlerine, ormanlara, nihayetsiz çöllere götürmüş, dünyanın etrafında gezdirmiştir. Jules Verne, tüm bunların yanı sıra okuyucularına ilmî bilgiler de vermiştir. Eğlenceli, heyecanlı mevzular içinde gençlere faydalı şeyler okutan Jules Verne, yaşlı insanları bile heyecana getirmiştir.

⁹³ Faik Sabri, "Jules Verne: Hayatı ve Eserleri I", **Hayat**, Sayı 69, 22 Mart 1344, s. 9-12.

“Jules Verne’in yazıları dün olduğu kadar bugün de bütün dünya okuyucularını alakadar ediyor. Yeni nesil bugün artık hakikat şekline girmiş, romancının tahayyül ettiği şekillerden daha ileride birçok tatbik sahaları bulmuş olan ilmî terapileri, Jules Verne’in romanlarında lezzetle okuyor.”

Faik Sabri, bu meşhur romancının hakkıyla takdir edilebilmesi için Jules Verne’in hayatını yakından incelememiz gerektiğini ifade etmiştir. Faik Sabri, Jules Verne’in eserlerini okuyan herhangi bir kişinin onu, ilim adamı, mühendis ya da seyyah zannedebileceğini söylemiştir. Jules Verne, riyaziyeden dahi anlamadığını itiraf etmiştir. O, kendisine yöneltilen sorulara vermiş olduğu cevaplarla nazarıdikkati çekmektedir. “*Hayatınızda hiç yamyam gördünüz mü?*” sorusuna, “*Allah esirgesin.*” cevabını vermiştir. “*Hiç devriâlem seyahatine çıktınız mı?*” sorusuna ise, masası üzerindeki sandalyeyi göstererek, “*Yalnız bunun üzerinde.*” şeklinde karşılık vermiştir.

Jules Verne, dört duvar arasından hiç çıkmamış bir muharrir de değildi. Çeşitli yerlere seyahat etmiş, birçok memleketi gezmişti. Fakat gezdiği yerler, kudretli kalemi ile tasvir ettiği payansız ufuklara nispetle hiç mesabesinde idi. O, romanlarındaki olayları tasvir ederken, arzın yerini değiştirmiş, arzdan kamere seyahatler tertip etmiş ve bütün bunları tamamen hatasız bir şekilde istinat ettirmiştir.

“Jules Verne bir fizik mütehassısı, bir riyaziye mütehassısı değildi. O sadece şuradan buradan topladığı bilgilerle malumatını arttıran bir romancıydı. Jules Verne, hikâyelerindeki ilmî bilgileri nasıl elde etmiş olduğunu, bu esaslı malumatları eserleri arasına nasıl sıkıştırdığını sordukları zaman, “*Bunda şaşılacak ne var, neşrolunan her ilim kitabını okur ve bana lüzumu olan yerlerini işaret ederim.*” cevabını verirdi.”

Jules Verne’in her bir eserinde ilmî bir mevzu vardır. Bu dünyaca ünlü muharririn, masasının başında bunları yazarken muhtelif iklimlerin, muhtelif insanların, muhtelif cemiyetlerin tümünde yapmış olduğu kuvvetli tasvirleri suhuletle kullanabilmesi, büyük bir meleke sahibi olduğunu göstermektedir. Bu melekeyi nasıl elde ettiği, bu feyizli tahrir kuvvetini nasıl bulduğu pek çok münekkidin üzerinde durduğu meselelerdendir. Faik Sabri’nin ifade etmiş olduğu gibi Jules Verne, geniş bir muhayyileye sahipti. Bu muhayyilenin arkasında ise hakikatleri görmüş ve anlamış olan bir görüş bulunmakta idi.

Jules Verne 1894 yılında *Pervaneli Ada* isimindeki romanını yazmaya başladığı zamanlar, kardeşine yazdığı bir mektupta, “Şu bizim çocukluğumuzda düşündüğümüz garip gemimiz hakkında aklından geçen her şeyi bana yaz, yalnız abes şeyler söyleme.” demiştir. Jules Verne’i tüm dünyada meşhur eden sebeplerden biri de onun dünkü hülyalarının, bugünün hakikatleri olmasıdır. Jules Verne’in romanlarındaki vakalar, her ne kadar yazıldıkları devirde akla aykırı gelmiş olsa da yıllar geçtikçe bunların birer birer gerçekleştiği görülmüştür. Jules Verne, okuyucularını dünyanın her köşesinde dolaştırmıştır. Bu vesile ile okuyucularına coğrafyayı sevdirmiş ve birçok genci, ilmin muhtelif şubelerine ait bilgilerle donatmıştır. Pek çok münekkidin ifade etmiş olduğu üzere, okuyucular ilmî bilgileri, mektep kitaplarından ve muallimlerden ziyade Jules Verne’in romanlarından öğrendiklerini söylemişlerdir.

Fransa’nın ilim sahasındaki önemli isimlerinden biri olan Georges Claude, Jules Verne hakkında şunları söylemiştir:

“Jules Verne, bazılarının zannettiği gibi yalnız gençliği eğlendiren bir müellif değildir. Tabiatın bize arz ettiği nihayetsiz kaynaklardan birkaçını, beşeriyetin emrine amade bir hâle getirebilmek hevesini bana Jules Verne’in eserleri telkin etmiştir. Jules Verne’in *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah* adlı romanından, doğrudan doğruya mülhem olarak bu denizdeki kuvvetler meselesini ele almaya başladık demek istemiyorum, fakat fikirlerimizi denizlere yönlendirmek hususunda deniz muhiplerinin esrarengiz sahası karşısındaki heyecan hislerinin tasvirini ondan öğrendik diyebilirim.”

Faik Sabri’nin ifade etmiş olduğu gibi, Jules Verne’in romanları birçok genç tarafından okunmuştur. Bu kitaplar gençlerde, uzun seyahatlere çıkma hevesini uyandırmış ve onları ilmî meselelerle uğraşmaya sevk etmiştir. Faik Sabri, *Hayat*’ta yayımladığı bir diğer makalesinde, Jules Verne’in talebelik hayatına da değinmiştir.⁹⁴

“Jules Verne’in talebelik hayatı büyük mahrumiyetler içinde geçmişti. Ailesi fakir değildi, kazançları yerindeydi. Fakat o tarihlerde aile ocağından uzağa gönderilen ve serbest hayata atılan gençleri, kuvvetli bir gıdadan mahrum bırakmak pek ihtiyatkârane bir hareket olarak kabul edilirdi. Talebeler de bunu bilirler, lüzumsuz şikayetlerde bulunmazlar ve bütün masraflarını günü gününe kaydederek ay sonunda, hesap pusulalarını babalarına gönderirlerdi.”

⁹⁴ Faik Sabri, “Jules Verne: Hayatı ve Eserleri II”, **Hayat**, Sayı 70, 29 Mart 1344, s. 9-12.

Jules Verne, böyle bir dönemde Paris'e seyahat etmişti. Paris'e gittiği zaman, oradaki salonların birinde Alexandre Dumas ile tanışma fırsatı bulmuştu. Jules Verne, Dumas'ın evine gidip gelmeye başlamıştı. Alexandre Dumas o dönemde, 1848 Devrimi'nden sonra kapanan *Théâtre Historique*'in idaresini eline almıştı. Dumas'ın yanından ayrılmayan Jules Verne, bu suretle tiyatro müellifleri arasına karışmıştır. Jules Verne yazmış olduğu üç oyunu Dumas'a getirmişti. Dumas bunların içinde en çok *Les Pailles Rompues*'i beğenmişti. Bu piyes 1850 yılında ilk defa sahnelenirken Jules Verne heyecanına engel olamamıştı. Jules Verne'in babası, oğlunun yazmış olduğu piyeslerden dolayı kendisine ağır mektuplar yazmıştı. Jules Verne, ilgi alanları çok geniş olan meraklı ve azimli bir gençti. Tiyatro merakından sonra bu defa da fen alanına merak sarmıştı. Onun yaşadığı muhit o senelerde, büyük heyecanlarla çalkalanıyordu. On dokuzuncu asrın ikinci yarısında yapılan birçok keşif, Jules Verne'in ilgisini çekmişti. Bu keşifler, gelecekte büyük inkişaflar vaat ediyordu.

Jules Verne, ortaya koyacağı eserlerin temayülleri aramış hem hakikatleri istinat edecek hem de lirik olacak bir romantizm ile yazının sembolizmi arasında bir bağ kuracak olan, fennî romanlar yazmak istemişti. Bu düşüncesinden Dumas da haberdar olmuştu ve Verne'in tasvirlerini çok orijinal bulmuştu. Jules Verne'in bu dönemde yazmış olduğu *Balonla Seyahat* adlı romanı, daha sonra kaleme alacağı şaheserlerin âdeta bir mukaddimesi idi. Faik Sabri, bu romanın Edgar Allan Poe tarzında yazılan ürpertici bir hikâye olduğunu ifade etmiştir. Münekkitletler, Jules Verne'in Poe'yu okumuş olduğu ihtimali üzerinde durmuşlardır.

Jules Verne'in ruhen nikbin olduğunu ifade eden Faik Sabri, onun kendi eserlerinde keder ve ıstırapların ortaya çıkmasına fırsat vermediğini ifade etmiştir:

“Kahramanlarını öyle felaketlerle karşılaştırıyor fakat onları daima ölümün pençesinden kurtarmak için, en akla gelmeyen çareler bulan yazılar yazıyordu. Ruhen temiz ve saf olan insan, fenalıklar karşısında Jules Verne'in daha o zamanki acemice eserlerinde yeni bir tezle karşılaşıyordu. Bu tez, sonraları onun bütün eserlerinde akıl ve muhakeme ile kör kuvvetler arasında daimî bir mücadele şeklini alacaktı. Ona göre zayıf olanın, beşeriyetin bütün bu mücadelelerinden galip çıkması en tabii bir netice idi.”

Jules Verne, bütün bu çalışmalarının yanı sıra çeşitli mecmualarda yazılar neşretmiştir. Gece gündüz çalışması, devamlı yazılar yazması onun sinirlerini bozmuş ve uykularını kaçırmıştır. Faik Sabri'nin nakletmiş olduğu gibi Jules Verne, içinde bulunduğu bu sıkıntılı durumu şu şekilde ifade etmişti:

“Sinirlerim çok gergin, dilim rendelenmiş gibi. Artık ağzımı kapatamıyorum ne eziyet ne bela. Edebiyatı terk edecek değilim. Maksadım bir yandan yazılarımla uğraşırken bir yandan da bana daha ziyade bir kazanç temin edecek diğer bir iş bulmak ve onunla meşgul olmaktır. İyi bir iş sahibi olmalıyım ki evlenebileyim artık, yalnızlık beni fena hâlde eziyor.”

Jules Verne'in okuyucuları sabırsızlıkla onun yeni romanlarını beklemeye başlamışlardı. Jules Verne, *Dünyanın Merkezine Yolculuk* adlı romanıyla okuyucularını arzın içine sürüklemiştir. Ünlü muharrir, bir sene sonra *Arzdan Kamere Seyahat* adlı romanını neşretmiştir. Faik Sabri'nin söylemiş olduğu üzere Jules Verne yazmış olduğu romanlarla okuyucularını, havada, dünyada, dünya üzerinde, dünyanın içinde, denizlerin derinliklerinde dolaştırmıştır.⁹⁵

Bu makaleden öğrendiğimize göre Jules Verne, 1870 yılındaki Fransa-Almanya Savaşı senelerinde, Manş Sahili'nde muhafız idi. Bu dönemde, *Kürkler Ülkesi* ile *Üç Rus ve Üç İngiliz'in Güney Afrika Serüvenleri* adlı romanlarını yazmıştır. 1871'de savaş Fransızlar için büyük bir felaket getirmişti. 1872 yılında tefrikaya başlamış olduğu *Seksen Günde Devriâlem* adlı roman Jules Verne'i daha da meşhur etmiştir.

“Romanın sonuna yaklaşıldıkça halkın da merakı artıyordu, muhtelif vapur kumpanyalarını temsil eden birçok akıllı başında iş adamları her gün, Jules Verne'i ziyaret ediyorlardı. Ona, hikâyesindeki kahramanını, dediği saatte Londra'ya avdet etmeye muvaffak olmuş göstermek için, kendi kumpanyalarına mensup bir vapurla döndürür ise büyük bir meblağ vereceklerini vaat ediyorlardı.”

Jules Verne, bu tür reklamların hiçbirine alet olmamış, kendisine vaat edilen ve mühim bir servet teşkil eden mükâfatları reddetmiştir. Jules Verne, romancılıkla kazanmış olduğu ünü, çalışarak sürdürme gayreti içinde olmuştur. Hayatının son

⁹⁵ Faik Sabri, “Jules Verne: Hayatı ve Eserleri IV”, **Hayat**, Sayı 75, 3 Mayıs 1344, s. 17-18.

günlerinde henüz kalemi elden bırakmamış ve son eserlerini yazmıştı. *Altın Volkanı*, *Dünyanın Ucundaki Fener*, *Denizin Hücumu* adlı romanları Jules Verne'in son zamanlarına ait eserlerdir.

“Altın Volkanı, hayatından fırlayan şelalelerin son izleri, *Dünyanın Ucundaki Fener* ise artık bırakıp gideceği bir âlemin nihayetinde parlayan bir ışık değil miydi? *Denizin Hücumu*'nda ise o, şimal denizlerindeki fırtınaları tasvir ediyor ve kahramanlarından biri kılavuza soruyordu: Gemi artık dümen tutmuyor değil mi?”

Jules Verne yüzlerce cildi aşan romanlarıyla, dünyanın pek çok yerinde sevilerek okunmuş ve yakından takip edilmiştir. Faik Sabri'nin ifade etmiş olduğu gibi, onun edebiyatımıza mal olmuş eserleri hemen hemen yirmi altı tanedir. Bunlardan, *Seksen Günde Devriâlem*, *Denizler Altında Yirmi Bin Fersah*, *Araba ile Devriâlem*, *Antil Adaları'na Seyahat* adlı romanlar Ahmet İhsan Bey tarafından edebiyatımıza kazandırılmış olanlardandır. Münekkitler, Jules Verne'i Türkçe'ye kazandırdığı için Ahmet İhsan Bey'i tebrik etmişlerdir.⁹⁶

3.3 Pierre Loti Üzerine

Ünlü Fransız muharrir Pierre Loti, Türk edebiyatının sevilen isimlerinden biridir. “Pierre Loti Günü Münasebetiyle”⁹⁷ başlıklı makalede Pierre Loti'nin his ve hayal dünyasında şark memleketlerinin ne kadar etkileyici olduğu ifade edilmiştir. Dünyanın pek çok yerini gezmiş olan Pierre Loti, görmüş olduklarını eserlerinde başarılı bir şekilde işlemiştir.

“Dünyanın her tarafını gezdi, arzın en hayretengiz noktalarını yalnız ayaklarıyla çiğnemedi, gözleri ile okşadı, kalbi ile kucakladı. Bütün denizlerin, semaların renkleri onun gözlerinde akisler hasıl etti. Uzun seneler bir bahriyeli olarak neler gördüyse cümlesinin tasvirlerini hafızasına nakşetti. Pierre Loti bir ressam, bir şairdi. Hassas kalbi, hassas kulağı vardı.”

⁹⁶ İmzasız, “Jules Verne'e Karşı İhtiramât”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1663, 28 Haziran 1344, s.108.

⁹⁷ İmzasız, “Pierre Loti Günü Münasebetiyle”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1537, 28 Kanun-ı Sani 1342, s. 162.

Bu makaleden öğrenmiş olduğumuz üzere, Pierre Loti çocukluk ve gençlik hatıralarını nakletmiş, okuyucularını Japon koylarında dolaştırmış, onları Hindistan’a davet etmiş, Çin’in mabetlerinde tefekküre daldırmış ve bütün bunları kitaplarında ele almıştır. Pierre Loti, yalnızca başarılı tasvir kudretine sahip bir muharrir değildir.

“Eserleri kıymetli tablolardan müteşekkil bir albüm olmakla kalmaz, o eserler aynı zamanda saf ve asude bir ruhun itirafıdır. (...) Pierre Loti, hayatın peşinden koşmuş, bunu sanatkârane tasvir etmiş, bu hayata tavsiyeleriyle bir ebediyet vermek istemiştir. Eserlerinin bizde hasıl ettiği harika teessürat karşısında Pierre Loti’ye sihirbaz diyenler olmuştur.”

Pierre Loti, Arabistan çöllerini gezmiş, şark kültürünü yakından görme şansını bulmuştur. İstanbul’a geldiğinde bu şehrin her köşesine hayran kalmıştır. Türk hayatına dair nazarıdikkati çeken gözlemlerde bulunmuştur.

“Türkler’in saffetine, ciddiyetine, namusuna karşı takdir ve itimadını, muhabbetle tasvir etmiş, kaleminin değil kalbinin galeyanları ile göstermiştir. Türkiye’nin pek çok köşesinde bahtiyar anlar yaşamış, Türk hayatından zevk almıştır.”

Pierre Loti 1913 yılında İstanbul’a geldiğinde gördüğü manzara karşısında müteessir olmuştu. Balkan Muharebesi’nin bütün hezimetini Türkiye’nin üzerine yüklenmişti. Bu makaleden de öğrenmiş olduğumuza göre, Türkler Pierre Loti’yi bu felaket zamanlarında bile saf bir muhabbetle, dostça karşılamışlardır.

“Dünyanın her tarafını dolaşmış olan Pierre Loti, hiçbir yerde İstanbul’daki kadar hissiyat vücuda getirmiyor. Fransız Akademisi, Pierre Loti için, “*Pierre Loti, her yerden ziyade İstanbul’da tam bir Pierre Loti’dir.*” demiştir. Pierre Loti için İstanbul’un kabristanlığında biten deve dikenleri, Fransa’nın gülistanlarında yetişen çiçekleri kadar aziz ve neciptir.”

Zeki Megamiz, “Pierre Loti’ye Ait Hatırat: Aziyade’nin Mezarı”⁹⁸ adlı makalesinde ünlü Fransız muharririne ait nazarıdikkati çeken incelemelerde bulunmuştur. Pierre Loti ile ebedî bir dostluk kuracağını hayal dahi edemediğini

⁹⁸ Zeki Megamiz, “Pierre Loti’ye Ait Hatırat: Aziyade’nin Mezarı”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1562, 22 Temmuz 1342, s. 146.

ifade etmiş olan Zeki Megamiz, Pierre Loti'yi şahsen tanımadan evvel, onun en meşhur romanlarından biri olan *Aziyade* adlı romanın ancak bir kısmını okumuş olduğunu söylemiştir. Bu romanı bir sergüzeşt olarak niteleyen Megamiz, kitabın kırk-elli sayfasını okuduktan sonra, tüm belagatine ve sanatkâraneliğine rağmen onu tamamlayamadığını ifade etmiştir.

“*Aziyade*’nin şimdiye kadar Türkçeye tercüme edilmemesine sebep, tercümenin zorluğundan ziyade, o muhayyelâtı kabul etmenin zorluğu olsa gerek. Fikrimce bu kitabın muhtevi olduğu gerçekliğin her cümlesi, kaderiyenin felaketinden daha belirgindir.”

Zeki Megamiz, Pierre Loti’nin *İzlanda Balıkçısı* adlı romanını bambaşka his ve hayallerle iki defa okuduğunu ifade etmiştir. Bu roman, münekkidin ruhunu okşamıştır. Megamiz, Pierre Loti’nin muharrirliği hakkında şunları söylemiştir:

“Pierre Loti realist bir muharrir değildir, mensur şiir yazar. Gördüğü manzaraları his ve hayal fırçasıyla parlak bir üslup ile resmeder. Zaten büyük bir edebî sanat da budur. Bizi daima şiir ve hayal âlemlerinde dolaştırır. İnsan bir şaheser okuduğu zaman, onun ne efsunkâr kalem olduğunu söylemekten kendini alamaz.”

Zeki Megamiz, Pierre Loti’nin üslubunun kendisini meftun ettiğini ifade etmiştir. Fakat Megamiz’in *Aziyade* romanı hakkında kafasında soru işaretleri bulunmaktadır. Megamiz’in tenkit ettiği noktalardan biri *Aziyade*’nin hayal unsurlarıyla dolu olmasıdır. Bunu Pierre Loti ile paylaşan Zeki Megamiz, ünlü Fransız muharririn vermiş olduğu cevabı da naklederek şunları söylemiştir:

“*Aziyade*, hakiki olaylara istinat eder, kitabın kahramanı ben idim. Sonra parmağına takmış olduğu geniş bir altın yüzüğü göstererek, “*İşte Aziyade’nin asıl ismi budur*,” dedi. Yüzüğe baktım, üzerinde iri bir sülüs yazısı ile Hatice nâmı yazılıydı. Demek ki *Aziyade* aslında Hatice, İngiliz genç zabıt de bizzat Pierre Loti idi.”

Yine münekkitten öğrendiğimize göre Pierre Loti, *Aziyade*’nin sahte olmadığına delil olması için Hatice nâmı altında bir mezar yaptırmıştır. Bu mezar, Topkapı’da bulunmaktadır ve önce demir parmaklıksız yapılmıştır. Megamiz, Pierre

Loti ile kabristanı ziyaret ettiklerini ifade etmiştir. Pierre Loti Paris’e gittikten sonra Hatice’nin mezarını unutmamış, dostları vasıtasıyla kabre demir parmaklık koydurtmuştu.

Zeki Megamiz, ayrıntılı olarak tetkik ettiği bu olaylardan yaklaşık yirmi sene sonra, kabristanı ziyaret etmek için Topkapı’ya gitmiştir.

“...Sağda bulunan mezarcı kulübesine vardım, Hatice'nin mezarını bulmak için işte bu kulübenin yanından çıkmalı ve doğruca kabristanın orta taraflarına gitmeliydim. Kulübenin yanından çıkıp ileriye doğru gitmek istedim, mezarların arasında üzerine basacak yol aradım. Hassas bir insan bir kabristana girince ölümün o feci hakikatinden ürker. (...) Demir parmaklı bir mezar gördüm, derhal o tarafa gittim, mezara baktım, Hatice'nin mezarı idi. Hayret ve sevinçten kendime gelemedim çünkü mezar tam idi. Sanki bugün yapılmış gibi parmaklığı da sapasağlam duruyordu.”

Bütün bu tafsilattan sonra Zeki Megamiz, Pierre Loti’nin ne kadar Türk aşığı olduğunu ifade etmiştir. Pierre Loti, Türk’ün felaketli zamanında samimi bir şekilde ağlamış, mutlu zamanında da bir o kadar sevinmiştir. Pierre Loti hakkında tarih son hükmünü vermiştir, o, muazzam ve layemut bir ediptir. Zeki Megamiz, onun eserlerini muhafaza etmenin bir dostluk göstergesi olduğu ifade etmiştir.

Cenap Şahabettin, ünlü Fransız muharrirlerinden örnekler verdiği makalesinde Pierre Loti ve Claude Farrère’den bahsetmiştir. Bu iki isim birbirine muttasıl gibidir ve biri zikredilince akla diğeri gelir.⁹⁹ Cenap Şahabettin, bu iki ünlü muharrir ile olan samimiyetimizi, onların bizim hakkımızda göstermiş olduğu güzel ve hakkaniyetli davranışlara isnat etmektedir.

“*Aziyade* adlı pek yüksek kıymetteki eseri tanıyanlar aramızda az değildir. Fakat Claude Farrère mevzubahis olunca onun mahiyet-i edebiyesine vukuf iddiasında bulunulamaz. Doğrusunu söylemek lazım gelirse itiraf etmeliyiz ki, ikinci büyük dostumuzun mevkii meçhul sayılır. Halbuki Pierre Loti gibi onun da yalnız merkez-i mevcudiyette değil dimağımızda makamı olmalıydı. Zira o da Pierre Loti gibi şayan-ı dikkat bir sanatkârdır.”

⁹⁹ Cenap Şahabettin, “Musahabe-i Edebiye: Claude Farrère”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1505, 18 Haziran 1341, s.66-67.

Cenap Şahabettin hem Claude Farrère'yi yakından tanıtmak hem de onun Pierre Loti ile arasında olan sanat farkını ortaya koymak için bu makaleyi kaleme aldığını ifade etmiştir.

“İkisi de Fransız, ikisi de bahriye zabiti, ikisi de edip, ikisi de çok gezmiş ve çok görmüş, ikisi de süslü ve kıvrak, ikisi de hakikati ve hakkaniyeti önemsemiş, ikisi de Türk'e ve İslamiyet'e muhabbet beslemiş, ikisi de memleketlerinin edebiyatına uzak ve muhtelif iklimlerin doğasına, hususiyet-i hayatiyesini getirdiler.”

Cenap Şahabettin'in ifade etmiş olduğu üzere, bu iki muharririn Fransız edebiyatındaki mevkileri muadil değildir. Aynı sahada başka bir menzile yönelmişlerdir. Pierre Loti, arzın ve hayatın manzaralarını, dimağının fevkalade tahlil ve tasvir kuvvetiyle resmetmiştir. Cenap Şahabettin, Pierre Loti'nin tasvir sahasındaki başarısının yalnızca Fransa'da değil bütün cihanda emsalsiz olduğunu söylemiştir. Claude Farrère bir eserinde, Pierre Loti'ye hitaben, “*Kitaplarımın hiçbiri sizinki gibi olmayacak,*” demiştir.

Pierre Loti, eserlerini itinalı ve son derece şiirsel bir üslupla ortaya koyarken, Claude Farrère zaman zaman laubali bir üsluba yaklaşmıştır. Cenap Şahabettin'in ifade etmiş olduğu gibi, Pierre Loti tasvir etmek istediği tabiatın ve cemiyetin ruhuna kendi ruhunu öyle güzel yaslamıştır ki, mevcudiyeti onların bir unsuru gibi olmuştur. Pierre Loti eserlerindeki şahısların çoğunu, mevzularını seçtiği âlemin içinden almıştır. Bunun için onun her eserinde bir başka kavmin bütün bir hayatı vardır.

“...Bu olaylar, bu kurallar ve şartlar ancak bu muhit içinde ve bu efrat arasında cereyan edebilirdi. Mesela *Aziyade* ancak elli sene evvelki Türkiye'de görülebilecek hazin bir macera idi. Ve *Madam Krizantem* romanında ise Japonya'dan başka bir sahne münasip olmaz.”

Cenap Şahabettin'in ifade etmiş olduğu üzere, Claude Farrère ise tesadüfün kendisini gezdirdiği iklimlerdeki mevkileri tercih etmiştir. Claude Farrère'in romancılığı hakkında söylenenler nazarıdikkati çekmektedir:

“Gördüklerini beğenebilir ve sevebilir fakat benliğini onlara ulaştıramaz. Muhtelif eserlerinde hemen daima aynı şahısları yaşatır. Onun hemen her

romanında sefarethanelere mensup cemiyet bulunur. Denilebilir ki Claude Farrère, her nereye gitse bazı beynelmil ve hercai salonu beraberinde götürür. Onun sanatında ufuklar tahlil edilir fakat içinde aynı insaniyet söyleşir. Claude Farrère'in kahramanları ancak ismen, resmen değişirler mahiyetleri itibarıyla daima aynı kalıplardan dökülmüşlerdir.”

Cenap Şahabettin'in söylemiş olduğu üzere, Pierre Loti ile Claude Farrère arasındaki sanat farklarından biri de Pierre Loti'nin bir romancı, Claude Farrère'in ise bir hikâye anlatıcısı olmasıdır. Pierre Loti'nin romanlarında tahrirî bir mahiyet, Claude Farrère'de ise şifahi bir mahiyet vardır. Claude Farrère'in münekkitler tarafından eleştirildiği noktalardan biri de onun, romanlarında hendesî ve mantikî hatalar yapmasıdır. Claude Farrère, *La Dernière Déesse* adlı romanında, meşhur *Elhamra Sarayı*'ndan bahsederken, “*Taş harikaları, mermer harikaları, alçı harikaları, fildişi harikaları, mozaik harikaları, fağfur harikaları*” şeklinde tekrara düşen bir anlatımda bulunmuştur. Cenap Şahabettin, onun bu anlatımının tahkiyeye bağlanabileceğini ifade etmiştir.

Cenap Şahabettin, bu iki muharrir arasındaki farklardan birinin de sanat ile ahlak münasebetine bakışta olduğunu ifade etmiştir. Cenap Şahabettin bu vesile ile romancıları üç büyük sınıfa ayırmıştır:

“Birinci sınıf, hikâyenin macerası, aşk ve şevkin maddi sahasına vasıl olunca sözü keser, olayın keşfini okuyucunun tasvirine terk eder ve yeni bir bölüm açarak ilerler. Bu ister bir hayat kaidesi ister riya olsun, eski müelliflerce bir kaide-i hikâye hükmündeydi. Hâlâ da bu destura riayet edenler vardır. Pierre Loti bunlardan biriydi. Mevzusunu öyle idare eder ki muhabbetin beşeriyete ait menkıbeleri altında kalır. Bir diğer sınıf da sırf amme-i karinin süfli heyecanlarını, tahrik yoluyla eserlerine nakletmek için yazdıklarını roman şeklinde ortaya koyanlardır. Bu güruhun başında Fransız yazar Victor Margueritte bulunmaktadır. Üçüncü sınıf da sanatı güzellikten başka her kayda karşı azade tanır. Hakayık-ı bediiyeye hürmet yolunda her hareketi makul görürler, tabiat ve hakikat her şeyden üstündür. Mevzunun âdâbına riayet bahanesi ile bir sanatkar onları tasvirden men etmek istemez.”

Cenap Şahabettin, Claude Farrère'i son zümreye dâhil etmiştir. Claude Farrère, gerek aşkın ve gerek örf ve hayatın en gizli cihetlerini teşhir etmekte mahzûr-ı ahlak görmemiştir. O, samimi hadiseler üzerinde mübalağalı izahlar ortaya koymuştur.

“Yazılarına bakarak Claude Farrère’i, çirkinlikle, kabalıkla, basitlikle itham edenler oldu. Hatta öyle zannolundu ki her kıssası kendi menkıbelerinden biridir. Onun hemen her hikâyesinde tesadüf ettiğimiz bahriye zabitini, Claude Farrère ile özdeşleştirenler oldu. Halbuki hakikatte her noktadan dostumuzla romanlarındaki bahriye zabiti arasında eser ve müessir alakasından ve meslek rabitasından başka münasebet yoktur.”

Akşam’ın 1934. sayısında kısaca, Claude Farrère’in *La Bataille (Harp)* adlı romanının sinemaya uyarlandığı haberi neşredilmiştir.¹⁰⁰

“Claude Farrère’in meşhur *Harp* romanından iktibas edilen filmi, Elhamra sinemasında seyrettik. İki yüksek Japon sanatkarının iştirakıyla meydana gelen film son Fransız sinema eserlerinin hemen en mükemmelidir, diyebiliriz. Japonya’da eski ve yeni zihniyetlerin mücadelesi ve yenilik yolunda yapılan yanlışlar, bir muharebe zabitanın bu hatalardan vatan nâmına istifadesi büyük bir kudretle temsil edilmiştir.”

Pierre Loti gerek romanlarıyla gerek Türk dostluğuyla unutulmayacak olan muharrirlerden biridir. Onun cemiyet hayatına akseden ruhu, eserlerine de yansımıştır. Romanlarında, yakından tanıma fırsatı bulduğu kavimlerin özellikleri de bulunmaktadır. İncelemiş olduğumuz dönemde, Pierre Loti’nin romanları hakkında çeşitli değerlendirmelerde bulunulmuş, aynı zamanda diğer Fransız muharrirleriyle olan ilişkisi de ele alınmıştır.

3.4. Turgenyev Üzerine

Dünyanın en tanınmış yazarlarından biri olan Turgenyev, Rus edebiyatının en başarılı romancılarından biridir. Ünlü Fransız roman, deneme ve biyografi yazarı olan André Maurois, Turgenyev hakkında nazarıdikkati çeken bir tahlil yapmıştır. André Maurois, Turgenyev’in hayatına ve kişiliğine dair çeşitli tetkiklerde bulunmuştur. Maurois, Turgenyev’in nasıl bir ihtiyaç üzerine yazı yazmaya başladığını, eserlerinin mebdeini, romanlarında kendi hayatından izler bulunup

¹⁰⁰ İmzasız, “İstanbul’da Film: Claude Farrère’in Bir Eseri Sinemada”, **Akşam**, Sayı 1934, 23 Şubat 1340, s. 2.

bulunmadığını ortaya koymaya çalışmıştır.¹⁰¹ André Maurois'in ifade etmiş olduğu gibi Turgenyev'in şahsiyetinin mihveri iradesizliktir ve bunu ünlü Rus yazar da tasdik etmiştir. Bilhassa Turgenyev'in aşk ve ihtiras karşısındaki tutumu onun eleştirilme sebeplerinden biri olmuştur. André Maurois'in söylemiş olduğu üzere, Turgenyev sevmeyi sevmiştir ve bu da aşktan büsbütün başka bir şeydir. Turgenyev, aşkına inandırdığı neredeyse bütün kadınları hayal kırıklığına uğratmıştır. Bu kadınlardan biri Turgenyev'i kastederek, *“Gariptir ki bazı mahluklar kendilerini her istedikleri şeye inandırabilirler, onlar dünyadaki en mukaddes şeylerle nasıl oyuncak gibi oynayabiliyorlar, onların hakikat ve aşk hakkında en ufak bir fikirleri yok mudur?”* demiştir.

André Maurois, Turgenyev'in müşahade kuvvetine mükemmel bir şekilde malik olduğunu ifade etmiştir. Maurois, Turgenyev'in romanlarını nasıl yazmış olduğuna dair birkaç incelemede bulunmuştur:

“Uydurma hikâyeler Goethe gibi onun da hoşuna gitmezdi. Romanlarının şahıslarından her biri için ayrı dosya tutar, o erkeğin veya kadının romana başladığı güne gelinceye kadar cereyan etmiş olan hayatını, âdeta bir tercüme şeklinde nakil ve hikâye ederdi. *Babalar ve Oğullar* isimindeki romanının kahramanı Bazarov'un aylarca ruznâmesini tutmuştu, bundan maksadı bir ruznâme neşretmek değil, hakkında pek az vesika toplayabildiği parçalarını inceleyebilmektir.”

André Maurois, Turgenyev'in bir gün trende karşılaştığı sert, kaba ve taşralı genç bir doktoru, yeni Rusya'nın dikkat çeken bir tipi olmak üzere tasvir ettiği kahramanına model ittihaz etmeye karar verdiğini ifade etmiştir. Turgenyev bundan sonra her yerde, Bazarov'a uygun tipleri aramaya ve bu suretle dosyasını şişirmeye başlamıştır. Maurois'in ifade etmiş olduğu üzere Turgenyev, rast geldiği tiplerin resimlerini çizmiş ve hatıra defterine, kahramanlarına karşı incizap hissetmekten kendini menedemediğini kaydetmiştir. Turgenyev'in tabiat karşısındaki mütevazı vaziyeti, eserlerinin zeminini teşkil eden ve aynı zamanda hem kahramanları hem bedbin ve mazlum olan felsefesi münekkittler tarafından takdir edilmiştir.

¹⁰¹ André Maurois, “Tercüme Halinin Neşri Münasebetiyle: Turgenyev”, **Güneş**, Sayı 17, 1 Teşrin-i Evvel 1343, s. 13.

Turgenyev'in özel hayatındaki bazı olaylar, etrafındaki insanların eleştirilerine de sebep olmuştu.

“Turgenyev otuz yaşındayken bir kadınla tanışmış, ona karşı çılgınca bir his duymuştu. Zevcine karşı son derece sadık olan kadın onun metresi olmaktan imtina etmiş, onun dostu, sırdaşı, akıl hocası olmakla kalmıştı. Turgenyev bu kadına şu satırları yazmıştı: Kaybınız bende âdeta maddi, bedeni bir korku tevellüt etti, sanki bana havasız kalmışım da boğulacakmışım gibi geldi. Siz benimle birlikte olduğunuz zaman sakın bir sevinç duyuyorum ve artık başka hiçbir şey istemiyorum. Turgenyev'in bu muhabbeti yalnız bu kadına karşı değil, kocasına, çocuklarına, hatta kendisine varıncaya kadar bütün ev halkına sirayet ediyordu.”

Turgenyev'in Rus arkadaşları onu kıskandıkları için, münasebetinin manasız bir şekil aldığını, esâsen güzellikten nasibini almayan bu kadının şimdi torun sahibi olduğunu söylemişlerdi. André Maurois, Turgenyev'in bütün bu eleştirilere karşılık, “*Madamın ailesinin kapıcısı olmayı, dünyanın en büyük saadetlerine değişmem,*” şeklinde cevap verdiğini ifade etmiştir. André Maurois, en iyi romancılardan ve aynı zamanda en alıngan sanatkârlardan biri olan Turgenyev'in, aşkını bir sanat eseri gibi görüp müdafaa etmesini hoş bir davranış olarak görmüştür.

Refet Avni Aras, “Ruslarda Vatan Edebiyatı: Turgenyev'in Edebî Hüviyeti ve Romanları” başlıklı makalesinde, muhitin müellifler ve müelliflerin muhit üzerindeki tesirlerini aramanın her zaman faydalı olduğunu ifade etmiştir.¹⁰² Münekkitler, hemen her romancının, yaşadığı sosyal çevreden etkilendiğini ve bu etkileri eserlerinde işlediklerini ifade etmiştir. Refet Avni, Turgenyev'in nasıl bir hayat geçirdiğini, eserlerinin hangi tesirler altında yazıldığını dikkatle incelemek gerektiğini söylemiştir.

“Eski Rusya, esaret belirtileri gösteren Rusya, aristokrat Rus hayatı. Zengin ve muhitten kopuk bir asalet, sefil bir halk, Alman darülfünunu, Paris'in kozmopolit cemiyetleri... İşte içinde yaşanılan muhit.”

¹⁰² Refet Avni Aras, “Ruslarda Vatan Edebiyatı: Turgenyev'in Edebî Hüviyeti ve Romanları”, **Halk Gazetesi**, Sayı 37, 5 Kanun-ı Sani 1342, s. 3-4.

Refet Avni, Turgenyev'in hassas bir fotoğraf makinesi gibi hakiki ve derin noktaları tasvir ettiğini, yaşadığı bütün hayatı yaşatmaktan başka bir şey yapmadığını ifade etmiştir.

“Eğer o İngiliz muharriri Charles Dickens gibi bir hayale malik olsaydı, hakikatin hayalini tebliğ ile tasvir edecek, keza tarihin derinliklerine nüfus edebilseydi tasvirleri bambaşka olacak yahut Tolstoy gibi tam bir Hristiyan zihniyeti ile Rus hayatını gösterebilecekti. Lakin Turgenyev ne tam bir hayale sahip olmuş ne de müspet Hristiyanlığa alaka göstermiştir. Turgenyev din telakkisinde bir nihilist olmuş kalmıştı.”

Turgenyev, dâhiyane ve yüksek bir müşahede ruhu ile hayatı tahlil etmiştir. Refet Avni, Turgenyev'in bir masal kahramanına benzetilebileceğini ifade etmiştir:

“İri vücudu, cevval gözleri, aksakallı Turgenyev âdeta baba bir adamdı. Bu iri vücutta her vakit hafif bir çocuk ruhu görülür, bu beyaz sakallı ve temiz yürekli Rus edibi Çarlık'tan başka herkese hürmet ve itimat telkin ederdi. Aynı zamanda Turgenyev, birtakım tenakuz ve tehalüflerle imtizaç etmiş bir vücuttur. Gîtgide mutasavvıf olmuş sonra eski hallerini zerk ettiği kimselerle eğlenmiş durmuştur. O bazen pek munis ve halimdir, bazen taşkın olur.”

Refet Avni, çok yumuşak başlı ve uysal bir adam olan Turgenyev'in her zaman genç, kaba, nazik ve zarif bütün muhitin tasvirlerini başarılı bir şekilde ortaya koyduğunu ifade etmiştir. Turgenyev, içinde yaşadığı siyasi ve sosyal hadiselerden çok etkilenmiş ve yeri geldiğinde hakaret içerikli mektuplar bile yazmıştır:

“Almanya'da Fransız düşmanı, Fransa'da Alman düşmanı olarak yaşamıştı. Sevgili vatanına karşı duyduğu aşkın harareti ile ve bir şey yapamamaktan mütevellit bir asabiyetle dostlarına çok şiddetli küfürler, çok serzenişler ve mektuplar yollamıştır. Turgenyev pek mütereddit, hercai, parlak bir zekâ sahibi, kararlı bir adamdı. Bu da doğal görülmelidir. Çünkü o fazileti kalbinden, gönlünü muhit terbiyesinden almıştır. Neticede, ilhamları muhtelif olan bu muharrir, zıt iki kuvvet karşısında zebun kalmıştır. İşte bu tafsilat, bu meşhur Rus romancısının edebî şahsiyetini anlattığı gibi simasını, tabiatını, eserlerini çerçeveyeleyen içtimai hadiseleri de gösterebilmektedir.”

Turgenyev'in alçaltıcı muhitlerde bulunduğu bir kanıtı, onun roman kahramanlarının kudretsiz, tesirsiz sözlerle ve şiddet hareketleri ile donanmış olmasıdır. Bu kahramanlar Refet Avni'nin ifadesiyle, iktidarları israf olunmuş

numunelerdir. Bu şahsiyelerde itidal bulunmamaktadır. Turgenyev, eserlerinde işlemiş olduğu aşk, sevgi, ihtiras gibi duygularda hem hayatın neşesini hem de değerini aramıştır. İlk başta metanetsiz, karaktersiz gibi görünen bu duygular Turgenyev’e has olduğu için orijinaldir.

“...Bu aşklarda bir mantık ararsanız aldanırsınız, o sevilen kadını bazen bir kurban verir bazen de muhalefet-i aşktan dolayı intihara sürükler. İradenin uğradığı, daha doğrusu uğratıldığı bir felç ve aşkın tahlilinde göze çarpan bu başkalık dolayısıyla Turgenyev kimseye benzemez, böyle aşkı başkalarında bulamazsınız. Bu aşk hastalıklarına hiçbir münekkit teşhis koyamaz, kimse böyle bir tasvir yapamaz çünkü bu aşk ona mahsustur. Bu, hatta bizzat kendidir. Bu parlak Rus zekâsı, hürriyete âşık olmuş bu ıstıraplarla kıvranmıştır.”

Refet Avni’nin ifade ettiği üzere Turgenyev romancı olmak itibarıyla çok başarılı bir üsluba sahiptir. Puşkin ile beraber Rus lisanının mebdai olarak kabul edilen Turgenyev, pek çok okuyucunun yakından takip ettiği yazarlardan biri olmuştur. Bir Fransız müellifinin Turgenyev hakkındaki tetkiki nazarıdikkati çekmektedir:

“Bir gün köyümde iken Maksim Gorki ile görüşüp, Rus hayatını anlamak ve edebiyatını tanımak istemiştım. O bana Turgenyev’i tavsiye etti, filhakika bütün ecnebiler Rus edebiyatını tanımak isterlerse Turgenyev’den başlamalıdır. Turgenyev’de öyle tasvirlerle tesadüf edersiniz ki bunların benzerini asla başka yerlerde bulamazsınız. Bir eserinde okumuş idim, bir ihtiyarın ölümünü anlatmak istiyordu. Hatırimda kaldığına göre, “*Bir sinek, ihtiyarın kirpikleri arasında geziniyordu.*” şeklinde bir ifade kullanmıştı.”

Turgenyev yalnız Rus edebiyatının değil Avrupa edebiyatının da en büyük simalarından biridir. Münekkitler onu, genellikle Dostoyevski ve Gorki ile mukayese etmişlerdir. Münekkitlerin ifade etmiş olduğu gibi Turgenyev, Gorki gibi avam ruhlara nüfuz edememiştir. Refet Avni, Turgenyev’in kahramanlarının daima âşık ve maşuk tiplerden, mülk sahibi zenginlerden ya da sefalet altında kıvranan köylülerden, ihtiyarlardan ibaret olduğunu söylemiştir. Yine de bu tipler mahdud olmalarına karşın, iyiliklerini başkalarına aktarmakta başarılı olmuş ve kendilerini dış etkenlere karşı muhafaza edebilmişlerdir. Turgenyev’in tasvirdeki başarısı da dikkatleri çekmiştir. Refet Avni’nin ifade etmiş olduğu üzere, Turgenyev’in öyle tasvirleri vardır ki onları okurken bıkmak ve beğenmemek mümkün değildir, bu

tasvirler Tolstoy ile Dostoyevski’de görülen lüzumsuz tafsilattan oldukça farklıdır. Turgenyev, birkaç satırla dahi koca bir fikri anlatmayı başarmıştır.

“Küçük hikâyelerde Turgenyev emsalsiz bir adamdır, Turgenyev’i okumalısınız. Orada faziletten ziyade beşerin aczini bulacaksınız. Daima gölgesi gibi muharriri takip eden sansür, onu çok defa zor bir vaziyete sokmuştur. Bedbin olduğu zamanlar kahramanlarında tek hayal bulamazsınız, nikbin olduğu sıralarda ise coşar ve idealist olur. Şunu da ilave edeyim ki o, hikâyeyi beşerî temaşaya başladığı vakit o kadar ince istihzalar, derin ruh tahlilleri bulursunuz ki nüfuz-ı nazarı karşısında saatlerce mütehayyir kalırsınız.”

Refet Avni, Turgenyev’in dünya çapında şöhret bulmasında, onun şahsi görüşlerinin ve kendine has üslubunun etkili olduğunu ifade etmiştir.¹⁰³ *Avcının Notları* adlı hikâye kitabı, Turgenyev’in muvaffakiyetlerinden biridir. Turgenyev’in orijinal bir muharrir olmasında, onun gözlem yeteneğinin de etkisi vardır. Refet Avni’nin ifade etmiş olduğu gibi Turgenyev Paris’e gittiği zaman daima köylü hayatını göz önünde bulundurmuştur. O, tabiatla insandan mürekkep öyle terkipler yapmıştır ki bunlar karşısında hayran olmamak mümkün değildir.

Refet Avni’nin söylemiş olduğu gibi Rus köylüsü o tarihe kadar bambaşka bir vaziyette idi, Turgenyev köylüyü başka bir şekilde hayat sahnesine çıkarıp yükseltmiştir. O, “*Köylü, düşünen, duyan bir mahluktur; yalnız düşünecek, duyacak hâle getirmek lazımdır. Bu da bizim vazifemizdir, vazifemizi yapalım.*” demiştir. Münekkit bu makalesinde Turgenyev’in eserlerini çeşitli devrelere ayırmıştır. Turgenyev, 1845 yılından itibaren birbirini takip eden eserler neşretmiştir. Refet Avni, 1860 yılına kadar devam eden bu dönemi ikiye ayırmıştır. 1860 yılına kadar süren birinci dönemde Turgenyev, aşk vakalarını ve hayat sahnelerini tamamıyla sanatkârane bir şekilde ortaya koymuş olduğu canlı şaheserler neşretmiştir. Refet Avni, birinci dönemin fazla muvaffakiyetli olmadığını ifade etmiş, bu dönemde yazılmış olan eserlerin, hakiki hayat levhaları olmakla beraber edebî kıymetlerinin fazla olmadığını söylemiştir. Turgenyev’in *Faust* ve *Rudin* adlı kitapları, bu dönemde yazılmış başarılı eserlerdendir. Bu eserlerde görmüş olduğumuz neredeyse bütün kahramanlar kibar sınıfındandır. Refet Avni’nin ifade etmiş olduğu gibi,

¹⁰³ Refet Avni Aras, “Ruslarda Vatan Edebiyatı: Turgenyev’in Hikâyeleri Hakkında Tahliller”, **Halk Gazetesi**, Sayı 58, 26 Kanun-ı Sani 1342, s. 3.

Turgenyev gibi bu kahramanlar da vatanlarına mücehhez düşmüş terbiyeli, centilmen, namuslu insanlardır fakat bir işe yaramazlar, yalnızca aşk adamları olarak karşımıza çıkarlar.

Turgenyev'in sosyal romanlarının ilki kabul edilen *Rudin* ise geniş bir mevzuyu ele almıştır. *Rudin*'deki şahsiyetler birçok münekkidin hedefi olmuştur. Romanın başkahramanlarından biri olan *Rudin*, bu romanın esas noktasını teşkil etmiştir. Refet Avni'nin ifade etmiş olduğu üzere bu roman, *Rudin*'in ahlakî buhranları ile doludur.

1860 senesi Turgenyev için yeni bir devrin kapılarını açmıştır. Refet Avni, Turgenyev'in bu tarihten sonra diğer Rus muharrirleri gibi içtimai bir temayüle sahip olduğunu söylemiştir. Turgenyev'in romanlarındaki meseleler, içtimai konulardan seçilmiş ve kendi devrinin siyasi, sosyal pek çok meselesini yansıtmıştır. Turgenyev'in bu dönemde yazmış olduğu romanlardan biri *Arefe*'dir. Münekkit, bu romanın istihzalarla dolu olduğunu söylemiştir. Turgenyev, Rusya'da bulamadığı kahramanını Bulgaristan'da aramıştır. Münekkidin kısaca tetkik etmiş olduğu *Arefe* adlı bu roman Turgenyev'in akıcı üslubunun, tasvirdeki ustalığının en başarılı örneklerinden birini teşkil etmektedir. Turgenyev'in bu dönemde yazmış olduğu bir diğer roman *Babalar ve Oğullar*'dır. Refet Avni'nin bir şaheser olarak nitelendirdiği ve Turgenyev'in bu dönemde yazmış olduğu bir diğer roman da *Duman*'dır.

“Sade bir vaka: Erkek zaafından hasıl olmuş bedbaht bir aşk ile iki kadının hayalperver fakat şedit, ihtiraslı aşklarının mücadelesi. İkinci planda ise Çarlık Rusya'sının infiali, hücumlar, kin, hakikati kavrayan ince fikirlerle süslenmiş ve çerçevelenmiş Rus âdâb ve âdetini gösteren levhalar. Bu levhalarda canlı tipler, sadece haricine çıkan birtakım lüzumsuz fikirler ve fikirlerin muhafazası olan, daima Rus istikbalinden, hâlihazırdaki aczinden bahseden kahramanlar. İsminden de anlaşılacağı üzere bütün bu düşünceler, duman hâlinde uçup gidici şeylerdir.”

Refet Avni'nin ifade etmiş olduğu üzere, Turgenyev'in romanları genellikle bir facia ile bittiği hâlde *Duman* bir genç kız romanı gibi son bulmuştur. Turgenyev kahramanlarını intihar ettirmez ve onları mutlu bir sona ulaştırır. Romanın başlıca kahramanı Tatyana'dır. Romanın kahramanlarına kısaca değinen Refet Avni, romanın bir diğer kahramanı olan Litvinov'un yazdığı mektupların önemine

değinererek Turgenyev'in muvaffakiyetini biraz da bu mektuplara bağlar. Refet Avni'ye göre romanın bir diğer kadın kahramanı olan İrina, kadın psikolojisinin mükemmel bir numunesidir. Konusu itibarıyla başlangıçta bir aşk hikâyesi gibi telakki edilen *Duman*, içinde barındırdığı kuvvetli tasvirlerle ve sosyal eleştirilerle, Rus toplum hayatını yakından takip etmemizi sağlamaktadır.

3.5. Charles Dickens Üzerine

İngiliz edebiyatının en başarılı romancılarından biri olan Charles Dickens'in Türk edebiyatına tercüme edilmiş pek çok eseri bulunmaktadır. *Büyük Umutlar*, *İki Şehrin Hikâyesi*, *Oliver Twist* yazarın en çok tanınan romanlarındandır. İncelediğimiz dönemde yabancı muharrirlerin pek çoğunda olduğu gibi, Charles Dickens da hayat hikâyesi ile ön plana çıkmıştır. Münekkitler, Dickens'ı ele alma ihtiyacını hissettikten sonra onun hayatını, eserleriyle muvazi bir surette tahlil etme ihtiyacı duymuşlar ve edebiyat hayatına nasıl dâhil olduğunu da ortaya koymuşlardır. Münekkitlerin ifade ettiği gibi, Charles Dickens'ın henüz tahsil çağındayken içinde bulunduğu hadiseler onun ileride oynayacağı mühim roller için bir kaynak teşkil etmiştir.¹⁰⁴ Münekkitler, iyi bir romancı olmak için her şeyden evvel insanlar ve hisler hakkında derin bir vukufa sahip olmak gerektiğini söyler. Romancının nasıl bir yol izlemesi gerektiğine değinen münekkitler, kâfi derecede zeki, hisli olan her gencin iyi bir roman yazabileceğini söylemişlerdir:

“Muharrirlerin sergüzeştlerinin romanlaştırılmış bir şeklinden ibaret olan eserler taaddüt edemez ve ekseriya da bir iki romandan sonra hakiki roman sermayesi tükenir. Muharrir de romancılık sahasında elde ettiği az çok şöhreti kaybetmemek için şekil ve üslubun fantezisine sığınarak roman unvanı altında, bazıları çok güzel nesirler yazar. Hakiki roman ve romancılık şümulleri, tecrübelerle beslenmiş olmak lazımdır. Bu sebeplerdendir ki lirik şiirler yazan ihtiyar şairlerle kuvvetli roman yazan genç muharrirler nadirdir.”

Münekkitlerin söylemiş olduğu gibi, şöhreti asırları devirmiş veya devredecek olan büyük romanların hemen hepsi kırkını aşmış muharrirlerin eseridir. Bu böyle olmakla beraber mukadderatın bazı müstesna tecellileri, bir adama daha gençliğinin

¹⁰⁴ İmzasız, “Edebî Tetkik: Dickens”, *Milli Mecmua*, Sayı 111, 1 Haziran 1344, s. 1793.

başlangıcında, hayatın her çeşit safhalarını görmek ve öğrenmek fırsatını vermiştir. Münekkitlerin söylemiş olduğu gibi, muhitin, içtimai hadiselerin, ferdî inkılapların, mesleklerin ve çalışma tarzlarının romancılar üzerinde inkâr edilemez tesirleri vardır.

Charles Dickens'ın hayatına dair bazı dönemler, şu şekilde tetkik edilmiştir:

“Sahilde küçük bir şehirde askerlerin, gemicilerin, gülüp geçenlerin bıraktığı türlü intibalar ve babasının anlattığı tuhaf masallarla dolu çocukluk devresinden sonra Londra'nın maddi ve muazzam muhiti, kundura fabrikasındaki amele çocuklar ve amele hayatının iç yüzü, hapishane, babasının odasından eksik olmayan haşin ve saygısız alacaklıların sözleri ve tavırları, müstebit bir mektep hocası, avukat katipliği, Londra'nın bütün sokakları ve oralarındaki hayat safhaları, avam kamarası muharrirliği, mahkeme zabıt katipliği, nihayet seyyar muhabirlik gibi hadiselerden ve vesilelerden kana kana istifade ettiği zaman Dickens henüz yirmi yaşında bir delikanlıydı.”

Münekkitler Dickens için, *“Bu çocuğu annesi ve babası muktedir bir romancı olarak yetiştirmek azmiyle ellerinden gelen ve kabil olan her şeyi yapsalardı bu kadar elverişli, bu kadar tamam bir yol bulamazlardı,”* demişlerdir.

“Dickens gördüklerini bir çocuk gözüyle gördü ve onları, çocukluğa mahsus bir mübalağa ve heyecanla silinmez bir surette körpe dimağına kaydetti. Dickens'ın Londra'sı gecenin sisleri içinde yalnız ve endişeli dolaşan her çocuğun tahayyülleri gibi, hırsız ve haydutlarla doludur. Yaşının ve cismî inkişafının fevkinde olarak üst üste gördüğü şeylerden çocuk hayaliyle yarattığı melodramda bir kukla sahnesinde oynatılan bir facia saflığı vardır. Kendisinde, çok görmüş bir çocukla, çok görmüş bir adama mahsus iki hüviyet görünür. Fakat netice hayırlı olmuştur.”

Münekkitlerin söylemiş olduğu gibi, çocukluğu heyecanlarla ve muhtelif sahnelerle dolu olan muharrirler muvafık olurlar. Dickens, romancılığı meslek ittihaz ettikten sonra arzularına, muhtelif cereyanlara az çok kapılmıştır ancak mesleğinin icapları kendisini çok ileri gitmekten ve bu cereyanların tehlikeli olmasından kurtarmıştır. Yirmi yaşından sonra girdiği hayat, onun tecrübelerine katkı yapmış ve onun halk tarafından tanınmasını sağlamıştır. Dickens, eserlerinde kuracağı mevzunun bütün malzemesini pek genç yaşında toplamış olan bir muharrirdir.

“Herhangi bir tecrübe veya müşahedenin bir mevzu olabilmesi için bir teşkil devresi geçirmesi lazımdır. Hadisenin, sanatkârın ruhunda yavaş yavaş bir şekil bulması için, heyecanların, ilk tesirlerin soğukkanlılıkla düşünülerek mevzunun

romanlaştırılması icap eder. On dokuzuncu asrın Fransız romancı ve münekkitlerinden Stendhal'ın hakiki ismi Henri Beyle'dir. En iyi eserlerinden olan *Kırmızı ve Siyah* unvanlı romanında, ortaya koyduğu mevzu kendi gençlik maceralarıdır. Nitekim Dickens'ın en iyi eseri olan ve otuz yedi yaşında yazdığı *David Copperfield* romanı da kendi çocukluk hatıralarıdır. Çocuklukları heyecanlı ve sergüzeştli geçen muharrirler hayatlarının başlangıcında hissettikleri sevgi ve korkuyu olgun yaşlarında hafızalarında gizlenmiş çok kıymetli bir hazine gibi buluyorlar ve çok kuvvetli duyup ifade ediyorlar.”

Dickens, mustarip olmuş ve ıstırabın ne olduğunu anlamış bir çocukluk geçirmesi hasebiyle bütün hayatınca yoksullar için öyle bir teveccüh beslemiştir ki yoksulluğu bilfiil tatmayanların anlaması mümkün değildir.

“Binaenaleyh mizacının kuvvetli bir cephesi merhamettir. Diğer cephesi ise öç alma yani çocukları istismar eden adamları, dindar olduklarını iddia ettikleri hâlde dinin en çok tavsiye ettiği merhamete bile lakayt olacak kadar dinle alakası olmayan müraileri, talebelerine iyi muamele etmeyen mektep hocalarını, hapishaneleri, sefaleti, saygısızlığı teşhir ile onlara karşı bir mücadele edip muzaffer olmaktır. Bu öç alma arzusu hiçbir vakit ihtilali bir mahiyet göstermemiştir.”

Münekkitlerin ifade etmiş olduğu gibi Dickens, yıkıcı değil iyilik ve hulul ile ıslah etme taraftarıdır. Kendisi doğuşu itibarıyla orta tabakadan olduğu için bu kitlenin bütün vasıflarını bilir. Dickens'ın ihtirasını hiçbir zaman kaybetmemesi ve maddi anlamda muvafık olma arzusu onu başarılı kılan etkenlerdendir. Münekkitlerin Dickens hakkındaki mütaaları nazarıdikkati çeker:

“Yazı yazmaktan zevk alan ve müşahedeci bir yaratılışa sahip olmasına rağmen mesela ne Flaubert gibi bir sanatkâr ne Victor Hugo gibi az çok mürşitliğe karışan tez ruhlu bir inkılapçı, ne Lord Byron gibi bir şair olmuştur. Onun ifade etmek ve göstermek istediği hakiki büyüklükler, hakiki küçüklükler, sahneler ve hisler vardır ve en çok arzu ettiği de okuyucudur. Bu emellerine de istediği gibi nail oldu, işte yirmi yaşında yazı âlemine başlayan Dickens, ruh, his, tecrübe ve müşahede itibarıyla bu şekilde mücehhez oldu.”

Charles Dickens neşrine cesaret edemediği birkaç yazı tecrübesinden sonra, yirmi iki yaşında kısa bir hikâye yazmış ve bunu mecmualardan birinin mektup kutusuna atmıştır.¹⁰⁵ Dickens, bir hafta sonra mecmuanın yeni nüshasını aldığı

¹⁰⁵ E.Ş., “Edebî Tetkik: Dickens”, **Milli Mecmua**, Sayı 112, 15 Haziran 1344, s. 1809.

zaman, hikâyesini yayımlanmış görür ve buna çok sevinir. Münekkidin ifade etmiş olduğu üzere Dickens, aynı muvaffakiyetle ikinci bir tecrübeden sonra bir gazetede, haftalık muayyen bir ücret karşılığında küçük hikâyeler yazmaya başlamıştır. Dickens, yazılarının neşredildiği sütun başlığına, *taslak*, *kroki* gibi kelimeler yazmıştır. Münekkit, Dickens'ın bu hikâyelerinin Londra hayatının bir yansıması olduğunu söylemiştir. Dickens'ın ilk çıkan yazılarının unvanı, mahkeme mübaşiri, meslek hocası, çoban, kaptan gibi isimlerdi.

“Daha sonra Londra sahneleri geldi. Sokaklar, sabah, gece, dükkanlar, parlamento gibi unvanlarla Londra'yı tasvire başladı. Bu yazılarda Dickens'ın bütün ihtirasları, sevinçleri, kinleri ufak mukayeselerle ortaya konuluyordu. Londra halkı, şehirlerinin kısmen rutubet ve sisten mütevellit garip şeklinin, en basit eşyaya bile bir esrarengizlik veren sisli muhit ve havasının bu kadar samimiyetle tasvirinden çok hoşlandılar. Kundura fabrikasından gece avdet eden küçük Dickens, ucu bucağı olmayan sokaklarda yalnız dolaşırken ne kuvvetli tesirler almıştır. Haricî hayatındaki sis, yağmur ve rutubet ve dâhilî hayattaki ocak başı, çay masası gibi iki zıt manzaranın orijinal bütünlüğünü daha küçük yaşındayken ıstıraplar çeken ruhunun ilhamıyla ne güzel kavramıştı.”

Münekkidin ifade etmiş olduğu gibi, Dickens ilk yazılarının birinde Londra hakkında şunları söylemiştir:

“Londra sokaklarını hakiki şaşaaıyla temaşa edebilmek için kış gecelerinde görmeli. Sokaklarda çamur yapacak kadar fazla ancak kaldırımları ıslatacak derecede bir rutubet, her şeye takılıp kalan lambaları daha parlak gösteren etrafındaki koyu karanlıkla tezat teşkil edecek bir surette tenvir edilmiş dükkanların ihtişamını arttıran ağır ve vakur bir sis vardı. Böyle bir gecede onda bulunmak bahtiyarlığına nail olanlar hayatlarını mümkün olduğu kadar rahat yapmaktan başka bir şey düşünmezler. Bu rahatı yerinde yani İngilizce tabiri ile *comfortable* kelimesi, şimal halkının cenup ve mutedil iklimler halkının idrak edemeyeceği derin ve ağır bir heyecan verir. Şimale doğru çıktıkça bu unsurlar yavaş yavaş eksilir. Akdeniz hususunda bulunan iklimlerin havzasında bulunan mesela baharın en renkli bir devrinde bir gül veya bir kiraz bahçesinin ruhlara verdiği ateşli ilhamla, yaz devrinde bir kayısı ağacı altında toplanan sarışın hülyalar İskoçya'da, İskandinavya'da aynı şiddette değil, suni ve cebrîdir.

Buna mukabil senenin büyük bir kısmında yağmur, kar, buz, fırtına ve sis olan memleketlerde ise bütün rahatlığı konfor temin edilmiş, tabiatın dışarıdaki şiddetli tezahürünü tatil edecek bir ahenk ve intizamda süslenmiş ve bezenmiş bir evde fıkırdayan bir çay, birinin karşısında pek az güneş görmüş güzelliklerin verdiği solgun fakat derin ve için için coşan bir ilham ve vakur bir şiir vardır. Aşağı yukarı aynı coğrafya ve vaziyette bulunan İngiltere'de birçok haricî

tesirlerle halkın hislerini okşayacak ilhamlar azalmış ve görenin *snobizm* cereyanı ile halk yurdunda hiçbir vakit hakiki bir surette görüp hissedilmeyecek tasvirleri ve yazıları okunmaya başlanmıştı.”

Münekkidin ifade etmiş olduğu gibi bütün bu etkilerden dolayı Dickens’ın ilk yazıları, halk kitlesi tarafından büyük bir dikkatle takip edilmiştir. Çünkü bu yazılarda yine münekkidin söylemiş olduğu gibi, *“Londra’ya yerleşmiş Kanadalı bir dilberin kış bahçelerinde yetişmiş hindistan cevizi ağacı altındaki maceraları değil, hakiki Londra ve hakiki Londralı vardır.”*

Dickens bu ilk hikâyelerinde görmüş olduğu rağbet üzerine, çeşitli mecmua ve gazetelerde müteferrik yazılar yazmaktan vazgeçerek kitap yazmaya karar vermiştir. Münekkitler Dickens’ın dış görünüşünü şöyle tarif etmişlerdir:

“Parlak mavi gözlü, zeki, fevkalade müteharrik ifadeli, güzel ve küçük bir genç, söz söylerken gözleri, kaşları, ağzı tuhaf bir surette hareket ediyor. Filhakika onu yirmi yaşında tanımış olanların cümlesi onu tasvir ederken müteharrik simalı, güzel ve küçük bir genç diye tasvir ediyorlar.”

Dickens, kitap yazmaya karar verdiğinde o dönemde pek rağbette olan ünlü ressam Seymour Joseph Guy, Dickens hakkındaki görüşlerinden bahsetmiştir:

“Çok büyük bir okuyucu kitlesinin hoşuna gitmek, ekseriya muharriri aleladelîğe mecbur eder. Bu hâl tıpkı talebesi çok bir sınıfın, malumat ve müktesebatı en az olan talebe zümresinin seviyesine inmeye mecbur oluşuna benzer. Binaenaleyh böyle bir seviyeye düşmek tehlikesi vardı. Fakat o yirmi dört yaşında kazandığı bir şöhrete kapılıp gitmedi, yükseklerle doğru yürümesini bildi.”

Münekkidin ifade etmiş olduğu gibi her muharririn hayatında, kendisine daima bağlı olan hatıralar vardır. Dickens’ın eserlerinde bu hatıraların etkisi bulunur. *Oliver Twist* romanındaki bedbaht, katı bir hayat sürmeye mecbur olan, kaba mahluklar elinde hırpalanan ve bunlara rağmen temiz ve asil kalmaya muvaffak olan küçük erkek çocuğu Dickens’ın kendisidir.

“Stendhal, Tolstoy gibi başlıca muharrir ve romancıların eserlerindeki en canlı şahıslar, muharririn hayal ve ilhamına tesir yapmış bir kimsenin veya kendi

hissine muhtelif tarz ve davranıştaki kişilerin ifadesidir. Her muharririn eserinde, etrafında kendi benliğinden mühim bir şey dūr etmektedir. Ekseriya bu, ya pek derin ve ciddi bir şefkatle sevilmiş bir mahluk yahut pek kuvvetli intibalar bırakmış bir his olup, senelerin tesiriyle zahiren muhtelif, bâtinen ayrı bir hüviyet olarak yaşanılır.”

Milli Mecmua’da Dickens’in hayatı ve eserleri tetkik edilmeye devam edilmiştir. Münekkit, mecmuanın 113. sayısında Dickens’in *Oliver Twist* romanı hakkında bir inceleme yapmıştır.¹⁰⁶ Dickens bu romanı, rabıtası gevşek olan muhtelif sergüzeştleri anlatmak için değil uzun ve güzel bir hikâye nakletmek için yazmıştır. Münekkit, romanın mevzusundan kısaca bahseder:

“*Oliver Twist* isminde küçük ve öksüz bir çocuk, fakir halk sınıfı için vaktiyle İngiltere’de çocuklar için tesis edilen *İş Evi*’nde yetişiyor, sonra ısraklığa veriliyor ve oradan kaçıp Londra’ya gelerek en ahlaksız ve haydut kimselerle düşüp kalkıyor. Nihayet bütün bunlara rağmen lekesiz kalıyor. Bu romanın ilk kısımları, çocuklar unvanı verilecek kadar berbat bir şey olan *İş Evi*’nin, çocuklar hakkında reva gördüğü ve kanunun merhamet ve şefkat kelimeleri ile dolu olan maddelerine tamamen zıt muameleyi, bu resmî merhamet müessesesinin gerçek yüzünü pek yaman şekilde tasvir ediyor. Bu kitabın İngiliz efkâr-ı umûmiyesinde en çok iz bırakan kısımlarından biri, *Oliver Twist*’in duyamadığı için bir parça daha lapa istediği bölümdür.

Dickens, *İş Evi*’nin idaresini teşkil eden kodamanların, çocukların fazla beslendiklerini ileri sürerek gıda miktarını azaltmaya nasıl karar verdiklerini çok ince bir istihza ile her satırı ve hatta her kelimesi şumüllü bir tarzla tasvir ettikten sonra, neticeyi izah için *Oliver Twist*’in buraya dâhil olduğu zamana tesadüf eden bu gıda azaltılması olayını ilk altı ay zarfında tatbik eder.

...Açlık hususunda büyüklerden daha az mukavemetli olan çocuklar aralarında görüşmüşler ve hiç olmazsa lapa miktarını biraz arttırmak için içlerinden birisinin yemekten sonra biraz daha lapa istemesine karar vermişlerdir. Kura çekmişler ve kura *Oliver Twist*’e isabet etmiştir.”

Münekkit, *Oliver Twist*’in bu kısımlarının fazla teferruatlı olduğu için okuyana usanç verdiğini söylemiş ancak buna rağmen romanın umûmiyet itibarıyla parlak ve cazip olduğunu ifade etmiştir. Dickens, *Oliver Twist*’in her ay forma hâlinde çıkacak olan kısımların mevzularını daha tespit edemeden, *Nicholas Nickelby* adlı yeni bir roman yazmaya başlamıştır. Bu romanında müstehzi bir üslupla yazan Dickens, acındıran sahneler ortaya koyarak, müstebit mektep hocalarını ve görevini

¹⁰⁶ E.Ş., “Edebî Tetkik: Dickens”, *Milli Mecmua*, Sayı 113, 1 Teşrin-i Sani 1344, s. 1823.

hakkıyla yapamayan muallimlerin öğrenci yetiştirme usulünü tenkit etmiştir. Dickens’ın böyle biri bitmeden diğer bir esere başlaması, nefsindeki mukavemet ve icat kudretine itimat ettiğini göstermektedir.

Münekkit, Dickens ile ilk kez karşılaşanların onu bir iş adamına, tüccara benzettiğini söyler. Dickens bunların hiçbiri olmamakla beraber, dehasını yeni eserler ortaya koymak için kullanmıştır. O, on dokuzuncu asrın İngiliz kültürüne has bütün emellerini beslemiş, maddi ve manevi muvaffakiyetlerin bir fazilet olduğundan emin olarak kendine ve aile fertlerine rahat bir hayat temini için uğraşmıştır.

“Sabahları erkenden kalkıyor, kahvaltı zamanına kadar çalışıyor. Biraz dinlendikten sonra öğle yemeğine kadar yine işine koyuluyordu. Öğleden sonra yaya olarak veya atla uzun uzun gezerek işler yapıyor ve bu suretle hem fikrî yorgunluğunu gideriyor hem de eserlerinin cevherini teşkil eden İngiliz şeniyeti ile temasa geliyordu. Dickens, Londra içinde gece gezintilerini tercih ediyordu, bu onun çocukluğundan edindiği bir itiyat idi ve şimdi de ilhamın idamesi için lüzumlu görüyordu. Havanın ne şekilde olduğuna bakıyordu, sisli, yağmurlu, karlı gecelerde Londra'nın en garip mahallelerinde bazen bir muhavareden bir cümle not ederek, bazen bir dükkânın kapısından içeriye dinleyerek veya bir diğerinin içinde geçen şeyleri tetkik ederek bazen de süfli tabakadan bir çiftçi takip ederek mütemadiyen dolaşırdı. Bu uzun dolaşmalarla kendi Londra'sı ile temasa geldikten sonra ertesi günkü işi hazır ve kolaydı, onun yegâne ihtiyacı büyük bir şehrin keşfi, halkın çetin maişetini ve yaşayışını tetkik etmektir.”

Dickens, münekkitlerin de ifade etmiş olduğu gibi gördüklerini fevkalade bir surette tespit ve tahlil etmiştir. *Milli Mecmua*’nın 114. sayısında, Dickens’ın romanları tetkik edilmeye devam edilmiştir. Münekkit, deha derecesinde iktidar gösteren her romancının, hayatında kendini tek başına temalar icat edecek kadar kudretli hissettiği bir zamanın mutlaka geleceğini ifade etmiştir.¹⁰⁷ Bu öyle bir hâldir ki romancıyı büyük projeler yapmaya sevk eder. Münekkitin söylemiş olduğu gibi Flaubert’in *Salambo* adlı romanı böyle bir durumun sebep olduğu ilhamların mahsulüdür.

Dickens, *Nicholas Nickelby* romanını yazdıktan sonra kendini çok kuvvetli ve dehasını çok şümüllü hissetmiştir.

“Dickens, bu eserde memleketin her günkü hayatının muhtelif sahifeleri ile daimî bir temas muhafaza edecek hayalî şahıslar ve her hafta bir vesile ile zuhur

¹⁰⁷ E.Ş., “Edebî Tetkik: Dickens”, *Milli Mecmua*, Sayı 114, 15 Teşrin-i Sani 1344, s. 1842.

edip gördüğü şeyler ve okuduğu kitaplar hakkında hikâyeler anlatacak olan bir tip yaratmayı tasvir etti.”

Dickens, pek çok eserinde görüldüğü gibi memleketin içtimai meseleleriyle, sosyal hayattaki bozukluklarla, adaletsizlikle çok meşgul olmuştur. Dickens gibi bir romancının böyle bir zihniyete sahip olması nazarıdikkati çekmektedir. Münekkitlerin de ifade ettiği gibi o, kendini bir romancı olduğu kadar bir müceddit olarak da telakki ediyordu.

Dickens’ın 1840’tan 1841 yılına kadar haftalık bir süreli yayın olarak yazdığı *Usta Humphrey'nin Saati* adlı eser, önce hikâye olarak tasarlanmış ancak sonra roman hâline getirilmiştir. Münekkit, bu roman hakkında şunları söyler:

“Başlayacağı eserin mevzusu zihninde bariz bir şekil aldı. Mevzunun kahramanı tuhaf bir evde oturan Usta Humphrey isimli, garip bir duvar saatine malik olan ihtiyar bir adamdır. Romanın unvanı *Usta Humphrey'nin Saati* olacaktır. İhtiyar adam çok eski ve el yazısı vesikalara malik olup bunları mezkûr saatin içinde saklıyor ve her hafta bunlardan bir tanesini çıkarıp mahallede dostlarına okuyor. Neşriyat bu şekilde başladı ve ilk nüshadan 70.000 adet satıldı fakat okuyanlar zümresi, sevdikleri romancının devamlı bir roman değil yine parça parça şekiller yazdığını görünce sukutuhayale uğradılar.

İkinci nüshadan itibaren satış düşmeye başladı, bu hâl Dickens’ı çok müteessir etti, çünkü umurun teveccühü ve muhabbetine ehemmiyet veren bir yaratılıştaki olduğundan vaziyete sinirlendi. Onu çekemeyen münekkitlerin tenkitleri de kendisini o kadar kızdırdı ki hakkında yazılanların bir kelimesini bile okumamaya karar verdi.”

Dickens, biraz zaman geçtikten sonra okuyucuların takdirini kazanmış ve münekkitlerin de ifade etmiş olduğu gibi, alelade küçük bir hikâyeden nasıl başarılı ve büyük bir roman ortaya çıktığı görülmüştür. Dickens, *Usta Humphrey'nin Saati* adlı romanını bırakarak *Antikacı Dükkânı* adlı romanını tefrika şeklinde neşretmeye başlamıştır. Dickens, bu romanında zalim ve korkunç kimseleri ele almış, zarif ve güzel bir genç kız olan Nell’in sergüzeştini anlatmıştır. Halk, Dickens’ın bu romanından hakiki bir heyecan duymuş ve ona büyük bir alaka göstermişlerdir.

“Kitap yarısına gelmişti, hikâyenin neticesinin ne olacağını henüz Dickens bile bilmiyordu, şimdiye kadar neşrettiği eserlerde olduğu gibi buna da mesut bir netice vermeyi zihninden geçiriyordu. Dickens bir dostunun tavsiyesi ile birlikte

büyük ıstıraplar hissederek son faslı, mümkün olduğu kadar uzattıkça uzattı. (...) Nell, romanın sonunda ölmüştür. Dickens, dostuna yazdığı bir mektupta *“Bu ölüm üzerime öyle dehşetli bir ağırlık veriyor ki yazıya devam edebilmek için kuvvetimi güç toplayabiliyorum, uzun müddet kendimi toparlayamayacağım.”* demiştir.

Önemli bir Viktorya dönemi İngiliz biyografi yazarı ve edebiyat eleştirmeni olan John Forster, Dickens’ın bu mektuplarından çok etkilenmiştir. Dickens, bu romanı hakkındaki duygu ve düşüncelerini John Forster’a bir süre daha yazmaya devam etmiştir:

“Kitaba nihayet vermeyi kararlaştırdığım zaman yazacağım şeyin, ölümün fecaatini hissetmiş olanlara sükûnet ve teselli veren bir tarzda olmasını istedim. Dün akşam siz gittikten sonra saat sabahın dördüne kadar oturdum ve romanı bitirdim. Bu mahlukların ebediyen yok olmuş bulunmaları beni o kadar hüzne sevk ediyor ki hayatımda artık hiçbir kimseye merbut kalamayacağımı hissediyordum.”

Dickens, hayatın hüznü ve neşeli taraflarını anlamış ve bilfiil idrak etmiş olduğundan henüz otuz yaşına gelmeden yazdığı romanlarıyla, bize ne kadar başarılı bir romancı olduğunu tasdik ettirmiştir. Onun romanları, hayatı yakından tanımak isteyen pek çok okuyucu için bir hazine sayılabilir.

Stefan Zweig, *Üç Büyük Usta* adlı eserinde, neredeyse bütün İngiliz halkının Charles Dickens’ı tanıdıktan sonra onu bağrına bastıklarını söyler.¹⁰⁸ Zweig, on dokuzuncu yüzyılda, dünyanın başka hiçbir yerinde bir yazarla ulusu arasında böylesine kalıcı, böylesine sıcak bir ilişki kurulamadığını ifade etmiştir. Zweig’in Dickens’a ve onun romancılığına ait olan tetkikleri nazarıdikkati çekmektedir:

“Dickens, basit gündelik hayattan bir işçiyi romanının kahramanı yapmaktan hiçbir zaman gocunmamıştır. O kendi kendini yetiştirmiş bir adamdı, alt sınıftan gelmişti ve köklerine duygusal bir sadakatle bağlı kalmıştı. Alelade olana karşı öylesine garip bir heyecanı vardı ki, babadan kalma, değersiz, sıradan ufak tefek şeylere hayranlık duyardı. Kitapları da aynı şekilde âdeta lüzumsuz eşyalarla dolu bir dükkâna benzer, kimsenin dönüp bakmadığı, bir yığın garip, sıra dışı, işe yaramaz şeyin yıllarca meraklısını beklediği antikacı dükkânı gibidir. O, işte bu değersiz, tozlu şeyleri almış, pırıl pırıl temizlemiş, birbirine eklemiş ve kendi neşeli dünyasının güneşiyle aydınlatmıştı.”

¹⁰⁸ Stefan Zweig, *Üç Büyük Usta*, 1. Baskı, İstanbul, Yordam Kitap Yayınları, 2015, s.62.

Stefan Zweig, Dickens'ın kitaplarındaki bölümlerin ancak doğa manzaralarının bıraktığı izlenimlerle kıyaslanabileceğini söyler çünkü ona göre Dickens'ın eserleri saftır, dünyevi etkilerden arınmış, neşeli ve yumuşak insancılıkları içinde güneş gibi parıldarlar.

3.6. Émile Zola Üzerine

Dünya edebiyatının en başarılı yazarlarından biri olan Émile Zola, incelemiş olduğumuz dönemde çeşitli gazete ve dergilerde tetkik edilen isimlerden biri olmuştur. Kamuran Şerif, *Güneş* mecmuasında “Émile Zola Elim Bir Kaza Neticesinde Nasıl Öldü?” başlıklı makalesinde Zola'nın hayatına ve vefatına dair nazarıdikkati çeken bir inceleme yapmıştır.¹⁰⁹ Münekkidin, “L.T.” imzalı bir isimden iktibas ettiğini öğrendiğimiz bu makale, 30 Eylül 1902 sabahına ait Paris gazetelerinin, Zola'nın ailesi tarafından tebliğ etmiş olduğu birkaç satırı neşrettiği haberiyle başlar. Bu gazetelerdeki manşetlerin pek çoğunda, “*Mösyö ve Madam Zola Odalarında Bihuş Olarak Bulunmuştur.*” satırları bulunmaktadır. Kamuran Şerif'in aktarmış olduğu üzere, uzun bir çaba sonunda Madam Zola'yı hayata iade etmek mümkün olmuşsa da Mösyö Zola vefat etmiştir. Bütün gazeteler ilk sayfalarında, Émile Zola ve karısının otelde nasıl bulunduklarını ve Madam Zola'nın ahvalini bildiren bilgiler vermişti.

Bu makalede Émile Zola ve karısının hayatına dair kısa bir tetkikat görürüz.

“Zola ile Madam Zola köşklerinden 28 Eylül Pazar günü dönmüşlerdi. Kış erken geldiği için her sene sayfiyede geçirmek düşüncesinde oldukları müddeti, hissedilecek derece kısaltmışlardır. Zola o sırada *Dört İncil*'in son cildini yazıyordu, Madam Zola da İtalya'ya gidecekti. Müellifin uşağı, efendisinden birkaç saat evvel Brüksel Sokağı'ndaki 21, 21 mükerrer numaralı konağa gelmişti. Zola hizmetçisine, “*Hava fena, eve gider gitmez rutubeti almak için odamızda ateş yaktır.*” diye tembih etmişti. Paris'te kalan hizmetçiler, efendilerinin arzusunu daha evvel yerine getirmişlerdi. Uşak, Brüksel Sokağı'na geldiği zaman yatak odasındaki büyük şöminenin sabahtan beri yanmakta olduğunu gördü. Ocakta kömür yakılmıştı. Fakat ateş o kadar fena yanıyordu ki Mösyö ve Madam Zola eve geldikleri zaman odayı âdeta soğuk buldular.

¹⁰⁹ Kamuran Şerif, “Émile Zola Elim Bir Kaza Neticesinde Nasıl Öldü?”, *Güneş*, Sayı 17, 1 Teşrin-i Evvel 1343, s. 4.

Madam Zola bu durumdan şikâyet ederek, “Ne fena! Şu evin adamakıllı yanan bir şöminesi yok. Buna çoktan beri dikkat etmiştim. Ne kadar tamir edilse fayda etmiyor.” demişti.”

Kamuran Şerif’in aktarmış olduğu üzere 29 Eylül Pazartesi günü, ocakçılar saat sekizde şömineyi tamir etmeye gelmişlerdir. Émile Zola’nın uşağı yatak odasında hiçbir hareketlilik olmadığını fark etmişti. O, romancının sabahları yatakta uzun müddet kalmaktan hoşlanmadığını bildiği için gidip Mösyö ve Madam Zola’nın kapısını vurmıştır. Uşak, herhangi bir cevap alamadığı ve kapı içeriden sürmeli olduğu için gelen işçilerden yardım istemiş ve onların desteğiyle kapıyı kırmıştır. Münekkidin söylemiş olduğu gibi bu sırada Émile Zola karyolanın ayak ucunda yatıyordu. Yatağın üzerinde ise Madam Zola, hiçbir hayat belirtisi olmadan uzanıyordu.

“Odada bulunan kimselerden bir kısmı alelacele pencereleri açar, Émile Zola’yı kaldırıp yatağa götürürler, diğerleri de doktora, bitişikteki eczacıya, polis komiserine koşular. O esnada Zola’nın iki köpeğinden biri odanın içinde inleyerek, kıvranarak dolaşıyordu.

Mösyö Zola’da ve Madam Zola’da en ufak bir kımıldama bile görülüyordu. Gelen doktor her ikisini de muayene etti. Zola ölmüştü, onu kendine getirmek için hiçbir ümit kalmamıştı. Madam Zola için belki... Filvaki iki saat çalıştıktan sonra kadın, güçlkle gözlerini açtı, göğsü kabardı, yaşıyordu. Kocasının ölümünü kendisinden daha iki gün saklayacaklardı.

Doktordan sonra sıra komiserine geldi. Her zaman olduğu gibi, ilk tahkikatın telaşı içinde, fazla acele karar verildi. Zabıta memuru polis müdürüne hitaben yazdığı raporda: Kalorifer yakılmamış, gaz kokusu yok, diyordu. Polis raporunun münderecatı malum olur olmaz intihardan bahsedilmeye başlandı. Bütün Paris bu ilk müheyyiç şayia ile çalkalandı. Fakat devam eden tahkikat akşama doğru her şeyi tespit etti. Vâkıâ konağın kaloriferi yanmamıştı, odanın şöminesi yakılmıştı. Komiser bu mühim nokta hakkında malumat almayı unutmuştu. Daha müdekkik bir polis müfettişi şöminenin dibine kadar sokulmuş, fakat derhal kendini dışarı atmaya mecbur olmuştu. Ocaktan pek keskin surette intişar eden gaz onu derhal rahatsız etmişti.”

Kamuran Şerif’in aktarmış olduğu üzere, Émile Zola ve karısının intihar etmediği açıklığa kavuşmuştur. Ünlü yazar, elim bir olay sonucunda hayata veda etmiştir. Kamuran Şerif, “Ölen Büyükler” başlıklı makalesinde on dokuzuncu asrın

bu en büyük romancısının, işte böyle bir kaza neticesinde bundan yirmi beş sene evvel dünyaya gözlerini kapadığını söylemiştir.¹¹⁰

Émile Zola'nın vefatının 25. yıl dönümü Paris'te Sorbonne Üniversitesi'nde gençlerin büyük tezahüratı içinde icra edilmişti. Zola'nın ölümü dolayısıyla yapılmış olan bir nutukta şunlar söylenmiştir:

“Esâsen romantiklerin kendi fikrine göre pek lafzi bulduğu idealizmine karşı ilan-ı harp etmiş, kendi tabir ve tarifi ile bu ilmin natüralist, cumhuriyetçi edebiyat için makam-ı iktidarın nazarında mutlak bir hürriyet istemiştir.

Kırk seneye yakın bir zaman zarfında çarpışmaktan, hem de müsâraasının ateş ve harareti içinde çarpışmaktan hâli kalmamış olan bu roman atletine karşı hürmetlerimizi arza cesaret ediyoruz.”

Kamuran Şerif'in aktarmış olduğu üzere, bu nutku müteakip orkestra birkaç klasik parça çalmış, maruf şahsiyetler tarafından Émile Zola'nın eserlerinden bazı parçalar okunmuş, meşhur romancının büstüne çelenk bırakılmış ve merasime nihayet verilmiştir.

Émile Zola 1864 yılında neşrettiği *Contes à Ninon*, *Claude'un İtirafı* eserleri ile dikkati çekmiştir. 1867 yılında *Thérèse Raquin* isimdeki romanını neşreden Émile Zola bundan sonra *Rougon-Macquart* silsilesini ortaya koymuştur. *Rougon-Macquart*, Fransızların İkinci İmparatorluk Dönemi dediği 1852-1870 yılları arasındaki olayları anlatan ve yirmi eserin birbiriyle bağlantılı olarak yazıldığı roman serisidir. Kamuran Şerif, bu silsileyi vücuda getiren yirmi romandan en meşhurlarının ismini zikretmiştir: *Meyhane* (1877), *Nana* (1880), *Germinal* (1885), *Hayvanlaşan İnsan* (1890). Émile Zola bu silsileden sonra *Emek* ve *Hakikat* adlı romanları neşretmiştir. Kamuran Şerif, Zola'nın küçük hikâye, dram ve komedi, tecrübi roman, natüralist roman gibi mühim tenkidi eserleri olduğunu söylemiştir.

Émile Zola, natüralizm nazariyesinin öncüsü kabul edilmiştir. Zola, tıp âleminde inkılap yapan Claude Bernard'ın *Tecrübi Tababete Medhal* adlı eserini, doktor kelimesi yerine romancı kelimesini koymak suretiyle kendisine mal etmişti.

¹¹⁰ Kamuran Şerif, “Ölen Büyükler”, **Hayat**, Sayı 47, 20 Teşrin-i Evvel 1343, s. 9-11.

“Müşahede ve tecrübe: İşte ilmin iki ameliyesi. Zola, müşahede hakkında ortaya kıymetli fikirler koymuştur. Öyle fikirler ki Flaubert’ten sonra bile kıymetsiz oldukları iddia olunamaz. Natüralizmin roman türüne ettiği en büyük hizmet, romanı kendi hakiki sahasına yerleştirmiş olmasıdır. Bu saha doğrudan doğruya tetkik ve müşahede edilen âdetlerin tasvirî sahasıdır. Tecrübeye gelince, romancının herhangi bir şahsiyeti muhtelif muhitlerden geçirip, o muhitlerin o şahsiyeti nasıl değiştirdiğini tespit etmek hususunda takip ettiği usule, Zola tecrübe ismini veriyor. Fakat bu itibari bir şeydir. Zola natüralizmin, eşyanın istinsahından ibaret olduğunu asla iddia etmemiştir. Bu haddizatında katıyen infıratçı olmayan ve en muhtelif mizaçların tasvir ve ifadesini serbest cereyan eden bir tariftir.”

Zola’da natüralistlik nâmına mevcut olan, onun materyalizmi ve bedbinliğidir. Zola’nın materyalizmine göre bütün hayat, insiyaklar için mukadder olan faaliyet şeklinde hulasa olunabilir. Onun nazarında beşer aciz, hâletiruhiyesinin ve sinirlerinin mahkûmu pasif bir mahluktur. Zola psikologların insana, sırf dimağıyla çalışan bir makine nazarıyla bakmalarına itiraz ediyor. İnsanda akıllı hadiseler, psikolojik şartlardan ayrılacak olursa beşerin hakiki bir tasviri yapılmış olmaz, der.”

Münekkidin ifade etmiş olduğu gibi, Zola’nın beşerin yalnız iştihalarını göstermesi de doğru bir tasvir değildi. Zola’nın ifade ettiği gibi insanın iştiha tarafı manevi tahlillere mevzu teşkil edemezdi. Münekkit, bu nedenle Zola’nın *Rougon-Macquart*’larda haşın bir fizyolojiyi ve psikolojiyi ortadan kaldırdığını söylemiştir.

“Beşerin yarısını ortadan kaldırdığı gibi hayatın da yarısını ortadan kaldırmıştı. Keza burada da hayatın yalnız asil ve zarif tarafını gören yalan bir yeniliğe karşı mücadele etmekte haklıydı fakat kendi de bize hayatın mükemmel bir tablosunu çizecek yerde onun yalnız faaliyetlerini, adiliklerini, rezaletlerini gösterdi. İşte bunun için natüralizm çirkinliğin birer remzi hâline geldi.”

Émile Zola romantizmden hoşlanmadığını şu şekilde ifade etmiştir:

“Romantizmden nefret edişimin sebebi bana hatalı bir terbiye vermiş olmasıdır. O terbiyeyi takip ediyor ve ona şiddetle kızıyorum. O, topladığı vesikaya sadık kalmaktan başka emeli olmayan bir âlim olduğunu istediği kadar iddia etsin.”

Kamuran Şerif’in söylemiş olduğuna göre Émile Zola’nın tasvir ettiği kahramanların her biri, aynı mizaca malik veya aynı sınıfa mensup fertlerin kâffesini nefislerinde toplamışlardır. Onlardan her biri kendi hususi simasını arz etmekle beraber umûmi bir manaya, sembolik bir kıymete de sahiptirler.

“Zola yalnız çirkini ve fenayı idealize etmekle kalmadı. Onda romantik şahsiyet, natüralist şahsiyete gittikçe hâkim olmaya başladı. Son zamanlarda natüralizmi ve bedbinliği büsbütün başka bir telakkiye, beşeriyet telakkisine terk ettiler. *Dört İncil*’de hararetli bir nikbinlik bulunur. Vaktiyle sadece insanın behimiyâtını tasvir eden Zola, bu eserinde ırkımızı maddi ve manevi terakkiye sevk eden faziletleri alkışlıyor, hakikat ve adaletin zaferini hazırlıyor. Felsefesi daima ilmî mahiyeti muhafaza ediyordu, fakat eski natüralizmden kala kala yalnız bir ilim muhabbeti kalmıştı.”

İncelemiş olduğumuz dönemde Émile Zola hakkında tenkidî makaleler kaleme alan bir isim de Naci Fikret’tir. “Felsefe-i Edebiyat: Émile Zola ve İntikâd”¹¹¹ başlıklı makalesinde Naci Fikret, Zola’nın sadece Fransa’nın değil belki de bütün cihanın yetiştirdiği en büyük dâhilerden biri olduğunu söylemiştir. Münekkidin ifade etmiş olduğu gibi oldukça fakir bir ailede dünyaya gelen ve hayatını çalışıp kazanmak mecburiyetinde olan Zola, 1862’de kurulan *Hachette* yayınevinde çalışırken yazmaya başlamıştır.

“Riyakâr ve hodkâm beşeriyetin bütün rezaletlerini görmek için açılmış olan nafiz nazarları, orta hâlli aileler arasında cereyan eden fuhuş ve cinayet olaylarını, sebepleriyle beraber yakalamaya başlıyor. İşte *Thérèse Raquin* böyle bir görüşün mahsulüdür. Bir ara dram yazmaya teşebbüs eden Zola, bu mesleği ruhundan taşan anasır ve malzemeyi kâfi görmüyor ve nihayet bu bîpâyan müşâhedât ile büyük, muhteşem, mütenasip, muazzam bir kâşâne-i fikir inşa ediyor: *Rougon-Macquart*’lar. Bu yirmi büyük ciltten ibaret olan bu muazzam eserin unvanı, İkinci İmparatorluk Devri’nde yaşamış bir ailenin tarih-i içtimaiyesidir. Balzac, romanlarına unvan-ı umûmi olarak *Mudhike-i Beşer* adını intihap etmişti. Halbuki Zola, hissiyattan büsbütün tecrit ediyor, o, insan nâmı altındaki hayvanın yaptığı işleri ne ağlamaya ne de gülmeye layık bulmuyor. Gülmek veya ağlamak, görülen şeylere bir alaka göstermek, ‘Ben de sizdenim’ demektir. Zola, insanları o kadar yüksekte ve o kadar geniş bir nazarla tetkik ve temaşa ediyor ki nazarında insanların solucanlardan, haşerattan farkı yoktur.”

Naci Fikret’in söylemiş olduğu gibi Zola, Auguste Comte, Claude Bernard, Ernest Renan, Hippolyte Taine gibi filozof ve mütefekkirler tarafından tesis edilen pozitivizm, determinizm mesleklerini ve bilhassa ‘ırk ve muhit’ nazariyelerini romanlarında tatbik etmiştir. Zola tarafından tesis edilip natüralizm nâmını alan

¹¹¹ Naci Fikret, “Felsefe-i Edebiyat: Émile Zola ve İntikâd”, **Yeni Fikir**, Sayı 8, 1 Mayıs 1341, s. 17-18.

bu meslek, pek çok tartışmaya sebep olmuş, birçok tezyiflere, tahkirlere maruz kalmıştır. Münekkitlerin ifade etmiş olduğu gibi Zola, sırf ilmî bir hakikatin neşrine çalıştığı için ‘fazilet düşmanı’ diye teşhir edilmiştir.

Yeni Fikir’in 9. sayısında Naci Fikret, Émile Zola hakkındaki incelemesine devam etmiştir. Münekkidin ifade etmiş olduğu gibi, hayatın ve cemiyetin mülevvesatını meydana döken Zola’nın eserlerini kirli addetmek büyük bir körlük, riyakârlık ve sahtekârlıktır.¹¹² Zola başka bir âlemde yaşamış başka bir hayatı, başka bir beşeriyeti tasvir etmemiştir, o, bizi, kendi kendimizi meydana çıkarmıştır.

Naci Fikret, Zola’nın çok büyük olmayan bir kusuru olduğunu ifade etmiştir. O da, romanlarında bazı şeylerin tasvir edilişindeki fazla tafsilattır. Bazı okuyucuların bu tafsilattan sıkıldığını söyleyen münekkit, Zola’nın aslında hayat manzaralarını olduğu gibi yaşatmak istediğini ifade eder.

“O, ne görmüşse onu yazmıştır. Sonra, evvelemirde büsbütün lüzumsuz görünen öyle tafsilat vardır ki olaylar ilerledikçe kıymet ve ehemmiyetleri, manaları meydana çıkar. Fakat onun bir deniz vüsatındaki romanlarından sıkılanlar, asar-ı intikâdiyesini okumalıdırlar. *Tecrübi Roman, Natüralist Romancılar, Tiyatroda Natüralizm, Dram Muharrirlerimiz* gibi tenkidî eserlerinde Zola, meslek ve nazariyat-ı edebiye ve felsefesini tamamıyla izah etmiştir.”

Naci Fikret’in ifade ettiği gibi Zola’nın tenkitteki çalışmaları tamamen ilmî ve felsefidir. Onun başarısı yalnızca edebiyat sahasına münhasır değildir. Bundan dolayı pek çok münekkit, Zola’nın *Documents Littéraires (Vesâik-i Edebiye)* adlı eserinin, ‘zamanımızda tenkit’ bahsindeki bazı kısımlarını yayımlamışlardır. Zola’dan iktibas edilen bazı kısımlar ortaya konulmuştur:

“Şu zamanda Fransa’da tenkit yoktur. (...) Bir edebiyatta tenkidin göreceği iş, birinci derecede ehemmiyettir. Şüphesiz, seviye-i edebiyatın yükselip alçalmasında onun az çok doğrudan doğruya bir tesiri olduğuna inananlardan değilim. Şimdi artık tenkidin muharrirlere usul ve vukuatta riayet lüzumunu hatırlatmak, köy mektep hocaları gibi, buna riayet etmeyenlere darbeler indirmekten ibaret zannolunduğu zamanlarda değiliz. Artık ona çocuk mürebbilerinde olduğu gibi vazifeleri tashih, talebelerin vazifelerine yapılan tarzda hatalarını işaret, eserleri lisan ve belagat kaidelerine ait haşiyelerle telvis

¹¹² Naci Fikret, “Felsefe-i Edebiyat: Émile Zola ve İntikâd II”, *Yeni Fikir*, Sayı 9, 15 Haziran 1341, s. 14-16.

etmek vazifesi verilmiyor. Tenkit, muharrirleri ve eserlerini teşrih etmekten ibaret bir şube-i tetkik olmuştur. O, bir insanı, bir kitabı alır, onların vücutlarını parça parça keser, doğrar, tahlil eder ve bu adamın şu kitabı nasıl bir mihanikiyetin eser-i faaliyeti olarak vücuda getirdiğini göstermeye çalışır. Yalnız bunu izah etmek ve neticede bir zabıtnâme kaleme almakla iktifa eder. Orada muharririn mizaç ve tabiatı derinden derine taharri edilmiş, araştırılmış, içinde çalışmış olduğu ahval-i şerait ve muhit tayin edilmiştir. O surette ki iyi yahut fena olsun, eser, gayrikâbil içtinap bir mahsul olarak vücuda gelir. Tenkidin vazifesi burada münhasıran onun nesebiyle öyle olduğunu göstermekten ibaret kalır. Bu suretle bütün tenkit ilmi, bir olayı, kendisini hasıl etmiş olan sebepten başlayarak, kendisinin vuku bulacağı neticeleri ve akıbetleri bütün teferruatıyla meydana koymakla iktifadan ibaret oluyor.”

Namdar Rahmi, *Yeni Fikir*’in 28. sayısında Zola’nın, fikir ve edebiyat hayatına dair tenkidî bir makale neşretmiştir. Münekkit, makalesine şöyle başlamıştır:

“Zola ölmüştür. Devrindeki bütün şaşaasına, herkülvari mücadelelerine, tantanalı realizmine rağmen Zola çoktan vefat etmiştir. Kendisi istediği kadar, layemut kubbesi altında dursun, bugünkü neslin genç bir edibine sorunuz. ‘Zola mı? Tanımıyorum,’ cevabını bekleyebilirsiniz. İşte o kadar ölmüş ve unutulmuştur. Artık Zola mevcut değildir.”

İncelemiş olduğumuz dönemde Zola’nın vefatına da değinen çeşitli gazete ve dergiler, onun hiç ölmeyecek olan başarılarına ve fikir dünyasına değinmişlerdir.

“Muhasımlarının büsbütün inkarına rağmen bence Zola ölmemiştir. Belki kendi devrinin mümtaz simaları arasında en payidar kalanı odur. Nâmlarına nispetle bir akademi tesis olunmuş olmasına rağmen ‘Goncourt’ kardeşlerin ismi bile anılamaz bir hâle gelmişken “Zola” hâlâ nüfuzunu üzerimizde hissettirmektedir.”

Namdar Rahmi, fikir ve edebiyat cereyanlarının da hava cereyanlarına benzediğini söylemiştir.¹¹³ Yüksek tazyiklerden dîn tazyiklere doğru mütemadi bir akış vardır. Münekkit, Fransız harsının şarka, Türkiye’ye doğru geçen etkisinin arada hiçbir hail bulunmaksızın doğrudan doğruya bizde de tesir gösterdiğini söylemiştir.

“Diğer milletlerin harsıyla aramızda aşılması müşkül lisan sıradağları olduğu için, oralardaki cereyanlar bile bize Fransız ruhundan süzülerek geçiyor. Bu

¹¹³ Namdar Rahmi, “Émile Zola”, *Yeni Fikir*, Sayı 28, 15 Teşrin-i Sani 1343, s. 1-5.

cereyanlardan müteessir olmamak mümkün değil; meğer ki Türk fezâ-yı fikriyesinin kesafeti de aynı dereceyi bulsun. Bu tesirler o kadar kat'î ki bir memleketteki fikrî ve edebî tahavvülleri, inkılapları vukuundan evvel tarassut merkezleri bile meydana getirilebilir. Zola'nın realizmi işte bu cereyan kanunlarından dolayı Türkiye'ye gelmekte gecikmişti.”

Namdar Rahmi, Paris'te "büyükleri yaşatma" adlı bir hareket olduğunu ve böyle hareketleri en samimi şekilde takip edenlerin kitapçılar olduğunu söylemiştir. Bu kitapçılar, camekânlarında veya sergilerinde Zola için geniş yerler tahsis etmişlerdir. Bilhassa *Rougon-Macquart* serisinden bazı kitaplar, lüks baskılar şeklinde ve her biri 800-900 Frank kıymetinde satılmaktaydı. Fransa'daki bir gazetede, Zola'nın *Lourdes* adlı romanını temsil eden bir tablo yayımlanmıştır. Sonrasında ise bu büyük realist romancı hakkında çeşitli yazılar ve tenkitler neşredilmiştir.

“1879 Teşrin-i Sani tarihli bir (La Lun: Ay) nüshası: Bir levhayı ihtiva ediyor. Bu levhada Zola elinde bir değnekle, büyük cesamette yapılmış bir kadının eteğini kaldırıyor ve teşhir ediyor. O zamanki hicap ve terbiyenin derecesine bakınız ki bu uzun etek topuktan ancak bir karış yukarıya kadar açılmış. Şimdi ise diz kapaklarından bir karış yukarısına kadar teşhir eden kadınlara en namusluları arasında bile rast ediyoruz.”

Namdar Rahmi, ilk gençlik aşınalarının hayatımızda unutulmaz izleri olduğunu söyler. O, bu kütüphanelerin önünden geçerken âdeta bir sıcaklık, bir karabet, manevi bir sıhriyet bulduğunu ifade eder.

“Zola'yı kabalıkla, hırsızlıkla, ahlaksızlıkla itham edenler; bütün itham ettikleri tezahüratın asıl kabalığa, hırsızlığa, ahlaksızlığa karşı inceliğin, hassasiyetin, ahlak ve faziletin bir isyânı olduğunu bile fark edememişlerdir. Halbuki hayat sahnesi karşısında kalbi Zola'nınki kadar heyecanla çarpmış, sinirleri Zola'nınki gibi tel tel sızlamış şahsiyetlere romantik şairler arasında bile nadir rast gelinir.”

Bertan Onaran'ın söylemiş olduğu üzere, Zola'ya göre romancı, olguları kaydetmekle yetinen bir izleyici değil, roman karakterlerini ve onların tutkularını bir

dizi deneyden geçiren, duygusal ve toplumsal olguları bir kimyacınnın maddeyi işlediği gibi işleyen bir deneycidir.¹¹⁴

3.7. Edmondo De Amicis Üzerine

İncelediğimiz dönemde ünlü İtalyan hikâyeci, şair ve romancı olan Edmondo De Amicis'in *Çocuk Kalbi* adlı romanı hakkında tenkidî makaleler neşredilmiştir. *Hayat*'ın 13. sayısında *Çocuk Kalbi*'nin ehemmiyeti üzerinde durulmuş, fikrî ve içtimai teceddüdün esaslarını ve endişelerini tetkik etmek gerektiği ortaya konulmuştur.¹¹⁵ Cumhuriyet devrinde, Mehmet Behçet'in *Orhan'ın Deniz Eğlenceleri* (1926), *Orhan ile Gümüş* (1927), *Orhan'ın Hayvanlar Bahçesi* (1927) adlı çocuk kitapları neşredilmiştir. Talim ve Terbiye Dairesi tarafından neşredilen çocuk ansiklopedileri ve çocuk temsilleri de bu dönemde çocuklar için yayımlanmış olan önemli çalışmalardır.

Münekkidin ifade etmiş olduğu gibi, bu devirde İbrahim Alaattin tarafından tercüme edilen *Çocuk Kalbi* yeni neslin terbiyesine yardım edebilecek en parlak delillerden biridir. Eser, büyük bir şöhrete nail olmuş ve medeni milletlerin lisanına tercüme edilmiş bulunan *Cuore* isimindeki kitaptan aynen nakledilmiştir.

“*Çocuk Kalbi*, önemli bir eserdir. Eserin iki bakımdan tetkiki kabildir: Edebî ve terbiyevi. Edebî yönüne göre eser, çocuk edebiyatının bizde yegâne kitabı addedilebilir. Mevzusu çocuk, lisanı çocuk ve anlatış çocuktur. Muharrir hakikaten çocuk ruhuna karşı haiz olduğu derin vukufu gösterir. Diyebiliriz ki kalemi ve mefkûresi çocukluk ile hemhâl olmuş çocuk ruhiyatının en ince noktalarını tahlil eylemiştir. Bununla beraber işleyiş tarzıyla yine müessir olan hakiki edebiyatın bir şaheseridir. Diğer taraftan tercüme esnasında, aslını muhafazada muvaffak olduğu için eser şaheserliğini tamamen kaybetmemiştir. Terbiyevi kıymetine gelince, işte bizi alakadar eden, eserle münasebete soğan nokta. *Çocuk Kalbi*, yalnız çocuk edebiyatımızın değil çocuk ruh hayatının ve çocuk terbiyesinin sahasına girecek bir mahiyete sahiptir. Bir muallim olmak sıfatıyla hikâyeleri müteaddit defalar okudum ve bunu okuyarak yetişen yeni nesil içinde bulunmaktan garip ve hazin bir acı duydum.”

¹¹⁴ Bertan Onaran, **Nana**, 2. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017, s. v.

¹¹⁵ M.F.: “Kitâbiyât”, **Hayat**, Sayı 13, 24 Şubat 1343, s. 13.

Münekkidin ifade etmiş olduğu gibi, *Çocuk Kalbi*'nin edebî ve terbiyevi kıymetleri yanında bir de İtalya'yı alakadar eden millî kıymeti vardır. Bu roman, muhabbetimizin susadığı kitaplardan biridir. Münekkit, *Tahir ile Zühre*'lerden, *Sherlock Holmes*'ten başka, çocukları tatmin eden eserin bulunmadığından şikâyet edenlerin bu kitabı şikayetlerine cevap telâkki edebileceklerini söylemiştir.

Ali Mümtaz Arolat *Millî Mecmua*'da, "Tenkit: *Çocuk Kalbi*"¹¹⁶ başlıklı bir makale neşretmiştir.

"İbrahim Alaattin Bey'in *Cuore*'yi tercüme ettiğini, eserin intişarına dair yevmi gazetelerdeki ilanların birinden öğrendiğim zaman şöyle düşünmüştüm: İbrahim Alaattin Bey'in bu eseri tercüme etmesi, pek çok zümreye hizmet içindir. Çocuklar, mürebbiyeler ve edebî bir kitap okumaya senelerden beri susamış olan Türk okuyucuları.

Belki İbrahim Alaattin bu şekilde hareket etmemiştir. Lakin herhâlde bu tercüme çocuklarımıza iyi bir kıraat ve güzel bir ahlak kitabı, mürebbiyelere de mesleğe ait okunması ihmal edilemeyecek bir şaheser ve biz Türk okuyucuları içinse yüksek bir kalemle yazılmış ve bilgili bir kalemle insanımıza nakledilmiş, bizlere çocukluğumuzu, mektep hayatımızı, yaramaz ve uslu günlerimizi yaşatan cana yakın bir kitap kazandırdı. Bir sabah gezintisi esnasında kütüphanenin önünden geçerken kitabı görünce bu eseri okumaya karar vermiş olduğumu hatırlayarak hemen aldım. Okudum ve okudukça yabancılığı bırakarak bana daha samimi bir aşinalık hissini verdiğini fark ettim. O zaman, ancak o zaman hatırladım ki bu kitabın diğer bir tercümesini adaptasyon tarzında Galatasaray'da iken bize kıraat kitabı olarak vermişlerdi."

Ali Mümtaz, bu adaptasyonun çok terkipli bir lisanla yazılmış olduğu için okuyanlara yüksek bir zevk temin etmediğini söylemiştir. Münekkit bu münasebetle tercümenin, herhangi bir eser yazmak için ne kadar önemli olduğunu vurgular. Ali Mümtaz, Edmondo De Amicis'in romanını tenkit etmenin kendisi için zor olduğunu, bu nedenle kitaptan umûmi bir surette bahsedeceğini söyler:

"Eser, İtalya'da bir ders senesi esnasında mektepte ve mektep haricinde arkadaşlar ve aile arasında geçen vakaların, o vakalara şahit olan bir çocuğun kalemi ile ifadesinden ibarettir. Muhtelif mizaçtaki küçükler ve büyükler bu eserde toplanıyorlar, yaptıkları iyi veya fena hareketler bu çocuk jurnalinde birer birer tahlil olunuyor.

¹¹⁶ Ali Mümtaz Arolat, "Tenkit: *Çocuk Kalbi*", *Millî Mecmua*, Sayı 72, 22 Teşrin-i Evvel 1342, s. 1166.

Himayeye muhtaç arkadaşlarını gözeten Garrone'in alicenaplığı, kalın kafalı olduğu hâlde diğerlerinden aşağı kalmamak için dişini sıkarak sınıftan ikinci çıkan Stardi'nin azmi, Derossi'nin nezaket ve zekâsı, arkadaşını kurtarmak için kendisini tehlikeye atan Robetti'nin fedakârlığı, dükkanında babasına yardım eden Coretti'nin çalışkanlığı, her şeyden kendisine bir kazanç yolu bulan Garoffi'nin teşebbüsü. Bu kitabı okuyacak yavrularda, onlara benzemek arzusunu uyandıracığından şüphe yoktur. Franti'nin tekrar ede ede nihayet kendisini mektepten kovduran fenalıklarını iyi bir gözle görmeyeceklerdir.”

Ali Mümtaz'ın ifade etmiş olduğu gibi, esere kuvvet veren hususiyetlerden biri ve en mühimi çok samimi olmasıdır. O kadar samimi ki insan okurken kendisini o sınıfta, çocuklarla beraber öğrenci zannediyor.

3.8. Maupassant Üzerine

Fransız romancı ve kısa öykü yazarı olan Maupassant, incelemiş olduğumuz dönemde hayatı ve eserleri dolayısıyla tetkik edilmiş yazarlardan biridir. Ali Kemal, *Yeni Fikir*'in 29. sayısında Maupassant hakkında tenkidî bir makale yayımlamıştır.¹¹⁷

“Hangi millete mensup olursa olsun, hangi meslek erbabından bulunursa bulunsun, büyük adamların tercüme-i ahvalini, hayat ve asarını tetkik ve tettebbu, bu itibarla gayet mühimdir. Hele bizler için pek faydalı olduğuna hiç şüphe yoktur. (...) Fransa'da '*Büyük Muharrirlerin Menkıbevi Hayatı*' unvanıyla tertip ve neşredilen eserler silsilesinden peyderpey istifade etmeyi münasip gördük. *Ölüm Kadar Metin, Güzel Dost, Bir Hayat* adlı romanlarıyla birçok küçük hikâyeleri lisanımıza da nakledilmiş olan Guy de Maupassant, noktainazarımıza göre, ilk tetkik edilecek simadır.”

Münekkidin ifade etmiş olduğu gibi Maupassant, ecdadının sarsılmaz inzibatını, soğuk vuzuhunu, ağır ve ciddi bir düşünüşle uzun bir kayıtsızlığı tevarüs etmiştir. Fakat aynı zamanda hem shevat-ı nefsaniyeye mağlup hem zayıf bir seciye malikti, gözleri parlak ve muhteşemdi.

Safvet Örfi, “Romancılık ve Tenkit”¹¹⁸ başlıklı makalesinde Maupassant'ın *Pierre ve Jean* adlı romanını ve yine bu roman dolayısıyla tenkidin esas vazifelerini

¹¹⁷ Ali Kemal, “Büyük Muharrirler: Guy de Maupassant”, *Yeni Fikir*, Sayı 29, 15 Kanun-ı Evvel 1343, s. 15-20.

tetkik etmiştir. Safvet Örfi, *Pierre ve Jean* romanı hakkındaki değerlendirmesine şöyle başlar:

“Guy de Maupassant’ın *Pierre ve Jean* ismindeki romanını okuyalı dört sene kadar oldu. Başında tesadüf ettiğim mukaddime, bu kitaba benim daha fazla kıymet vermeme sebep olmuştu. Anadolu’nun tren uğrağı olmayan yerlerine kadar kitaplarımın arasında roman taşımayı imkânsız veyahut zahmetli olduğu için, lüzumsuz ve fazla bulduğum hâlde bu eser benimle beraber buralara kadar gelmiştir. Bu mukaddime, bilmem evvelce Servet-i Fünun yahut Fecr-i Ati zümreleri tarafından tercüme edilmiş midir? Ahmet Şuayip merhumun böyle şeyleri kaçırmayacağını tahmin edebiliyorum. Hiç olmazsa kendisine mal ettiği bazı fikrî mütalaaları, yani yazıları için Maupassant’ın bu fikirlerinden istifade etmiş olması muhtemeldir.

Bu mukaddimenin başlıca meziyeti, romancılık sanatının hayat cereyanında sanatkarların mizacına göre aldığı vasıf ve terakkiye ve onun karşısında sanat münekkidine lazım olan hüviyet-i manayı ve evsafı ifade etmesindedir.”

Safvet Örfi, ediplerimizin Fransızca bildiklerini ve onların kendi edebî mesleklerini ve prensiplerini teşkil ettiklerini ifade etmiştir. Safvet Örfi, bizde her müellifin aynı zamanda münekkit de olduğunu söylemiştir. Gazeteci münekkitler ise, roman mütalaasında hasıl olmuş bir tarafgirlik altında bulunmaktan, şahsi ve keyfi bir temayül göstermekten başka bir şey yapamazlar. Safvet Örfi, *Pierre ve Jean* romanının tercüme edilmesinin önemine değinmiştir:

“Maupassant’ın bu tetkiki, daima sorulması lazım gelen bir görüştür ki bizce henüz yeniliği kaybetmemiş sayılabilir. Ayrıca okuyuculara romancılık, romancılar, münekkitler, roman mütalaası ile tenkit tarzı hakkında kendisine başvurulabilecek bir rehber mahiyetindedir. Fakat itiraf edeyim ki bu tercümeden benim bir maksadım var, kendilerini hikâye yazmaya adanmış bazı toy ve atılgan imzaların, genç kabiliyetlerin dikkatlerini celbetmek.”

Safvet Örfi, *Pierre ve Jean* romanının ilk yirmi beş sayfasını oluşturan uzun bir mukaddemeyi, mevzusuna göre ‘romancılık ve tenkit’ serlevhası altında tercüme etmiştir. Safvet Örfi bu romanın, okuyucuları ve münekkitleri ruhi tetkik yapmaya sevk edeceğini söylemiştir. O, bu romandan yola çıkarak romancılığın mahiyetini ve tenkidin esas vazifelerinin neler olduğunu mütalaa etmiştir.

¹¹⁸ Safvet Örfi, “Romancılık ve Tenkit”, *Millî Mecmua*, Sayı 15, 29 Mayıs 1340, s. 238.

“Münekkit için hiçbir tarafın tesiri altında kalmaksızın peşinleşmiş hükümlerden, bir edebî mektebe ait fikirlerden, bir sanatkâr zümresine müteveccih rabitalardan azade olarak en müstezad temayülü ve mizaçları kavramak, mütenevvi sanat tetkikatını kabul etmiş olmak lazımdır. *Don Kişot, Üç Silahşor, Goriot Baba, Kırmızı ve Siyah, Madam Bovary* gibi romanlarından sonra, ‘*şu romandır, şu roman değildir*’ demeye cesaret edecek münekkit bana salahiyetsiz görünür.”

Safvet Örfi, bir roman yazmak için kaidelere ihtiyaç olup olmadığını tetkik etmiştir. Örfi, “*Dumas’ın Üç Silahşor’u, Flaubert’in Madam Bovary’si, Zola’nın Germinal’i arasında kıyas yapmak mümkün müdür?*” diye sormuş, bu eserlerden hangisinin roman olup olmadığını, kaidelerinin nereden neşet edildiğini inceleme konusu yapmıştır:

“Zeki bir münekkit bilakis bir eserde, evvelce çıkmış romanlara en az benzeyen şeyi aramalı ve gençleri kabil olduğu kadar yeni yollara teşvik etmelidir. Victor Hugo’dan Zola’ya kadar bütün muharrirler mutlaka kendilerinin sanat hakkındaki şahsi etkilerine göre eser tertip edilmesini, yani onların telkinlerine göre tahlil olunmasını mutlak bir hak diye talep ettiler. Bir nevi hususi düşünüş, görüş, anlayış ve hükmediş demek olan bir orijinalite neşet eder.

Münekkit unvanına hakikaten layık olabilecek bir muharrir ihtirassız, tercihsiz, tarafsız bir tahlilci olmalı ve bir tablo gibi elinde bulundurduğu sanat eseri ile sanatkârın kıymetini takdir etmelidir. Onun idraki sanatkârın şahsiyetini tamamen kavramalıdır. Bir insan sıfatıyla sevmediği fakat bir hüküm sıfatıyla anlamaya mecbur olduğu kitapları teşrih edebilmelidir.”

Safvet Örfi, bazı okuyucuların muharrirlerden, kendi zevk ve isteklerine cevap verecek romanlar yazmasını beklediklerini ifade etmiştir. Bu beklenti karşısında bazı muharrirler, kendi sanat görüşlerine ve zevklerine göre hareket ederler, muvaffak olurlar yahut olamazlar.

3.9. Louisa Alcott Üzerine

İncelemiş olduğumuz dönemde, dünyaca ünlü Amerikalı yazar Louisa Alcott hakkında tek bir makale yayımlanmıştır. Asri Hafta’nın 40. sayısında neşredilen bu makalede, Louisa Alcott’un hayatına ve *Küçük Kadınlar* adlı meşhur romanına yer verilmiştir. Münekkidin aktarmış olduğu üzere Amerikalılar, yetiştirdikleri kızlarına hayatı en doğru şekilde gösterirler ve *Küçük Kadınlar* adlı eser Amerika terbiyesinin

meydana getirdiği bir hikâyedir.¹¹⁹ Bu kitabı okuyanlar, hayatın ne demek olduğunu hakiki surette anlayabilirler.

Bu roman, münekkidin de ifade etmiş olduğu üzere bize Alcott ailesinin iç yüzünü anlatmaktadır. Bayan Alcott ile çocuklarının seciyeleri, romanda kuvvetli bir şekilde gösterilmiştir. Aile reisi olan Bay Alcott'un karakteri de bu aile hayatı üzerinde etkili olmuştur.

“Mr. Alcott çok dikkatli, az iktidarlı bir adamdı. Bu dünyada pek az adamın yapabildiği gibi âşık olduğu kudretin ahkâmını tatbika başlamıştı. Mesela hayvanları çok sevdiği için ailesine hiç et yedirmemişti. Yemekleri gayet sade, yağsız pirinç çorbası, şekersiz yulaf muhallebisinden ibaretti. Bazı zamanlar ihtiyar bir dostunun çocuklara getirmiş olduğu gevrekleri, börekleri almaktan hiç çekinmezdi. Bu ailenin ekseri zamanlarda paraları bulunmazdı. Mr. Alcott para için çalışmaya lüzum görmediğini söylerdi. Çocukken hatıra defterine yazdığı birkaç satırda hayatını öğrenebiliyoruz, diyor ki: Saat beşte kalkarım kahvaltımı yapar, tabakları yıkar, sonra anneme yardım ederdim. Akşamları babam, annem, kardeşim Anna ve ben uzun uzadıya oturur konuşurduk. Annemle yatmaya gittiğimiz yatakta ben saatlerce ağlar, ailemizin biraz daha yaşaması için dua ederdim.”

Münekkitten öğrendiğimize göre Bay Alcott, herkesin kardeşçe yaşamasını isterdi. Alcott ailesi çok varlıklı olmamalarına rağmen, herkesi evlerine kabul ederlerdi.

“Bir adam, karısı ve çocuklarıyla beraber bütün dünyanın hodbinliğine göğüs gerdi fakat karşılığın dünya, o kadar kuvvetli çıktı ki bu aile çok defalar şiddetli darbelere uğradı. (...) Başkaları için yaşadılar ve onlar için güldüler.”

Münekkidin söylemiş olduğu üzere, Louisa Alcott yirmi yaşındayken ilk hikâyesi basılmış ve beş İngiliz lirası kazanmıştır. O, mektepten artakalan zamanlarda çalışmak ve para kazanmak için çeşitli işlere girmiştir. Çamaşır yıkamasını bilen Louisa, düzenli olarak para kazanmaya başlamış ve sıkıntılı bir seneden sonra dikiş dikmeyi de öğrenmiştir. Kendisi yırtık elbiselerle dolaşırken yeni

¹¹⁹ İmzasız, “‘Amerika'da Hayat Kitabı: Küçük Kadınlar’”, **Asri Hafta**, Sayı 40, 14 Teşrin-i Evvel 1342, s. 6.

yetişenlere elbiseler dikmeyi vazife bilen Louisa Alcott, kazandığı parayı ailesi uğruna sarf etmiştir.

Louisa Alcott, münekkidin ifade ettiği gibi, kendisini oldukça refaha sevk eden konfor ve şöhretten hoşlanmayan biri olduğu için, her günkü hayatın sadeliğini öğreneceği ve insanlık sevgisini bulabileceği bir muhite kaçmıştır. Louisa Alcott, yirmi üç yaşındayken değişmeye başlayan hayatının izlerini hatıra defterine kaydetmiştir. Louisa Alcott'un çocukluğundan beri tiyatroya şiddetli bir arzusu olduğunu söyleyen münekkit, onun melodramdan samimi bir zevk duyduğunu ifade etmiştir. Louisa Alcott, çabucak yazdığı yazılarda korkunç olan sayfalar da ortaya koyabilmiştir. Bu gibi yazıları daha ziyade aşağı tabakadaki insanları alakadar ediyordu. O, sönük hikâyelerden parlak bir güzellik macerası çıkarıp kolaylıkla tasvir edecek meziyetlere sahipti.

Louisa Alcott, 1862 yılında hayatının en kuvvetli tecrübesini yaşamıştır. *Küçük Kadınlar*'a da yansıyacak olan bu tecrübe, Louisa Alcott'un Amerikan İç Savaşı sırasında bir hasta bakıcı olarak seyahat etmiş olmasıdır. Bu seyahati, Bayan Alcott şöyle nakletmiştir:

“Baştan başa beyaz çadırlar kurulmuştu, herkes, yarasından kanlar aktığı hâlde vatan duygusunu taşıyordu. Yeni hayatım şafak vakti ihtiyar bir adamın, yaralanmış zatürreli bir gencin yanında sabahdan akşama kadar oturmak sureti ile başladı. Bu acıklı günlerde ben, bütün varlığım ile çalışıyordum. Genç hastanın arkasına, yanıma almış olduğum annemin siyah atkısını örttüm. Ömrümde bunun kadar soğuk, rutubetli, kirli bir yer görmedim.”

Altı haftalık bu hayatta, her gün akşama kadar en güçlü vazifeyi yapması, her zaman için heyecanlı bir hayatı idare etmesi, hastalıkla ve ölümle pençelesen 300 - 400 adamın arasında bulunması Louisa Alcott'un sıhhatini adamakıllı bozmuştu. Büyük bir hastalığa tutulan Bayan Alcott, evine gönderildi. Münekkitten öğrendiğimize göre Louisa Alcott, biraz iyileştikten sonra hasta bakıcılık zamanındaki hatıralarını zihninde canlandırmış ve çeşitli hikâyeler ortaya koymuştur. Yazmış olduğu hikâyeleriyle borçlarını kapayan Louisa Alcott hem yazılar yazmış hem de çeşitli işlerde çalışmıştır. Münekkitten öğrendiğimize göre

ekmek pişiriyor, ortalık süpürüyor, çamaşır yıkıyor, kazandığı paraları başkaları için sarf ediyordu.

Louisa Alcott, 1865 yılında Avrupa'ya seyahat etmiştir. 1868 senesinde kendisine kız çocukları için bir hikâye yazması teklif edilmiştir. Münekkidin ifade etmiş olduğu üzere, o zamana kadar hep erkek çocukları için yazmış olan muharrir, bu teklifi kabul etmiştir. *Küçük Kadınlar*'ı yazmaya başlayan Louisa Alcott, 1868 yılının Haziran ayında eserini bitirmiştir. Bu roman, gençlerin kalbinde bir fırtına koparmış ve muharriri şöhrete ulaştırmıştır.

“*Küçük Kadınlar*, hemen her yerde tercüme edildi. Muharriri de her okuyanın derin hislerini kazandı. Onun hayatında taşımış olduğu yükler, Amerikan, İngiliz, Fransız, Alman, İspanyol kızlarında da bir iz bıraktı.”

Louisa Alcott, hayatı boyunca çalışmış ve pek çok kez, kazandığı saadetin zevkine bile varamamış bir isimdir.

3.10. Blasco Ibanez Üzerine

İspanyol yazar Blasco Ibanez, *Hayat*'ın 63. sayısında tetkik edilmiş yazarlardan biridir. Münekkidin ifade etmiş olduğu üzere, zamanın en parlak zekâlarından ve en meşhur simalarından olan Ibanez, pek çok dile tercüme edilmiş ve İspanyol edebiyatının Cervantes'ten beri yetiştirdiği en büyük muharrirlerden biri olmuştur. Münekkit Blasco Ibanez'in Türk edebiyatında neredeyse hiç tanınmadığını ancak onun altmıştan fazla roman yazdığını ve bunlardan birkaçının birer şaheser telakki edildiğini söylemiştir.

“Büyük İspanyol edibinin edebiyatımıza geçmiş hiçbir eseri yoktur. Yalnız Ibanez ismini ilk defa olarak, bu büyük edibin büyük şöhret kazanan bir romanından çıkarılan *Mahşerin Dört Atlısı* adlı filmi sinemalarımızda gösterildiği zaman işittik. Romanı için olduğu gibi bu film de bütün dünyada büyük bir şöhret kazanmış ve Ibanez de mühim bir servet temin etmişti.”

Ibanez vatanından uzakta yaşamıştı. Memleketindeki siyasi mücadelelere karıştığı için heyecanlar uyandırmış bir ihtilalci sayılıyordu. Münekkitten öğrenmiş olduğumuza göre ünlü muharrir, pek çok yere seyahat etmiş ve heyecanlı bir hayat geçirmiştir. 1898'de İspanya'nın Cumhuriyet taraftarı bir mebusu olarak siyasi hayata açılmış fakat İspanya için pek şiddetli telakki edilen fikirleri sebebiyle nihayet vatanını terke mecbur olmuştur. Blasco Ibanez'in *Kanlı Meydanlar* ve *Mahşerin Dört Atlısı* romanı onu birden beynelmilel bir şöhrete ulaştırmıştır. Altmış geçen romanları içinde onun *Mare Nostrum* (Bizim Deniz), *Kan* ve *Kum* adlı romanları da şöhret kazanmışlardır fakat Ibanez'in şöhretini en çok arttıran roman *Mahşerin Dört Atlısı*'dir. Ibanez, bu eserini evvela harp aleyhinde pek şiddetli bir lisanla ve ateşli bir kalemle yazılmış bir propaganda kitabı gibi hazırlamışken, sonra pek çok değişikliklerle eseri daha mülayim bir tarza dökmüş ve en son şeklini vermiştir.

“Bu eser İspanyolca'sından ziyade diğer lisanlara geçen tercümelerinde büyük bir rağbet görmüştür. Hatta Amerika'da İncil'den sonra en çok okunan kitap Blasco Ibanez'in *Mahşerin Dört Atlısı* adlı eseridir, derler.

Ibanez gençliğinde iyi bir tahsil görmüştü, ailesi onu bir memur olarak yetiştirmek istiyor, bu olmazsa onu avukatlık, zabıtlık mesleklerine doğru sevk etmek arzularını besliyorlardı. Ibanez, ailesinin ısrarı ile zabıta olmaya mecbur kalsa da hiç olmazsa bir bahriyeli olmayı istiyordu. Uzak denizlerdeki seyahatlerin hikâyesi, onun genç hayali üzerinde derin izler bırakmıştı.”

Münekkidin ifade etmiş olduğu üzere Blasco Ibanez, ahenkli ve renkli hayallerle dolu bir üslup ile yazmış ve okuyuculara kendini sevdirmiştir. Ibanez, hayata evvela gazetecilikle başlamış fakat bu, onun atılgan ve cevval ruhunu tatmin etmemiştir. Bu suretle siyasi hayata atılan muharrir, kendisini son zamanlarda ziyaret eden bir yazara, gençlik devrelerinin bu ateşli günlerinden bahsetmiştir:

“Ben, söylediklerimi ve yazdıklarımı Amerika'da yapmış olsaydım bana sadece demokrat, olsa olsa cumhuriyetçi derlerdi. Hatta birçok noktada bana sosyalist bile diyebilirlerdi, hele Fransa'da hiç şüphesiz muhafazakâr sayılırım. İspanya muhitinde sözlerimin ve yazılarımın bu kadar büyük heyecanlar doğurmasının sebeplerini siz, daha ziyade zavallı memleketimin içinde bunalıp kaldığı istibdat hevesinde arayınız.

Ibanez memleketinde uyandırdığı hürriyet fikrinden bahsedildiği, vatanına bu suretle yaptığı hizmetler sayıldığı vakit, büyük bir mahcubiyet gösterir ve masası üzerinde daima dolu duran müsveddelerini göstererek, “*Yaptıklarımı büyütmeyiniz,*” derdi. ”

Blasco Ibanez, İspanya’da yüzlerce seneden beri devam eden idare tarzının, vatanını izmihlal derecelerine yaklaştırdığını ve her güzel inkişafı boğduğunu söylemiştir. O, yapmayı hedeflediği şeyi şu şekilde açıklamıştır:

“Benim vatandaşlarım için istediğim Amerika’da, Fransa’da, İngiltere’de olduğu gibi İspanya’da da milletin terbiye ve tedrisinden serbestî inkişafını temindir. Millet istikbalde aradığı yolu bulacak, yalnız bunun için ona hakikat izlerini göstermek lazımdır.”

Blasco Ibanez, hayatının en velûd bir anında, 1928 yılında vefat etmiştir. O, yalnızca İspanya’da değil dünyanın pek çok yerinde beynelmilel bir şöhret uyandırmıştır. Münekkidin ifade etmiş olduğu gibi, yazarın *Mahşerin Dört Atlısı* adlı romanı, Türk edebiyatında pek mümtaz bir mevki kazanmıştır.

3.11. Pierre Benoit Üzerine

Ünlü Fransız yazar Pierre Benoit, Cenap Şahabettin’in ifade etmiş olduğu üzere, Fransa’daki dostlarımızın arasına dâhil olan muharrirlerden biridir. Fakat Cenap Şahabettin, Pierre Benoit’in çeşitli makalelerinde Türkleri muaheze eden konuları ele almasını hoş karşılamamaktadır.

“Kendisini tanıyanlarca malumdur ki *Atlantida* romanının müellifi, Fransız cumhuriyeti içinde hasret ceker. Biz onun kendi memleketinde sağ cenaha temayülünü münakaşa edecek değiliz, Fransa’da saraylar istibdadına olan aşkını, beğendiği şekillerde izhar edebilir. Fakat muazzam bir inkılap akabinde misafir sıfatıyla kendisini izaz eden bir cemiyetin icraatini intikada kalemini mezun görmemeliydi.”

Cenap Şahabettin bu tenkidî makalesinde, Pierre Benoit'ın *Lübnan Kasrının Sahibesi* unvanlı son romanında, Cemal Paşa merhuma indi olduğu nispette çirkin bir isnatta bulunduğunu ifade etmiştir. Münekkit, bunu öğrenen Süleyman Nazif ile aynı kanaatte olduğunu söylemiştir:

“Pierre Benoit bu iftirayı, hiç şüphe yok merhumun hatırasına dış gıcırdatan birkaç zengin Suriyeliye güzel görünmek gayretiyle irtikâp etti. İşte bu durum beni ona, ‘küçük dostumuz’ demeye sevk etti.”

Cenap Şahabettin, edebiyat haricindeki bu mülahazalara nihayet vermek istemiş ve Benoit'ın eserlerini tetkik etmiştir. Fransız muharririnin siyasi hatalarını bir tarafa bırakarak onun romanlarıyla meşgul olan Cenap Şahabettin, Benoit'ın, tahrir âlemine pek az kimseye nasip olan büyük bir muvaffakiyetle dâhil olduğunu söylemiştir. Birbirini yakından takip eden ilk iki eseri, *Koenigsmark* (1918) ve *Atlantida* (1919) bütün dünyada büyük bir etki uyandırmıştır. Cenap Şahabettin bu iki roman hakkında şunları söylemiştir:

“Hakikaten *Koenigsmark* her itibarıyla kusursuz denilebilecek bir roman ve *Atlantida* bütün şerait-i nefaseti cami' bir masaldı. Bunları okumayan ve masallarından fevkalade memnun olmayan edebî hikâye meraklısı Fransız yok gibidir. Bir ecnebi sıfatıyla kendi hesabıma ilave edebilirim ki, ömrümde hiçbir romanı o iki eseri okuduğum kadar şiddetli alaka ve devam ile takip etmedim. Çünkü ikisinde de okuyucuyu daima uyanık tutacak esrarengiz bir mevzu, çok veciz bir üslup, hikâye ve telif sanatlarının bütün kuyûd-ı makbulesi vardı. İlk sahifelerde kalbinizi kavrayan heyecan, romanın sonuna kadar yaşar ve artar. İki hikâyenin de her biri canlı bir tabaka açıyor ve ruhunuzda mevzuyu bir güzel perde-i sanatla yarım örtülü tutarak harikulade bir facia şüphesi hâlinde titretiyor. Bütün bunlar müellife de liyakatten ziyade bir meziyet, âdeti inkişafa müsteid hissettiriyordu.”

Cenap Şahabettin, *Koenigsmark* ile *Atlantida*'nın taze ve parlak bir roman örneği olduğunu söylemiştir. Pierre Benoit bu başarının verdiği şevk ile yazmaya devam etmiş ve pek çok eser ortaya koymuştur. Kısa fasılalarla intişar eden *Tuzlu Göl* (1921), *Yakup'un Kuyusu* (1925) adlı romanları Cenap Şahabettin'in ifadesiyle

tehlikeli bir rağbetle karşılanmıştır. Çünkü *Koenigsmark* ve *Atlantida*'nın dimağlarda bıraktığı hatıra-ı lezzet henüz tamamıyla zail olmamıştı.

“Fakat doğrusunu itiraf etmeliyiz ki Pierre Benoit'in ilk iki bediyesini takip eden eserleri ne intizar-ı üdebaya, ne de kehanet-i ammeye hak verdirecek kıymette değildir. *Lübnan Kasrının Sahibesi*, intikâd sahifelerinde ancak hatıra atfedilebilecek birkaç satır işgal edebilirdi. Münevverler de kariler gibi bediyyat mütehassısları da hâlâ *Koenigsmark* ve *Atlantida* romanlarını beğeniyorlar. Şimdilik şunu söyleyebiliriz ki Pierre Benoit'in mevki-i edebiyesi bugün taslak hâlinde henüz şeklini iktisap edemedi. Sanatının yarınki manzarası ne olacak bunları kimse şimdiden kestiremez. Şu anda bildiğimize göre *Tuzlu Göl* muharriri her eserinde muntazaman bir az daha yükselen bir sanatkâr değildir.”

Cenap Şahabettin, Pierre Benoit'i bazı noktalarda eksik bulsa da onun kıymetli evsafının her inkâra mukavemet edebilecek kadar canlı olduğunu ifade etmiştir. Pierre Benoit'te hemen hiç yanılmayan bir romancı zevki olduğunu söyleyen münekkit, onun, romanlarına esas teşkil edecek olayları intihapta daima isabetli olduğunu söylemiştir:

“Bütün mevzuları fevkalade garabetlerinden dolayı göze çaracak ve şiddetle tecessüs edecek hadiselerdir. Bu mevzular bütün bütün muharririn muhayyilesinden doğmaz. Maziye ait vesikalar da vardır. Pierre Benoit beşeriyetin bir eski hatırası üzerine hayalini tatbik ederek onu bir hakikat nefhasıyla canlandırır. *Atlantida*'nın mebdei herhangi bir hazine-i evraka girsin yahut herhangi bir kıta-ı arzdan geçsin, behemehâl mefkûresinde bir iki cilt hikâye mevzusu ile çıkar. Nerede eline bir parça enkaz-ı hayat geçse zekâsının bir nefesiyle ondan bina inşa edebiliyor. Ona müphem bir plan üzerinde bir sokak izi gösteriniz, size sanatının kuvvetiyle o sokağa en münasip şehri gözünüzün önünde tesis etsin. O her masalının ucunu bir vesikaya bağlar. Romanlarına tarihî denemez, zira tarih onlarda ancak maya hizmetini ifa eder. Hakikat topoğrafyası içinde hurafelere bile öyle teselsül mantığı verir ki, köhne efsane kariler nazarında bir tarih parçası gibi kuvvetlenir.”

Cenap Şahabettin'in ifade etmiş olduğu üzere, Pierre Benoit'in çok zengin bir hayat sermayesi vardır ve o bütün eserlerine bu sermayeden istifade ederek ruh ve hareket vermiştir. Bu cihetle eserleri matbu sayfalarda olduğu kadar sinema perdelerinde de muvaffak olmaktadır. Cenap Şahabettin, Pierre Benoit'in *Atlantida* romanını tetkik ederken, bu romanın Afrika'nın ortasına

müteallik eski bir tarih hurafesi gibi olduğunu ifade etmiştir. Muharrir, bu hurafeyi elinin yetişebileceği bütün her şeye müracaatla kendi dimağı için mümkün merteye tenvir etmiştir. Bunun için tarihî hurafeler külliyyatı, eski masallar ve yeni romanlar, velhasıl intihap ettiği mevzuya temas eden her şeyi karıştırmıştır. Notlar alan ve kitabeleri toplayan Benoit, mevzudan sonra muhiti tettebbu etmeye başlamıştır. Münekkidin aktarmış olduğu gibi, o, vakıanın cereyan ettiği yerlere müteallik coğrafya münderecatını, seyahatnâmeleri okumuş ve haritaları göz önünde bulundurarak topoğrafyayı ikmal etmiştir.

“Ve nihayet telif planını kitabın bâblarını ve bâbların merâtibini, silsile-i mantikiyeyi gözeterek ve daima karilerin idame-i heyecan ve tecessüsü gayesini, nazarından kaçırmayarak kâğıt üstüne yatırır. Kalem işi işte bütün bu fikirlerden sonra başlar. Onun için *Atlantida*’da efsane güzel bir tarih manzarası almış, kitabeler birer serap teşkil etmiş ve hikâye samimi ve hakiki çöl tasvirleriyle canlanmıştır. Sanatkâr kendi evini ve kendi ailesi içinde cereyan etmiş bir olayı tarif eder gibi emniyetle, mevzunun eşhası ve mevkiini tasvire ve hayali hakikat gibi göstermeye muvaffak oluyor.”

Cenap Şahabettin, Pierre Benoit’te Pierre Loti’nin şiirini, Anatole France’ın üslubundaki saffeti ve metaneti bulamadığımızı söylemiştir. Pierre Benoit’te Alexandre Dumas’ın geniş hayal dünyasını bulamayacağımızı ifade eden münekkit, onun kitaplarındaki kadın güzelliğinin de daima aynı tarzda gösterildiğini ve hep aynı şeyleri tekrar etme huyu olduğunu söylemiştir.

3.12. Marcel Proust Üzerine

İncelediğimiz dönemde, dünyaca ünlü deneme yazarı, eleştirmen ve romancı olan Marcel Proust hakkında çeşitli tenkidî makaleler kaleme alınmıştır. *Halk Gazetesi*’nin 79. sayısında yayımlanmış olan makalede Marcel Proust, *tahlilî romanın* Fransa’daki öncüsü olarak gösterilmiştir.¹²⁰ Münekkidin ifade etmiş olduğu gibi, Marcel Proust muasır Fransız edebiyatına hâkim bir vaziyettedir ve Balzac’tan sonra Fransa’da yetişen en büyük romancıdır. Marcel Proust, yalnız Fransız

¹²⁰ İmzasız, “Fransa’da Hikâye Sanatı”, **Halk Gazetesi**, Sayı 79, 16 Şubat 1342, s. 3.

romancılığının değil Avrupa romancılığının tekamülünde de mühim bir merhale teşkil etmiştir. Bazı münekkitle, Proust'un ilk defa okunduğu zaman önce tuhaf bir intiba bıraktığını ve bize ruhu yakinen hissettirdiğini ve ondan evvel hiçbir edibin hakiki ruhu böyle tetkik edemediğini söylemiştir.

“Böyle bir intiba doğru değildir, Proust'u ilk tahlilci addetmek haksızlık olur. Fakat diğer romancıların eserleri tetkik edilecek olursa derhal göze çarpar ki bunlar insan ruhunu bize tanıtırken biraz şematik göstermişlerdir. Hemen hemen hepsinde klasik tarza has bir üslupçuluk vardır. Balzac, Stendhal gibi muharirler, bu tahlillerde mizaçları tamamen farklı olduğu hâlde Racine'den pek az ayrılmışlardır. İfade için evvela onun muhtelif tezahürlerine tecrit ve her birini ayrı ayrı tetkik ederler, sonra muhtelif ruhlara bu tetkik neticelerini tatbik ederek umûmi karikatürler çıkarırlar. Hislerini ve ihtiraslarını, bütün dikkatlerini temerküz ettirerek tetkik ederler. Şiiri teşkil eden bütün unsurları, her biri ayrı ayrı bir isim taşıyan demetleri ayırarak ifade ederler. Tahlilî romanın mevzusu da işte bu ayrı ayrı demetlerin ruhi demetlerin mütekabil faaliyeti ve tefsiridir.”

Marcel Proust, münekkidin ifade etmiş olduğu gibi, her hissin, her heyecanın birer basit unsur olmayıp birçok hatıralardan, kederlerden mürekkep olduğunu göstermiştir. Onun için ruhi tahlil, yalnız şuuru tahlil eden unsurları değil, kitle hâlinde ruhun bütününü teşkil eden ihtisasların hatta bazen karışık ve mantık dışı hareketlerin teselsülünü ifade edebilmektir. Bizzat kendisinin dostlarından birisine söylemiş olduğu gibi, metodu mikroskobik değil belki teleskobikti ve tetkikatı derinlere varmıştı.

“İsyan bulutları arasına karışarak unutulmaya mahkûm iken, günün birinde hassasiyetin sıkı bir kademesi ile birdenbire canlı olarak meydana çıkan geçmiş heyecanları, ihtisasları bulup meydana çıkarır. Vakıa, Bergson, ruhî hayatın esaslarını izah etmiştir fakat ilk defa olarak bizzat hissedilmiş ferdi, hakiki ve müşahhas meseller gösteren Prost olmuştur. Prost, usulü ile, edebiyat geleneğinin birçok hisler, bilhassa aşk hakkında beslettiği hayalleri dağıtmıştır. Aşk ve ihtirası görülmek istendiği gibi değil hakiki şeklinde ilk defa ifade etmek cesaretini gösteren Marcel Proust olmuştur.”

Yakup Kadri, *Milliyet*'in 734. sayısında fikrî seyahatleri arasında pek çok sahtekârın kötü ve taklidî eserlerine denk geldiğini söylemiş, bütün bunlardan ise

Marcel Proust'u bulduğunda uzaklaştığını ifade etmiştir.¹²¹ Yakup Kadri, Proust'un Tolstoy, Nietzsche, Einstein, Bergson gibi layemut bir isim olduğunu ifade etmiştir.

Marcel Proust'un "*Kayıp Zamanın İzinde*" silsilesinin psikoloji sahasında önemli eserlerinden olduğunu ifade eden Yakup Kadri, Proust'un psikoloji sahasındaki nazariyesini kendine göre izah ve ispat etmeye çalışan bir muharrir olduğunu söylemiştir.

"On dokuzuncu asrın sonundan yirminci asrın ilk on senesine, yani takriben yetmiş seneden beri Fransız edebiyatı bu kadar nevi şahsına münhasır bir surette halis, bu kadar rakipsiz bir tarzda orijinal bir dahi çıkarmamıştır. Bir de meydana getirdiği eserlerin mahiyeti itibarıyla, şimdiye kadar bildiğimiz edebî şekillerin, edebî türlerin hemen hiçbirisi ile kabil olacak türde değildir. *Kayıp Zamanın İzinde* adlı eser ne bir hatıra silsilesi ne bir burjuva külliyyatı ne bir roman ne de bir tenkittir. Garip olan bunların hiçbirisi olmamakla beraber aynı zamanda bunların hepsidir."

Yakup Kadri, Milliyet'te yayımlanmış olan bir diğer makalesinde Marcel Proust'u Türkiye'ye tanıtmaktan duyduğu mutluluğu şöyle ifade etmiştir:

"Bundan evvelki makalemde, Fransız edebiyatının geçirmekte olduğu bazı dönemlere işaret ederken yeni nesil üzerinde nüfuz ve tesiri gittikçe tebarüz eden bir muharriri, Marsel Proust'u tetkik etmiştim. Türk münevverleri arasında sanırım hemen hiç tanınmayan bu harikulade şahsiyetin mevcudiyetinden, hepimize ilk haber veren ben olduğum için âdeta sahneye ilk çıkan bir aktör heyecanını duyuyorum."

Yakup Kadri, Marcel Proust'un kendine has bir mantığının, görüşünün ve lisanının olduğunu ifade etmiştir.

"Bazen sayfalar süren hesapsız parantezlerle dolup boşalan cümlelerinde, Fransız nahvinin en basit, en iyi kurallarını aramak mümkün olduğu gibi, tahkiye, tefekkür ve müşahede tarzlarında mensup bulunduğu millete has evsafı bulmak imkânsızdır. Proust'un tahlilde en geniş manasıyla cereyan eden dehasını hatırlatacak kadar derin olan bazı gülünç sahneleri, hâletiruhiyeleri tasvirde, tamamen İngiliz mizahını temsil eden zekâsı ancak Avrupa'yı tanımakla ortaya konulabilir."

¹²¹ Yakup Kadri, "Fikir ve Edebiyat: Yeni Cereyanlar Arasında", **Milliyet**, Sayı 734, 26 Şubat 1344, s. 2.

Belki bir parça da bunun içindir ki Proust’un öhreti, harbi müteakip derhal Fransa’nın hudutlarını aştı ve beynelmilel bir kıymet kazandı. Filhakika bugün Avrupa’nın ve hatta Amerika’nın edebî muhitlerinde Marcel Proust’u tanımayan kimse kalmamıştır ve hatta son zamanlarda Londra’da ‘*Proust Muhipleri Cemiyeti*’ nâmiyla bir de kulüp açılmıştır.”

Marcel Proust, muhtelif levhalar altında neşredilen eserlerinin hemen hepsinde, muayyen bir sınıf halkın ve muayyen bir muhitin içinde mahsur kalmıştır. Bu muhit Paris’in doğrudan doğruya aristokrat diye tabir edilen ve her biri, bir tarihî unvan sahibi olan kimselerin teşkil ettiğı muhittir.

Kayıp Zamanın İzinde, çeşitli unvanlar altında toplandığı için biri diğlerinden ayrılmaz bir külliyyat olarak görölmüştür. Yakup Kadri’nin ifade etmiş olduğı üzere, Marcel Proust’un eserlerinin her birinde, hep aynı muhiti ve aynı insanlardan bahsetmiş olmasını bir kusur değil bir zaruret telâkki etmeliyiz. Çünkü bu neşrettiğı ciltler hep aynı romandır ve ‘*Kayıp Zamanın İzinde*’ çerçevesiyle muhat ve muhteşem bir şekilde ortaya konulmuştur. Yakup Kadri bu roman silsilesi hakkındaki düşüncelerini şu şekilde ifade etmiştir:

“Okuduğum kitaplar ve gördüğüm güzellikler arasında hiçbir eseri, bu kadar zahiri tenevvü içinde, böyle mükellef bir vahdet ile gördüğümü hatırlamıyorum ve garibi şudur ki, Marcel Proust tarzındaki bu terkip hassası, ona yakıştırılan kusurlardan bir tanesi olmuştur. Her biri bir planda olmak, her biri başlıca kahraman rolünü oynamak şartıyla yüzlerce şahsiyetin muhtelif mizaçlar, muhtelif hisler, muhtelif ihtiraslar arasından yürütölerek derin bir hayat sentezine doğru götürölmesi, Proust’tan evvel ancak Shakespeare’e müyesser olmuştur.”

Yakup Kadri’nin söylemiş olduğı üzere Marcel Proust, *Kayıp Zamanın İzinde* silsilesi ile bize yalnızca, her biri birbirinden canlı ve birbirinden şahane bir sürü insan numuneleri halk etmekle ve aşk, kıskançlık, gurur hakkında birtakım hayret veren görüşler, seziler getirmekle kalmamış aynı zamanda hayatın psikolojisini ve insanın ruhuna dair yeni bir felsefenin esaslarını da ortaya koymuştur.

Vladimir Nabokov, *Edebiyat Dersleri* adlı eserinde Marcel Proust'un *Kayıp Zamanın İzinde* adlı bu serisine uzunca değinmiştir.¹²² Biz bu kısımdan yalnızca birkaç parça nakletmekle yetineceğiz. Proust'un bu büyük romanı, yedi bölüme ayrılmıştı ve bu bölümler şu şekilde adlandırılmıştır: *Swann'ların Tarafı*, *Çiçek Açmış Genç Kızların Gölgesinde*, *Guermites Tarafı*, *Sodom ve Gomorra*, *Mahpus*, *Albertine Kayıp*, *Yakalanan Zaman*. Nabokov'un ifade etmiş olduğu üzere bu yedi kısım, Fransızcada 1913 ile 1927 yılları arasında on beş cilt hâlinde yayımlanmıştır. Kapsam açısından 1840'tan 1915'e, Birinci Dünya Savaşı'na kadar yarım yüzyıldan fazlasına uzanan, iki yüzden fazla karakter içeren bu romanın malzemeleri şunlardır: Duyuların duygulara dönüşmesi, hafızanın gelgitleri, arzu, kıskançlık ve sanatsal öfori* gibi duygu dalgaları.

3.13. Diğer Yabancı Romancılar

Bu kısımda, incelemiş olduğumuz dönemdeki gazete ve dergilerde yayımlanmış olan yabancı romancıları ele alacağız.

Son Saat'in 63. sayısında yayımlanan bir makalede ünlü İngiliz yazar Henry Rider Haggard ele alınmıştır.¹²³ Münekkitten öğrendiğimize göre, Pierre Benoit'in *Atlantida* adlı romanı intişar ettiğinde Haggard onu intihal yapmakla suçlamış ve bunun sonucunda Pierre Benoit kendisine açılan davayı kaybetmiştir. Münekkit, Henry Haggard'ın vefatını haber veren bu makalesinde onun romancılığını tetkik etmiştir.

“Henry Haggard bundan birçok sene evvel bir romancı olarak büyük bir şöhet kazanmıştı. Müteveffa son senelerinde daha ziyade ziraatle alakadar oluyordu. Hiçbir muharrir, kahramanlarını onun kadar sade ve basit bir şekilde tasvir edememiştir. Haggard evvelce vukua gelmiş olan maceraları nakile daha fazla ehemmiyet vermiş olan bir muharrirdi. Müteveffa yazılı eserlerin en mühimlerinin mevzuunda Afrika'da geçen bazı olayları nakletmiştir ki bu ilhamları 1877'de komiser tayin edildiği zamanlarda yazmıştır.”

¹²² Vladimir Nabokov, *Edebiyat Dersleri*, 4. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017, s. 293- 344.

*Öfori veya coşku, kişinin hoşnutluk duyduğu ve kendisini iyi hissettiği bir ruhsal durumdur. Psikiyatride öfori, her zaman patolojik anlam taşır ve çok kere organik serebral (beyinsel, beyinle ilgili) hastalığın önemli bir erken belirtisidir.

¹²³ İmzasız, “Garp Edebiyat Âleminde Bir Zayı”, *Son Saat*, Sayı 63, 20 Mayıs 1341, s. 3.

Henry Haggard, *Hazreti Süleyman'ın Hazinelei* (1885) adlı romanını yazdığı zaman romantik ve maceralı edebiyat âleminde yeni bir yıldız doğmuş oluyordu. 1887 tarihinde *Ayişe* adlı romanını neşreden Haggard, bu eserinde Ayişe'nin şahsiyetini fevkalade bir kudretle tasvir ve tahlil etmiştir. Münekkidin ifade etmiş olduğu üzere Ayişe, kendisine daima hürmet edilen ve harikuladelikleriyle okuyucuların ilgisini çekmiş bir kahramandı. *Montezuma'nın Kızı* (1893) Meksika'daki hayattan, *Kleopatra* (1889) ise kadim Mısır'dan bahsetmektedir.

Ünlü Rus yazar Maksim Gorki, *Servet-i Fünun*'un 1663. sayısında tetkik edilmiştir. Gorki'nin hayatına kısaca değinen münekkit, onun Rus Devrimi'nden sonra Çarlık zamanında da büyük bir şöhret kazandığını söyler.¹²⁴ Maksim Gorki, Rus milletin ruhunu ve hayatını tahlil ve tasvirde kudret göstermiş olan mümtaz bir şahsiyettir.

“Tolstoy ve Dostoyevski seviyesinde muktedir bir muharrirdir. Maksim Gorki'nin temaşa, roman ve hikâyeleri yalnız Rusya'da değil bütün dünyada takdir ile karşılanmıştır. Karlı steplerde yuvarlanan biçare insan sürülerinin facialarını kuvvetli bir kalemle yazmaya muvaffak olmuştur. Bunların hepsinde beşerî facialara ve zulümlere ağlayan bir şair kalbinin heyecanları ile kuvvetli bir hikâye meydana getirmiştir. En düşkün insanlara, ahlakî hudutlar haricine atılan sefil fahişelere kadar Gorki'nin kalbinde şefkat ve merhamet vardır. Bu biçarelerin hayatını anlatan hikâyeleri okurken dehşet ve titrememek imkânsızdır.”

Cenap Şahabettin, Polonyalı romancı ve oyun yazarı olan Stefan Żeromski hakkında tenkidî bir makale kaleme almıştır. Stefan Żeromski, memleketinin muasır nasirleri arasında en yüksek makamı kazanmış olan muharrirlerden biridir.¹²⁵ Cenap Şahabettin bu makalesinde, Żeromski'nin vefat ettiğini bildirerek bunun büyük bir matem olduğunu söylemiştir.

“Stefan Żeromski, parçalanmış bedbaht vatanının elemeleri, ümitleri ile kalbini doldurmuş bir muharrir-i millî idi. Belagati, bütün kavmin her türlü heyecanına tercüman olmuştu. Hikâyelerine ve hailerine daima Lehistan'ın geçmiş veya gelecek bir manzara mevcudiyetini mevzu itti. Hiçbir satır yazısı yoktur ki, memleketin şanlı tarihine ait hatıralardan, yabancı yerlerde ezilen

¹²⁴ İmzasız, “Maksim Gorki: Vilâdetinin 60. Sene-i Devriyesi”, *Servet-i Fünun*, Sayı 1663, 28 Haziran 1344, s. 109.

¹²⁵ Cenap Şahabettin, “Mutalaa-yı Edebiye: Stefan Żeromski”, *Servet-i Fünun*, Sayı 1532, 24 Kanun-ı Evvel 1341, s. 82.

vatandaşlarının fecaat-i hayatından ve istikbalden beklediği millî hülyalardan bahsetmemiş olsun. Meslek-i edebiyatı itibarıyla bir romantiktir, kendi hislerini ve hayallerini yazar. Polonya'nın faziletlerini şaşaalı bir lisan ile asrımızın huzurunda yaşattı.”

Stefan Żeromski, *Gül* (1909) unvanlı romanında, vatanlarına kavuşmak hülyasına kapılarak Napolyon'un bayrağı gölgesinde kan kıızıllığına ve barut karalığına boğulan unutulmaz edebî tablolar tespit etmiştir. Münekkidin söylemiş olduğu üzere, faydasız kahramanlıklarda helak olan o sadık vatan aşıkları, şimdi yabancı kıtalarda hatırasız ve isimsiz bir şekillerde yatmaktadırlar. Cenap Şahabettin, Żeromski'nin *Orman Yankıları* (1905) adlı romanını 1863 İhtilali'ne tahsis ettiğini ifade etmiştir. Bu romanlarını yazdıktan sonra Żeromski, kısa ve uzun hikâyeler yazmış, milletin kavmiyet fikrini ve ana lisanını muhafazaya ne fedakarlıklar sayesinde muvaffak olduklarını tasvir etmiştir. *Yurtsuz Adamlar* (1899) romanında Żeromski, aşk ile vicdanı, yaşama hakkıyla cemiyetin vazifelerini karşılaştırmıştır.

“Polonya lisanının esrarına vakıf olanlar temin ediyorlar ki, bu kitapta sanatkârın canlandırdıkları, elem, hüzn, tahammül, metanet levhalarının güzelliği, hiçbir teşbih ve hiçbir kıyas ile tebliğ olunamayacak bir derecede fevkaladedir.

Umûmiyet itibarıyla Żeromski'nin kahramanları hep bedbahtlardır. Birini ihtiras öldürür, ötekini endişe-yi fazilet harap eder, bir diğeri kendi vakarı altında ezilir. Sevgililer hemen daima aşk mücadelesinden kalpleri yaralı ve kırık yahut kin ile dolu olarak çıkarlar. Şimdiye kadar dünyada hiçbir muharrir, aşkı Żeromski derecesinde samimiyet ve şaşaa ile yaşatamamıştır.”

Cenap Şahabettin, aynı makalede yine Polonyalı romancılardan biri olup 1924 yılında Nobel Edebiyat Ödülü'nü alan Wladyslaw Reymont'un eserlerini tetkik etmiştir. Reymont, Lehlilerin hayatı ile meşgul olmuştur. Żeromski meslek-i tahrirden yetişmişti, bir köylü olan Reymont hayatında birbirine uymayan hayli maişet tecrübelerinden sonra edebiyata temayül etmiştir. Münekkidin ifade etmiş olduğu gibi onu, sırasıyla ziraat şakirdi, aktör, şimendifer memuru, rahip namzedi ve nihayet muharrir buluruz. Cenap Şahabettin, Wladyslaw Reymont'un muharrirliği hakkında şunları söylemiştir:

“Her hadiseye karşı mütecessis hayatın bütün inceliklerini beş hissi ile tahlil eden ve bütün keşfiyat ve meşhudâtını yalnız kendisine mahsus bir şive-i sanatla birleştirmeye muvaffak olan pek müstesna bir ediptir. Denilebilir ki toprağın ve semaların renklerinin ve kokularının, muhabbetin ve nefretin insan ruhuna ilka edebileceği bütün intibalar, sahifelerinde tecelli eder.”

Cenap Şahabettin’in söylemiş olduğu üzere Reymont, sanatını tamamen vatanına hasretmemiş olmasına rağmen onu külliye ihmal de etmemiştir. İnkılabın ateşli haftalarında, Varşova'nın geçirdiği sıkıntılı hayatı, fabrikaları, Polonya'nın köylerini, garlarını ve oralarda yaşayan genç, ihtiyar, kaba yahut nazik, güzel veya çirkin insan numunelerini muvaffakiyetle tasvir etmiştir.

Leh münekkitleri, en güzel eseri olarak onun, *Köylüler* (1904-1909) adlı romanını göstermişlerdir. Cenap Şahabettin bu dört ciltlik eseri romandan ziyade siyasi bir destan olarak niteler. Reymont, tabiatın, hayatın, aşkın, mevkinin muhteşem bir destanı olan bu romanı ile Nobel mükâfatı (1924) almıştır.

“Bu kitapta öyle geniş ve kuvvetli bir üslup vardır ki, onun hürmet görmüş sahifelerinde görülen insanlar, hayvanlar, oyunlar, ıstıraplar, mesafeler, müsademeler, hepsi okuyucunun gözleri önünde canlanıyor. Reymont, Émile Zola gibi hakikiyyun mesleğine müntesiptir. (...) Hiçbir zaman Émile Zola kadar hakikate bağlı kalamaz, tasvir ettikleri âlemlerin şiiri mevzubahis olunca belki afaki olduğu kadar da enfüsi olmak ihtiyacına mağlup olur. Zira onun kalbi çok dar olmasa bile kâfi derecede harareti değildir. Bu cihetle Reymont için, yarım hakiki ve yarım romantik dememiz şüphesiz daha doğru olur.”

Cenap Şahabettin, lisanını hiç bilmediği ve edebiyatı hakkında müphem bir kulak dolgunluğundan başka bir bilgiye malik olmadığını söylediği bir memleketin, iki büyük edibine dair hüküm verecek kadar cüretkâr olmadığını ifade etmiştir. O, bu makalesini, edebiyat sahasında kazanmış oldukları başarılarla kendilerinden söz ettirmiş olan bu iki muharriri Türk okuyucularına tanıtmak için kaleme almıştır.

Son Saat, dünyaca ünlü Fransız yazar Arnould Galopin’in *Yeşil Bahçenin Esrarı* adı ile tercüme edilen romanı tefrika etmeye başlamıştır. Münekkit bu romanı kısaca tetkik etmiştir.¹²⁶

¹²⁶ İmzasız, “Yeşil Bahçenin Esrarı”, *Son Saat*, Sayı 503, 13 Ağustos 1342, s. 1.

“*Son Saat*’in okuyucularına takdim etmek için büyük bir müşkülpesentlikle bir hayli roman okuduktan sonra, üzerinde karar kıldığı bu roman Galopin’in eseridir. O, şimdiye kadar iki defa *Son Saat*’te ve bir defa da *Tevhîd-i Efkar*’da intişar eden romanlarıyla okuyucularımız tarafından pek iyi tanınmıştır.”

Münekkidin ifade etmiş olduğu üzere, bu romanı okumaya başladıktan sonra devamını getirmemek ve heyecanlanmamak mümkün değildir.

İncelemiş olduğumuz dönemde tetkik edilen romanlardan biri de Maurice Leblanc’ın *Arsen Lüpen’in Sergüzeştleri* adlı romanıdır.¹²⁷ Bu romanı edebiyatımıza kazandıran Hasan Bedrettin Bey, münekkidin ifade etmiş olduğu üzere, en heyecanlı sergüzeştleri, en tatlı bir hikâye lisanıyla nakletmeye muvaffak olan bir muharrirdir. Münekkit, Maurice Leblanc ve romanı hakkında şunları söylemiştir:

“*Arsen Lüpen’in Sergüzeştleri*’ni yazan Maurice Leblanc, akli en meraklı çıkmaz yollarda dolaştıran, sonra hiç görünmez bir çıkar yol bulmanın sırrını bilen yaman bir adamdı. Hasan Bedrettin’in Leblanc’tan naklettiği ve insanımıza hediye edeceği harikulade sergüzeştler, heyecanlı, meraklı, zevkli, tatlı vakit geçirmenin en mükemmel vasıtasıdır. Meraklı ve heyecanlı yazıların tiryakisi iseniz *Haftalık Mecmua*’nın gelecek Pazartesi gününden itibaren neşre başlayacağı yeni romanında, aradığınız bütün bu zevk ve heyecanı bulabileceksiniz.”

İngiliz yazar Samuel Richardson’ın *Clarissa Harlowe* adlı romanı, “İngiliz Romantizmi” başlıklı makalede kısaca incelenmiştir.¹²⁸ Münekkidin ifade etmiş olduğu üzere Samuel Richardson, ruhiyatın edebiyatta hâkim olduğu bir devirde, ruh-ı beşerin tasviriyle iştigal ettiği *Clarissa Harlowe* adlı romanını neşretmiştir. Bu eser hakkında Rousseau, “*Şimdiye kadar hiçbir lisanda Clarissa Harlowe ayarında, hatta ona yakın bir eser vücuda getirilmemiştir.*” demiştir.

İncelemiş olduğumuz dönemde Lübnanlı roman yazarı ve tarihçi Corci Zeydan’ın *Cihan Hatun* adlı romanı kısaca tetkik edilmiştir.¹²⁹ Münekkit, İkdâm’da tefrika etmeye başlayacakları *Cihan Hatun* romanı hakkında şunları söylemiştir:

¹²⁷ İmzasız, “‘Haftalık Mecmua’нын Roman Neşriyatı: Arsen Lüpen’in Akli Durduran Sergüzeştleri’”, **Haftalık Mecmua**, Sayı 30, 8 Şubat 1342, s.7.

¹²⁸ İmzasız, “İngiliz Romantizmi”, **Güneş**, Sayı 10, 10 Mayıs 1343, s. 15.

¹²⁹ İmzasız, “Yeni Romanımız: Cihan Hatun”, **İkdâm**, Sayı 9781, 25 Haziran 1340, s. 1.

“Karilerimize bugünden itibaren, eski Türkler’in İslamiyet’i kabul ettikleri hengâmedeki, Araplar, Acemler birbirlerine giriştikleri sıradaki ahval üzerine, tasvir edilmiş olan *Cihan Hatun* romanını dercediyoruz. Bu roman okunurken ecdadımızın tarihini, memleketlerini, ahval-i içtimaiyelerini dahi öğreneceğiz. Bu romanın mütalaasında Türkler’in, Araplara ve İslamiyet’e ettikleri hizmet gösterilecektir.”

Cihan Hatun, Zeki Megamiz’in bazı faydalı tarihî ilaveleriyle neşredilmiştir.¹³⁰ Gayet selis ve sade bir ifade ile yazılmış olan bu tarihî roman, münekkidin de ifade etmiş olduğu üzere okuyucular tarafından hem bilgi dolu hem de eğlenceli bulunacaktır.

İncelemiş olduğumuz dönemde, Fransız edebiyatı ve Fransız romancıları da nazarıdikkati çekmiştir. Ahmet Haşim, “Bize Göre: Tarihten Roman” başlıklı makalesinde Fransa’daki bazı edebî hareketlerden bahsetmiştir.¹³¹ Ahmet Haşim’in söylemiş olduğu üzere, son senelerde Fransız edebiyatında yeni bir tarz ortaya çıkmıştır. Bu tarz, tarihe mal olmuş meşhur adamların tercüme-i halini roman şeklinde hikâye etmektir.

“Bizde de birçok genç ve ehliyetli muharrirler, bu yeni usulden mülhem olarak, büyük tarihî olaylara roman kılığını giydirdiler. (...) Şimdiye kadar tarih, coğrafya ve içtimaiyatı hayalsiz adamlar yaptığı için, bunlar, sahra manzaraları gibi mütehaccir birer dünya gösterişi arz ediyorlardı. Şimdi ise bu ilimlere hikâyeci, kan zerk ediyor. Ölü gözlerin açılıp bize bakmaya, upuzun yattığı yerde bir hayat mucizesinin tekvin etmeye başladığını görmekten memnun olmalıyız. Ortada kaybolan hiçbir şey yok, yalnız kazanılan yeni bir zevk menbei var.”

Fransız romancı ve denemeci Maurice Bedel’in 1927 yılında Goncourt Ödülü’ne layık görülen *Jérôme* adlı romanı, devrinde çok ses getirmiş eserlerden biridir.¹³² Münekkidin aktarmış olduğu üzere, Maurice Bedel, bir gazete muhabiri ile yapmış olduğu bir mülakatta, “*Romanımda Norveç'teki cemiyet ile aşk münasebetini tespit ettim. Norveç, aşkta yalana müsaade etmeyen bir memlekettir.*” demiştir. *Jérôme*, mükâfatı kazanınca muhtelif noktainazarlardan tetkik edilmiştir. Bazı

¹³⁰ İmzasız, “‘Asar-ı Münteşir: Cihan Hatun’”, *İkdam*, Sayı 11005, 11 Kanun-ı Evvel 1343, s. 4.

¹³¹ Ahmet Haşim, “Bize Göre: Tarihten Roman”, *İkdam*, Sayı 11143, 29 Nisan 1344, s. 1.

¹³² İmzasız, “Edebi hareketler”, *Hayat*, Sayı 61, 26 Kanun-ı Sani 1344, s. 15.

münekkitler bunun Norveç'e karşı bir haksızlık olduğunu söylemiş, bir kısmı da müdafaa etmiştir. Münekkidin ifade etmiş olduğu üzere, *Jérôme*'in ifade ettiği tarzın aleyhinde bulunanlar, bu romanın tahayyül ettiği cemiyetin acayipliklerinden nefret ettiklerini söylemişlerdir. Onlar Norveç'in alelacayıp tasvir edilmesine şiddetle karşı çıkmışlardır.

Fransız yazar ve romancı George Sand'in romancılığını kısaca tetkik eden bir makale, *Servet-i Fünun*'un 1553. sayısında neşredilmiştir. *Indiana* (1832) ve *Therese ve Laurent* adlı romanlarıyla nazarıdikkati çeken yazar, Fransa'daki gazete ve dergilerde sık sık tenkit edilmiştir. *Servet-i Fünun*'da neşredilen bu makalede Victor Hugo'nun George Sand hakkında yazmış olduğu hatıralar neşredilmiştir.¹³³

“Bir faninin ölümüne ağlıyorum, onun ebediyetini de selamlıyorum. George Sand'i sevdim, ona hayran oldum, onu muhterem gördüm. Bugün ölümünün haşmeti içine daldım. Onu tebrik ederim, çünkü yaptığı şey büyüktür. (...) Biz onu kaybettik mi, hayır. Bu yüksek simalar nazardan silinebilir ama mahvolmazlar. Bilakis denilebilir ki ebedî bir kıymet kazanırlar. George Sand'in zamanımızda yegâne mevkii var. O büyük kadındır.”

Münekkidin aktarmış olduğu üzere, Victor Hugo yine George Sand için, “*Bu şöhretli kadının noksanı yok gibidir. Kalbi alicenap, fikri Balzac gibi yüksek, ruhu Lamartine gibi ulvidir.*” demiştir. Münekkit George Sand'in eserlerindeki bariz kuvvetin, iyilik olduğunu söylemiştir.

Fransız yazar Paul Herigaut'un *Rus Ateşi* adlı romanı, incelemiş olduğumuz dönemde ayrıntılı bir şekilde tetkik edilmemiş olsa da adından sıkça söz ettirmiş eserlerden biri olmuştur. Ahmet İhsan'ın tercümesiyle edebiyatımıza giren bu roman İstanbul'un işgal zamanındaki zulümleri anlatmaktadır.¹³⁴

“İstanbul'un işgali zamanında İngilizlerin gizli polis teşkilatı tarafından yapılan zulümleri ve Mütareke Devri'nin Saray ihanetleri ile Beyoğlu'ndaki gayrimüslimlerin rezaletlerini mükemmel surette yaşatan bu eser ikbal Kütüphanesi'nde otuz kuruş fiyatıyla satılmaktadır.”

¹³³ İmzasız, “Vefatının Ellinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle: Tarihi Roman”, *Servet-i Fünun*, Sayı 1553, 20 Mayıs 1342, s. 8.

¹³⁴ İmzasız, “Rus Ateşi”, *Servet-i Fünun*, Sayı 1595, 10 Mart 1343, s. 254.

Ahmet İhsan'ın ifade etmiş olduğu üzere muharrire, İstanbul'da geçirmiş olduğu işgal senelerinde Türkleri yakından tanıma fırsatını bulmuştur. Münekkidin aktardığına göre, Paul Herigaut Türklere karşı sevgi beslemekle kalmamış, çıplak hakikatlerden yola çıkarak yazdığı bu romanında Beyoğlu muhitinin, iki yüzlü Rumların da ruhunu iyice anlamıştır.

Bu dönemde, kısaca tanıtılan romanlardan biri de *Elem Yolcuları*'dır.¹³⁵ Münekkidin söylemiş olduğu üzere bu romanın konusu kısaca şudur:

“Zengin, kibar bir aileye mensup olduğu hâlde ağır sefaletlere, bilhassa sevdiği kızı kaybetmek gibi elemlere maruz kalmış büyük bir sanatkârın meraklı, acıklı bu roman son günlerde neşrolunan romanların en güzelidir.”

İncelediğimiz dönemde yabancı yazarların hayatlarına geniş yer verilmiştir. Münekkitler, onların hayatına, fikir dünyasına, sanat anlayışlarına dair düşünceler ortaya koymuştur.

SONUÇ

“1924-1928 Yılları Arasında Gazete ve Dergilerde Çıkan Roman Değerlendirmeleri” başlıklı tezimizde tenkit türü ile romancıların ve romanlarının tenkidi üzerine yazılan 110 tane değerlendirme tespit edilmiş ve incelenmiştir. Bu değerlendirmeler münekkitlerce bazen nesnel bazen de öznel bir tenkit anlayışla yapılmış, yazarların hayatı ve eserleri tanıtılmak istenmiştir. Münekkitlerin kendi ideolojileri ve şahsi zevkleri bu değerlendirmelerde etkili olmuştur.

İncelediğimiz dönemde yayımlanan roman değerlendirmelerinde, sık sık romancıların biyografilerine yer verilmiş, bazı romanların uzun süre gündemde kaldığı bazı romanların ise kısaca özetlenip geçildiği görülmüştür. Bilhassa devrin siyasi olayları, romancılara ve onların romanlarına olan bakışı da etkilemiştir. Romancılarla yapılan bazı söyleşilerde romanın ve tenkidin gelişimine dair öznel görüşler de ortaya konulmuştur. İncelemiş olduğumuz dönemde yalnızca edebiyat dergi ve gazetelerinde değil, kadın dergilerinde, ideolojik ve mizahi gazete ve

¹³⁵ İmzasız, “Büyük Roman: Elem Yolcuları”, *Milliyet*, Sayı 28, 10 Mart 1342, s. 7.

dergilerde de roman incelemelerine rastlanmıştır. Bu dönemde tenkidî makaleler ortaya koyan münekkitlerin romancı kimliğine de sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Cumhuriyet'in ilanıyla birlikte daha özgür bir ortama kavuşan birtakım yazarlar, fikirlerini ortaya koyarken kendilerini daha rahat ifade etme şansı bulmuşlardır. Nahit Sırrı, Ahmet Haşim, Yakup Kadri, Faik Sabri, Cenap Şahabettin, Mehmet Rauf, Hüseyin Rahmi gibi isimler çeşitli tenkidî makaleler kaleme alarak ön plana çıkmışlardır.

İncelemiş olduğumuz dönemde özellikle tenkit sahasında, yolun daha başında olduğumuzu gösteren birtakım eksiklikler göze çarpmaktadır. Edebî bir eseri değerlendirirken hangi yolun izleneceği tam olarak ortaya konulmamıştır. Tenkit konusundaki yetersizliklerimiz ve münekkitlerin bu yoldaki çalışmaları, mevzunun idrak edilmesinde bize yardımcı olacaktır.

1924-1928 yılları arasında süreli yayınlarda romanları değerlendirilen yerli muharrirler şunlardır: Hüseyin Rahmi, Müfide Ferit, Reşat Nuri, Halide Edip, Yakup Kadri, Mehmet Rauf. Münekkitler, incelediğimiz dönemde bu romancıların romanlarını genel olarak, hakikati ele alıp almama, millî olup olmama, sanat ve edebiyat düşüncelerini yansıtıp yansıtmama, ahlakî şartları arayıp aramama, hayatın ibret verici noktalarını ortaya koyup koymama gibi kriterler üzerinden ele almışlardır. Aynı zamanda romanların yazılış tarzları ve romancıların üslupları da nazarıdikkati çeken noktalardan olmuştur. İncelediğimiz dönemde bilhassa Hüseyin Rahmi'nin *Ben Deli miyim?* adlı romanı pek çok gazete ve dergide uzun müddet tetkik edilmiştir. Romanın içeriği ve tefrika edildiği *Son Telgraf*'ın, devrin siyasi meselelerini ele alması dolayısıyla Hüseyin Rahmi mahkemelik olmuştur. Ahlaka aykırı neşriyat gerekçesiyle ceza mahkemesine çıkartılan Hüseyin Rahmi, en sonunda beraat etmiş ve halkın da desteğiyle yazın hayatına devam etmiştir. Bu dönemde Yakup Kadri, *Sodome ve Gomore*, Halide Edip ise *Vurun Kahpeye* ve *Zeyno'nun Oğlu* adlı romanlarıyla nazarıdikkati çekmiştir. Yakup Kadri *Sodom ve Gomore* romanında devrin bozukluklarını, insanların ahlaka mugâyir yaşantılarını ele almış, Halide Edip Anadolu insanıyla İstanbul insanı arasındaki farkları, siyasi olaylara bakış açısından ele almıştır. *Vurun Kahpeye*, İstanbullu bir öğretmenin Anadolu'daki bir kasabaya gittikten sonra oradaki cahil halk ile arasındaki yaşantıyı

göstermesi ve halkın Millî Mücadele'ye olan inancının yansıtılması bakımından önem arz etmektedir. İncelediğimiz dönemde Müfide Ferit ve Suat Derviş gibi kadın romancılar hakkında tenkidî makaleler de ele alınmıştır. Müfide Ferit *Pervaneler*, Suat Derviş de *Beni mi?* adlı romanıyla dikkati çekmiştir. *Pervaneler*, kendi millî köklerinden uzaklaşıp Batılılaşma uğruna kendi özünden kopan kahramanları anlatır ve konusu itibarıyla devrinin bir yansıması gibidir. Yine bu dönemde Reşat Nuri'nin *Çalığışu*, *Yeşil Gece* ve *Bir Kadın Düşmanı* adlı romanları incelenmiştir. Münekkitler, *Çalığışu* ile Servet-i Fünun dönemi romanlarını karşılaştırma yoluna gitmiştir. Mehmet Rauf hem tenkidî makaleler kaleme alan hem de romanları değerlendirilmiş olan muharrirlerden biri olmuştur. Mehmet Rauf'un bu dönemde *Eylül*, *Karanfil* ve *Yasemin*, *Son Yıldız* gibi romanları üzerinde durulmuştur. Aynı bir başlık altında değerlendirilmiş olan diğer Türk yazarları da dönemlerinde ilgiyle takip edilmiş ve başarılı romanlar ortaya koymuştur. Ancak bu dönemde daha çok millî duygulara hitap eden eserlere ağırlık verilmiştir.

İncelemiş olduğumuz dönemde yabancı romancılar içinde, daha çok Fransız yazarlar ele alınmıştır. Bu yazarların Türk dostu olması nazarıdikkati çekmiştir. 1924-1928 yılları arasında süreli yayınlarda romanları ve romancılıkları değerlendirilen yabancı yazarlar şunlardır: Tolstoy, Jules Verne, Pierre Loti, Turgenyev, Charles Dickens, Émile Zola, Edmondo De Amicis, Maupassant, Louisa Alcott, Blasco Ibanez, Pierre Benoit, Marcel Proust. Münekkitler, yabancı yazarların biyografilerine de geniş yer vermişlerdir. Onların hayatlarını, fikir dünyasını, edebî temayüllerini ortaya koyan münekkitler bilhassa kendi memleketlerinde de sevilerek okunan romancıları tetkik etmişlerdir. Yabancı romancılar doğum ya da ölüm yıldönümleri münasebetiyle anılmak istenmiş, onlar için yapılan konferanslardan, anma törenlerinden, roman dışındaki sanat faaliyetlerinden de bahsedilmiştir. Yabancı romancılar içinde hayatına uzunca yer verilmiş yazarlardan biri Tolstoy olmuştur. Tolstoy'un hayatı, evliliği, ölümü hakkında çeşitli makaleler kaleme alınmıştır. Tolstoy'un sanata bakışı, romanlarında hayatı aksettiren bir yolu benimsemiş olması, bilhassa Avrupa memleketlerine yapmış olduğu seyahatler sonucunda aydın-köylü sınıfın davranışlarını yakından tanıma fırsatını bulması nazarıdikkati çeker. Jules Verne, yazmış olduğu fennî romanlarla edebiyatımızda önemli bir mevki edinmiş yazarlardan biridir. Hayat hikâyesine de yer verilmiş olan

yazarın dilimize tercüme edilmiş pek çok romanı vardır. Münekkitlerimiz onun romanlarının ilmî bilgiler içermesi yönünden pek çok okuyucu tarafından merak ve ilgiyle takip edildiğini söylemişlerdir. Türk dostu olarak tanıtılan Pierre Loti ve Pierre Benoit de incelenen romancılardandır. Ülkemize duydukları yakınlık dolayısıyla münekkitler tarafından tetkik edilmişlerdir. Turgenyev, genellikle ‘vatan edebiyatı’ başlığı altında değerlendirilmiş, yalnızca Rus edebiyatının değil Avrupa edebiyatının da en büyük simalarından olduğu söylenmiştir. Turgenyev, tasvirdeki başarısı ve üslubu ile dikkatleri çekmiştir. Charles Dickens, klasikleşmiş romanlarıyla ön plana çıkmış ve romanlarında hakikati olduğu gibi göstermesiyle, sınıf farklılıklarını yansıtmaya, İngiliz kültürünü ayrıntılarıyla tasvir etmesiyle okuyucusuyla büyük bir bağ kurmuştur. Edmondo De Amicis *Çocuk Kalbi* adlı romanıyla yeni neslin terbiyesinde önemli bir yere sahip olmuştur. Amicis’in ele almış olduğu konuyu samimi bir üslupla anlatmış olması ona kuvvet veren noktalardan biri olmuştur. Émile Zola sadece edebiyat sahasında değil ilmî ve felsefî çalışmalarıyla da ön plana çıkmış ve pek çok romanıyla ülke sınırlarını aşan bir başarıya ulaşmıştır. Onun en önemli özelliği, ele aldığı konuları yüzeysel değil titizlikle işlemiş olmasıdır. Maupassant, Louisa Alcott, Blasco Ibanez de ele alınan yazarlardandır. Safvet Örfi, Maupassant’ı kısa bir şekilde tetkik ettikten sonra romancılık üzerindeki fikirlerini Flaubert, Dumas gibi romancıların eserlerinden örnekler vererek ortaya koymuştur. Alcott, Amerikan İç Savaşı’na şahit olmuş bir isim olarak ve kendi yaşamından da yola çıkarak dünyaca ünlü *Küçük Kadınlar* adlı romanını yazmıştır. Blasco Ibanez kendisini romanlarından uyarlanmış filmlerden tanıdığımız, ahenkli üslubu ile kendisini okuyucularına sevdirmiş ve münekkitler tarafından methedilmiştir. Marcel Proust, psikoloji sahasındaki nazariyelerini romanlarında tatbik etmeye çalışan kendine has üslubu ile tanınmıştır.

Yabancı romancılar hakkındaki tenkidî makaleler daha çok Cenap Şehabettin, Naci Fikret tarafından ele alınmış ve bu makalelerde münekkitlerin kendi şahsî düşünüş ve zevkleri etkili olmuştur. Yabancı yazarların en çok vurgulanan özellikleri, devirlerindeki siyasi olaylardan etkilenmeleri ve bu etkilerin eserlerine de yansımış olmasıdır. İncelediğimiz dönemdeki yabancı eserlerin bazıları, çeşitli edebiyat ödüllerini kazanmaları yönüyle de nazarıdikkati çeker. İstanbul’da bir dönem yaşamış ya da buradaki yaşama kısa süreliğine de olsa şahit olmuş yazarların,

devrin olaylarını yakından tanıtan eserler yazdığı da görülür. Ayrıca bazı yabancı muharrirlerin romanlarının çeşitli tiyatro ve sinema uyarlamaları da karşımıza çıkmıştır.

KAYNAKÇA

- Adivar, Halide Edip:** **Vurun Kahpeye**, İstanbul, Can Yayınları, 2020.
- Aras, R. A.:** “Ruslarda Vatan Edebiyatı: Turgenyev’in Edebî Hüviyeti ve Romanları”, **Halk Gazetesi**, Sayı 37, 5 Kanun-ı Sani 1342, s. 3-4.
- Aras, R. A.:** “Ruslarda Vatan Edebiyatı: Turgenyev’in Hikâyeleri Hakkında Tahliller”, **Halk Gazetesi**, Sayı 58, 26 Kanun-ı Sani 1342, s. 3.
- Arolat, A. M.:** “Tenkit: Çocuk Kalbi”, **Millî Mecmua**, Sayı 72, 22 Teşrin-i Evvel 1342, s. 1166.
- Celalettin, F. (Mehmet Fahri Celal):** “Karanfil ve Yasemin”, **Süs**, Sayı 48, 10 Mayıs 1340, s. 10-11.
- Cemal, O.:** “Hüseyin Rahmi Bey Ahlak Hadimidir”, **Son Telgraf**, Sayı 104, 28 Eylül 1340, s. 2.
- Cevdet, A.:** “Müfide Ferit Hanımefendi”, **İctihad**, Sayı 198, 15 Şubat 1342, s. 1-2.
- Çetin, Nurullah:** “Müfide Ferit Tek’in Pervaneler Romanına Divan Edebiyatına ve İslam Kültürüne Ait Kavramların Simgeselliğinde Bir Yaklaşım”, **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi** 22, 1 (Mart 2018) 22-41.
- Devellioğlu, Ferit:** **Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat**, Ankara, Aydın Kitabevi, 2002.
- Dilmen, İ. N.:** “İki Hikâye Etrafında”, **Milliyet**, Sayı 836, 12 Haziran 1344, s. 2.
- Duman, Hasan:** **İstanbul Kütüphaneleri Arap Harfli Süreli yayınlar Toplu Kataloğu (1828-1928)**, İstanbul, İslam, Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi İslam Konferansı Teşkilatı, 1986.
- E. Ş.:** “Edebî Tetkik: Dickens”, **Milli Mecmua**, Sayı 112, 15 Haziran 1344, s. 1809.
- E.Ş.:** “Edebî Tetkik: Dickens”, **Milli Mecmua**, Sayı 113, 1 Teşrin-i Sani 1344, s. 1823.
- E.Ş.:** “Edebî Tetkik: Dickens”, **Milli Mecmua**, Sayı 114, 15 Teşrin-i Sani 1344, s. 1842.

- E.Y.:** “Hikâye Tenkidi: Vurun Kahpeye”, **Halk Gazetesi**, Sayı 56, 24 Kanun-ı Sani 1342, s. 5.
- Elektronik Kaynak:** “TDK Güncel Türkçe Sözlük”, (Çevrimiçi) <http://www.tdk.gov.tr>, 11 Eylül 2020.
- Enginün, İnci:** **Yeni Türk Edebiyatı Tanzimat’tan Cumhuriyet’e**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2018.
- Enginün, İnci:** **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2019.
- Enginün, İnci:** **Cumhuriyet Dönemi Türk Edebiyatı**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2019.
- Enginün, İnci:** **Servet-i Fünun’da Edebî Tenkit**, Ankara, Akçağ Yayınları, 2018.
- Enginün, İnci:** **Edebiyat Tarihi ve Tenkit**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2019.
- Enis, S.:** “Edebiyat Musahabesi: Karanfil ve Yasemin”, **İkdam**, Sayı 9665, 27 Şubat 1340, s. 3.
- Erişirgil, M. E.:** “Tahlil ve Tenkit: Pervaneler”, **Milli Mecmua**, Sayı 35, 15 Nisan 1341, s. 569.
- Esat, S.:** “Bir Tenkit Münasebetiyle”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1620, 1 Eylül 1343, s. 242.
- Fahri, H.:** “Yeni Eserler: Beni mi?”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1553, 20 Mayıs 1342, s. 10.
- Fahri, H.:** “Edebî Tenkit: Kına Gecesi ve Hikâye Edebiyatımız”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1672, 30 Ağustos 1344, s. 243.
- Fikret, N.:** “Felsefe-i Edebiyat: Émile Zola ve İntikâd”, **Yeni Fikir**, Sayı 8, 1 Mayıs 1341, s. 17-18.
- Fikret, N.:** “Felsefe-i Edebiyat: Émile Zola ve İntikâd II”, **Yeni Fikir**, Sayı 9, 15 Haziran 1341, s. 14-16.
- Fikret, N.:** “Hüseyin Rahmi Bey ve Romanı”, **Yeni Fikir**, Sayı 16, 15 Eylül 1342, s. 7-8.
- Fikret, N.:** “Billur Kalp”, **Yeni Fikir**, Sayı 23, 15 Nisan 1343, s. 17-21.
- Gür, Âlim:** **Türk Tenkit Tarihi**, Konya, Palet Yayınları, 2013.
- Halet, K.:** “Kısa Hikâye Hakkında”, **Hayat**, Sayı 82, 21 Haziran 1344, s. 18-19.

Haşim, A:	“Bize Göre: Tarihten Roman”, İkdam , Sayı 11143, 29 Nisan 1344, s. 1.
İmzasız:	“Yeni Neşriyat: Zavallı Kızlar”, Akşam , Sayı 1889, 9 Kanun-ı Sani 1340, s. 4.
İmzasız:	“İstanbul’da Film: Claude Farrère’in Bir Eseri Sinemada”, Akşam , Sayı 1934, 23 Şubat 1340, s. 2
İmzasız:	“Sergüzeşt”, İkdam , Sayı 9697, 30 Mart 1340, s. 4.
İmzasız:	“Samipaşazade ve Milli Edebiyat”, Milli Mecmua , Sayı 13, 24 Nisan 1340, s. 198.
İmzasız:	“Yeni Romanımız: Cihan Hatun”, İkdam , Sayı 9781, 25 Haziran 1340, s. 1.
İmzasız:	“Meyhanede Hanımlar Nasıl Yazıldı?”, Son Telgraf , Sayı 18, 1 Temmuz 1340, s. 1.
İmzasız:	“Ben Deli miyim? Nâmındaki Tefrikamız Yüzünden Müdde-i Umûmiliğin Davası”, Son Telgraf , Sayı 92, 16 Eylül 1340, s. 2.
İmzasız:	“Ben Deli miyim?”, İleri , Sayı 2368, 23 Eylül 1340, s. 3.
İmzasız:	“Hüseyin Rahmi Bey Ceza Mahkemesi'nde”, İleri , Sayı 2371, 26 Eylül 1340, s. 1.
İmzasız:	“Hüseyin Rahmi Bey Ceza Mahkemesinde”, İkdam , Sayı 9871, 26 Eylül 1340, s. 1.
İmzasız:	“Hüseyin Rahmi Bey Beraat Etti”, İkdam , Sayı 9876, 1 Teşrin-i Evvel 1340, s. 1.
İmzasız:	“Yeni Romanımız: Cehennem Yolcuları”, İkdam , Sayı 9902, 27 Teşrin-i Evvel 1340, s.1.
İmzasız:	“Yeni Romanımız: Cehennem Yolcuları”, İkdam , Sayı 9904, 29 Teşrin-i Evvel 1340, s.1.
İmzasız:	“Tenkit: Mahşer”, İstiklal , Sayı 62, 31 Kanun-ı Sani 1341, s. 3.
İmzasız:	“Yeni Tefrikamız: Coşkun Gönül”, Vatan , Sayı 675, 25 Şubat 1341, s.1.
İmzasız:	“Yeni Romanımız: Coşkun Gönül”, Vatan , Sayı 676, 26 Şubat 1341, s. 1.
İmzasız:	“Garp Edebiyat Âleminde Bir Zayı”, Son Saat , Sayı 63, 20 Mayıs 1341, s. 3.

- İmzasız:** “Yeni Tefrikamız”, **Son Saat**, Sayı 91, 18 Haziran 1341, s. 1.
- İmzasız:** “Ökse”, **Son Saat**, Sayı 94, 21 Haziran 1341, s. 1.
- İmzasız:** “Yeni Tefrikamız”, **Son Saat**, Sayı 280, 28 Kanun-ı Evvel 1341, s. 1.
- İmzasız:** “Pierre Loti Günü Münasebetiyle”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1537, 28 Kanun-ı Sani 1342, s. 162.
- İmzasız:** “Yeni Kitap: “Şüphe! Aşka Galipsin”, **Asrî Hafta**, Sayı 5, 5 Şubat 1342, s. 11.
- İmzasız:** “Haftalık Mecmua’nın Roman Neşriyatı: Arsen Lüpen’in Akli Durduran Sergüzeştleri”, **Haftalık Mecmua**, Sayı 30, 8 Şubat 1342, s.7.
- İmzasız:** “Fransa’da Hikâye Sanatı”, **Halk Gazetesi**, Sayı 79, 16 Şubat 1342, s. 3
- İmzasız:** “Büyük Roman: Elem Yolcuları”, **Milliyet**, Sayı 28, 10 Mart 1342, s. 7.
- İmzasız:** “Vefatının Ellinci Sene-i Devriyesi Münasebetiyle: Tarihi Roman”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1553, 20 Mayıs 1342, s. 8
- İmzasız:** “Vakit Refikamızın Yeni Tefrikası”, **Son Saat**, Sayı 442, 10 Haziran 1342, s. 3.
- İmzasız:** “Zeyno’nun Oğlu”, **Haftalık Mecmua**, Sayı 48, 14 Haziran 1342, s. 7.
- İmzasız:** “Aşkımı Öldürdüm”, **Son Saat**, Sayı 455, 26 Haziran 1342, s.1.
- İmzasız:** “Yeşil Bahçenin Esrarı”, **Son Saat**, Sayı 503, 13 Ağustos 1342, s. 1.
- İmzasız:** “Amerika’da Hayat Kitabı: Küçük Kadınlar”, **Asri Hafta**, Sayı 40, 14 Teşrin-i Evvel 1342, s. 6.
- İmzasız:** “Hüseyin Rahmi Bey’in Asarı”, **Yeni Fikir**, Sayı 18, 15 Kanun-ı evvel 1342, s. 15-16.
- İmzasız:** “Rus Ateşi”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1595, 10 Mart 1343, s. 254.

- İmzasız:** “İngiliz Romantizmi”, **Güneş**, Sayı 10, 10 Mayıs 1343, s.15.
- İmzasız:** “Neşriyat”, **Hayat**, Sayı 37, 11 Ağustos 1343, s. 20.
- İmzasız:** “Asar-ı Münteşir: Cihan Hatun”, **İkdam**, Sayı 11005, 11 Kanun-ı Evvel 1343, s.4.
- İmzasız:** “Edebi hareketler”, **Hayat**, Sayı 61, 26 Kanun-ı Sani 1344, s. 15.
- İmzasız:** “Büyüklerimizi Tanıyalım”, **Büyük Gazete**, Sayı 75, 29 Mart 1344, s. 2.
- İmzasız:** “Büyüklerimizi Tanıyalım”, **Büyük Gazete**, Sayı 76, 5 Nisan 1344, s. 6.
- İmzasız:** “Son Yıldız”, **İkdam**, Sayı 11133, 19 Nisan 1344, s. 5.
- İmzasız:** “Yeni Tefrikalarımız: Sodom ve Gomore”, **Milliyet**, Sayı 812, 16 Mayıs 1344, s. 3.
- İmzasız:** “Edebî Tetkik: Dickens”, **Milli Mecmua**, Sayı 111, 1 Haziran 1344, s. 1793.
- İmzasız:** “Jules Verne’e Karşı İhtiramât”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1663, 28 Haziran 1344, s.108.
- İmzasız:** “Maksim Gorki: Vilâdetinin 60. Sene-i Devriyesi”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1663, 28 Haziran 1344, s. 109.
- İmzasız:** “Yarım Ayın Neşriyatı Arasında: Yeşil Gece”, **Fikirler**, Sayı 26, 15 Eylül 1344, s. 16.
- İmzasız:** “Yıl Dönümü Münasebetiyle: Tolstoy”, **Fikirler**, Sayı 27, 15 Teşrin-i Evvel 1344, s. 10.
- İmzasız:** “Hüseyin Rahmi Bey Diyor ki”, **Milli Mecmua**, Sayı 113, 1 Teşrin-i Sâni 1344, s. 1819.
- İmzasız:** “Tolstoy”, **Fikirler**, Sayı 28, 1 Teşrin-i Sani 1344, s. 5.
- İmzasız:** “Tolstoy: Hayatı, Fikirleri, Eserleri”, **Fikirler**, Sayı 30, 30 Teşrin-i Sani 1344, s. 6.
- Kacıroğlu, Murat:** “1919-1928 Arası Türk Romanında Yapı ve Tema”, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Doktora Tezi), Erzurum, 2007.
- Karaosmanoğlu, Yakup Kadri:** **Gençlik ve Edebiyat Hatıraları**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2018.

Kemal, A.:	“Büyük Muharrirler: Guy de Maupassant”, Yeni Fikir , Sayı 29, 15 Kanun-ı Evvel 1343, s. 15-20.
Kemalettin, S.:	“Roman Hakkında”, Servet-i Fünun , Sayı 1677, 4 Teşrin-i Evvel 1344, s. 334.
Köprülü, F.:	“İnkılap ve Edebiyat”, Hayat , Sayı 5, 30 Kanun-ı Evvel 1342, s. 2-3.
M.F.:	“Kitâbiyât”, Hayat , Sayı 13, 24 Şubat 1343, s. 13
M.M.:	“Üstad Niçin? Sualine Cevap Veriyor”, Milliyet , Sayı 823, 27 Mayıs 1344, s. 1-2.
Maurois, A.:	“Tercüme Halinin Neşri Münasebetiyle: Turgenyev”, Güneş , Sayı 17, 1 Teşrin-i Evvel 1343, s. 13
Megamiz, Z.:	“Pierre Loti’ye Ait Hatırat: Azıyade’nin Mezarı”, Servet-i Fünun , Sayı 1562, 22 Temmuz 1342, s. 146.
Nabi, Y.:	“Bizde Tenkit ve Münekkit”, Servet-i Fünun , Sayı 1668, 2 Ağustos 1344, s. 183.
Nabokov, Vladimir:	Edebiyat Dersleri , Çev. Ayşe Lucie Batur, Fatih özgüven, İstanbul, İletişim Yayınları, 2017.
Nahit, T.:	“Roman Tasniflerine Dair Son İzah”, Hayat , Sayı 88, 2 Ağustos 1344, s. 3-4.
Nuri, S.:	“Beraat Ettik”, İleri , Sayı 2376, 1 Teşrin-i Evvel 1340, s. 1.
Okay, Orhan:	Edebiyat ve Edebî Eser Üzerine , İstanbul, Dergah Yayınları, 2016.
Örfi, S.:	“Romancılık ve Tenkit”, Millî Mecmua , Sayı 15, 29 Mayıs 1340, s. 238.
Örfi, S.:	“Tenkit ve Romancılık”, Milli Mecmua , Sayı 16, 12 Haziran 1340, s. 254.
Örik, N. S.:	“Roman, Büyük Hikâye ve Hikâye Hakkında Birkaç Mülâhaza”, Hayat , Sayı 77, 17 Mayıs 1344, s. 6.
Örik, N. S.:	“Roman, Büyük Hikâye ve Hikâye Hakkında Birkaç Mülâhaza”, Hayat , Sayı 78, 24 Mayıs 1344, s. 3-4.
Örik, N. S.:	“Roman, Büyük Hikâye ve Hikâye Hakkında Birkaç Mülâhaza”, Hayat , Sayı 80, 7 Haziran 1344, s. 5-6.
Örik, N. S.:	“Roman, Büyük Hikâye ve Hikâye Hakkında Birkaç Mülâhaza”, Hayat , Sayı 80, 7 Haziran 1344, s. 5-6.

- Rahmi, H.:** “Hakimlere, Karilerime, Efkâr-ı Umûmiyeye”, **Son Telgraf**, sayı 99, 23 Eylül 1340, s. 1-2.
- Rahmi, H.:** “Hüseyin Rahmi Bey’in Halkın Tezahürüne Teşekkürü”, **Son Telgraf**, Sayı 118, 12 Teşrin-i Evvel 1340, s. 2.
- Rahmi, N.:** “Émile Zola”, **Yeni Fikir**, Sayı 28, 15 Teşrin-i Sani 1343, s. 1-5.
- Rahmi, S.:** “Tolstoy”, **Yeni Fikir**, Sayı 38, 12 Ağustos 1344, s. 22-25.
- Rauf, Mehmet:** **Tekâmül-i Tenkit Yazıları**, İstanbul, Kriter Yayınları, 2019.
- Sabri, F.:** “Jules Verne: Hayatı ve Eserleri I”, **Hayat**, Sayı 69, 22 Mart 1344, s. 9-12.
- Sabri, F.:** “Jules Verne: Hayatı ve Eserleri II”, **Hayat**, Sayı 70, 29 Mart 1344, s. 9-12.
- Sabri, F.:** “Jules Verne: Hayatı ve Eserleri IV”, **Hayat**, Sayı 75, 3 Mayıs 1344, s. 17-18.
- Sabur, M.:** “Vilâdetinin Yüzüncü Sene-i Devriyesi Münasebetiyle”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1676, 27 Eylül, 1344, s. 317.
- Sağlam, Nuri:** “Ben Deli miyim?” Romanında Ahlakı Aykırı Neşriyat Yaptığı Gerekçesiyle Hüseyin Rahmi Gürpınar’ın Yargılanması”, **İstanbul Üniver-sitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi**, Cilt 32, Sayı 0, 2012. s. 109-130.
- Şahabettin, C.:** “Büyük Münekkitler”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1492, 19 Mart 1341, s. 281.
- Şahabettin, C.:** “Musahabe-i Edebiye: Claude Farrère”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1505, 18 Haziran 1341, s.66-67.
- Şahabettin, C.:** “Mutalaa-yı Edebiye: Stefan Żeromski”, **Servet-i Fünun**, Sayı 1532, 24 Kanun-ı Evvel 1341, s. 82.
- Şekip, M.:** “Tahlil ve Tenkit: Pervaneler”, **Milli Mecmua**, Sayı 36, 11 Mayıs 1341, s. 588.
- Şerif, K.:** “Émile Zola Elim Bir Kaza Neticesinde Nasıl Öldü?”, **Güneş**, Sayı 17, 1 Teşrin-i Evvel 1343, s.4.
- Şerif, K.:** “Ölen Büyükler”, **Hayat**, Sayı 47, 20 Teşrin-i Evvel 1343, s. 9-11.

- Şerif, Y.:** “Avrupa Edebiyatı ve Biz”, **Milli Mecmua**, Sayı 12, 10 Nisan 1340, s. 180.
- Şevki, H.:** “Kitabiyat”, **Hayat**, Sayı 31, 3 Haziran 1343, s. 20.
- Şevki, H.:** “Şimşek: Peyami Safa”, **Hayat**, Sayı 37, 11 Ağustos 1343, s. 20.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi:** **Edebiyat Üzerine Makaleler**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2016.
- Tanpınar, Ahmet Hamdi:** **19. Asır Türk Edebiyatı Tarihi**, İstanbul, Dergah Yayınları, 2012.
- Tolstaya, A.:** “Tolstoy'un Son Günleri”, **Son Saat**, Sayı 51, 8 Mayıs 1341, s. 4.
- Tolstaya, A.:** “Tolstoy'un Son Günleri II”, **Son Saat**, Sayı 52, 9 Mayıs 1341, s. 3.
- Tolstaya, A.:** “Tolstoy'un Son Günleri III”, **Son Saat**, Sayı 53, 10 Mayıs 1341, s. 3.
- Ugan, Z. K.:** “Tolstoy”, **Hayat**, Sayı 93, 6 Eylül 1344, s. 5-7.
- Yakup Kadri, Y.:** “Fikir ve Edebiyat: Yeni Cereyanlar Arasında”, **Milliyet**, Sayı 734, 26 Şubat 1344, s. 2.
- Yakup Kadri, Y.:** “Sodom ve Gomore Hakkında”, **Milliyet**, Sayı 827, 3 Haziran 1344, s. 3.
- Yıldırım, Tahsin:** **Edebiyatımızda Müstear İsimler**, İstanbul, Selis Kitaplar, 2006.
- Zola, Émile:** **Nana**, Çev. Bertan Onaran, İstanbul, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2017.
- Zweig, Stefan:** **Üç Büyük Usta**, Çev. Deniz Banoğlu, İstanbul, Yordam Kitap Yayınları, 2015.